



การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการปลูกข้าวพื้นเมืองบ้านลิมทอง

ตำบลหนองโบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์

Knowledge Management of Local Wisdom for Planting Rice  
Landraces in Ban Limtong, Tambol Nongbod Amphur Nangrong,  
Buriram Province

กิ่งแก้ว ปะติตั้งโช

โครงการวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนจากคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์  
มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

พ.ศ. 2560



การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการปลูกข้าวพื้นเมืองบ้านลิมทอง

ตำบลหนองโบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์

Knowledge Management of Local Wisdom for Planting Rice  
Landraces in Ban Limtong, Tambol Nongbod Amphur Nangrong,  
Buriram Province

ผศ.ดร.กิ่งแก้ว ปะติตั้งโช

โครงการวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนจากคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์  
มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

พ.ศ. 2560

หัวข้อวิจัย	การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการปลูกข้าวพื้นเมืองบ้านลิ้มทอง ตำบลหนองโบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์
ผู้ดำเนินการวิจัย	กิ่งแก้ว ปะติตังโฆ
หน่วยงาน	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
ปีวิจัยสมบูรณ์	2560

### บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทชุมชน กระบวนการเรียนรู้ การถ่ายทอดความรู้การปลูกข้าวพื้นเมือง และเพื่อศึกษาแนวทางการจัดการความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น การปลูกข้าวพื้นเมืองของชุมชนบ้านลิ้มทอง ตำบลหนองโบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวิธีดำเนินการวิจัยโดยการเข้าไปศึกษาในชุมชน การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม จากนั้นนำข้อมูลมาวิเคราะห์โดยการรวบรวมและจัดกลุ่มข้อมูลตามประเด็นสำคัญ เพื่อหาภาพองค์รวมของข้อมูล แล้วใช้การพรรณนาเชิงเนื้อหาและเปรียบเทียบเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของข้อมูล

### ผลการวิจัย พบว่า

#### 1. บริบทชุมชน

กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านลิ้มทองมีการรวมกลุ่มกันปลูกข้าวอินทรีย์จำนวน 19 ครัวเรือน ปลูกข้าวพันธุ์ดีและข้าวพันธุ์พื้นเมือง ได้แก่ ข้าวหอมมะลิขาว ข้าวมะลิแดง ข้าวหอมนิล ข้าวจีบ ซึ่งมีผู้ปลูกข้าวจีบ 5 ครัวเรือน รวมจำนวน 57 ไร่ เพื่อบริโภคในครัวเรือนและจำหน่ายในราคาสูงกว่าข้าวหอมมะลิขาว จึงทำให้เกษตรกรผู้ปลูกข้าวจีบมีรายได้เพิ่มมากขึ้น

#### 2. กระบวนการเรียนรู้การปลูกข้าวพื้นเมือง

กระบวนการเรียนรู้การปลูกข้าวพื้นเมือง เริ่มจากเกิดมาก็เห็นพ่อแม่ปลูกข้าวพื้นเมือง ต่อมาจัดการอบรมการปลูกข้าวพื้นเมืองหลักสูตร 4 วัน เริ่มจาก การเตรียมเมล็ด การเตรียมดิน การปลูกข้าวพื้นเมือง การปลูกข้าวพื้นเมืองโดยวิธีการดำต้นกล้า การวางรวงและปลูกข้าวต้นเดียว การกำจัดวัชพืช การใส่ปุ๋ยอินทรีย์บำรุงดินและต้นข้าว การบริหารน้ำเข้านาการป้องกันกำจัดศัตรูศัตรูข้าว การตัดข้าวปน การเก็บเกี่ยวพันธุ์ข้าว และการแปรรูปข้าวพื้นเมือง

#### 3. การถ่ายทอดความรู้การปลูกข้าวพื้นเมืองชุมชนบ้านลิ้มทอง ตำบลหนองโบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์

3.1 การถ่ายทอดความรู้การปลูกข้าวพื้นเมือง มีการถ่ายทอดจากปู่ย่า ตายาย และมีการถ่ายทอดให้กลุ่มชาวบ้านและกลุ่มเยาวชนเป็นหลักสูตรอบรม 4 วัน ทฤษฎี 2 วัน ลงแปลงปฏิบัติ 2 วัน

3.2 รูปแบบการถ่ายทอดความรู้การปลูกข้าวพื้นเมืองให้กับบุคคลทั่วไป คือ การไปร่วมจัดนิทรรศการการปลูกข้าวพื้นเมืองในสถานที่ต่างๆ การจัดอบรมให้กับผู้ที่มาขอความร่วมมือ เช่น นักศึกษา เกษตรกรอื่นๆ เป็นต้น การบอกเล่าสู่การปฏิบัติ และการจัดทำเอกสารแนะนำกลุ่ม มีแผ่นพับแนะนำกลุ่ม และแนะนำผลิตภัณฑ์การปลูกข้าวจีบ

3.3 แนวทางการพัฒนาการถ่ายทอดความรู้การปลูกข้าวพื้นเมือง กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านลิ้มทอง นำโดยนางสนธิ ทิพย์นางรอง มีความต้องการพัฒนาวิธีการถ่ายทอดการปลูกข้าวพื้นเมืองโดยการจัดทำเป็น PowerPoint จัดทำเป็นการ์ตูนสำหรับเด็ก จัดทำเป็นวิดีโอสำหรับผู้ใหญ่ และเป็นแปลงสาธิตถาวร

4. แนวทางการจัดการความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นการปลูกข้าวพื้นเมืองของชุมชนบ้านลิ้มทอง ตำบลหนองโบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์

เพื่อเป็นการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวที่มีคุณค่าและมีคุณประโยชน์อย่างมหาศาล ชุมชนบ้านลิ้มทองต้องการ (1) จัดทำพิพิธภัณฑ์ข้าวพื้นเมืองไว้ที่ศูนย์นวัตกรรมการเรียนรู้เฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษาชุมชนบ้านลิ้มทอง เพื่อให้คนในท้องถิ่น และบุคคลทั่วไปได้ศึกษา และ (2) จัดทำ Website ของศูนย์นวัตกรรมการเรียนรู้เฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษาชุมชนบ้านลิ้มทอง เพื่อต้องการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับข้าวพื้นเมืองต่อไป

คำสำคัญ : การจัดการความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น การปลูกข้าวพื้นเมือง

**Research Title** Local Wisdom Management on Indigenous Rice Plantation of Lim Tong Village, Nong Bot Sub district, Nang Rong District, Buriram Province

**Researcher** Kingkaew Patitungkho

**Organization** Humanity and Social science, Buriram Rajabhat University

**Academic Year** 2017

### Abstract

The objectives of this research were to examine community's context, learning process and knowledge transferring of indigenous rice plantation, and to investigate the approaches for managing the knowledge and local wisdom of indigenous rice plantation of Lim Tong village in Nong Bot sub district in Nang Rong district in Buriram province. This study was a qualitative study. The research methodology consisted of an onsite study in the community. The data were collected from in depth interviews, group discussions, participatory and non-participatory observations. The collected data were gathered and classified into important topics for finding the focal point of the data. The data were described by using content analysis and then compared their relations.

The results of the study showed that:

#### 1. Community Context

Lim Tong Village Organic Agriculture Group was the group formed from 19 families to plant organic rice. The group has planted good rice varieties and indigenous rice: white jasmine rice, red jasmine rice, aromatic black rice, and Jib rice. Five families have planted the Jib rice in 57 rai (91,200 square meters) for home consumption and selling. The price of Jib rice is higher than the price of white jasmine rice. Consequently, the farmers who plant the Jib rice receive more incomes.

#### 2. Indigenous Rice Plantation Learning Process

Indigenous Rice plantation learning process started from watching their parents planting the indigenous rice, later there was a four days training on the indigenous rice plantation: prepare the rice grains, prepare the soil, plant the indigenous rice, plant the indigenous rice by using rice sprouts, lay rice paddies and plant one rice plant at a time, get rid of weeds, use organic fertilizer for building up fertility of the soil and the rice plants, manage water into the rice

fields for protecting the rice from rice pests, screen unwanted rice, harvest rice varieties, and process the indigenous rice.

3. Indigenous Rice Plantation Knowledge Transfer of Lim Tong village Community in Nong Bot sub district in Nang Rong district in Buriram province.

3.1 Indigenous rice plantation knowledge transfer was done by grandparents. Their knowledge was transferred to groups of villagers and the youth through 4 days training: 2 days on theories and 2 days hands-on training in the rice field.

3.2 Pattern of indigenous rice plantation knowledge transfer for people in general: joining the organization of the exhibition on indigenous rice plantation in places, organizing the trainings for people who have requested such as university students and other agriculturists, etc., telling stories and giving hands-on trainings, making documents for introducing the group, having brochures for introducing the group and the groups' products of Jib rice and its plantation.

3.3 Approaches for managing the knowledge and local wisdom of indigenous rice plantation of Lim Tong Village Organic Agriculture Group led by Mrs Sanit Thipnangrong included that the leader would like to develop the methods for transfer knowledge of indigenous rice plantation in the form of PowerPoint slides, animations for children, videos for adults as well as the permanent demonstration fields.

4. Approaches for managing the knowledge and local wisdom of indigenous rice plantation of Lim Tong village in Nong Bot sub district in Nang Rong district in Buriram province

For conserving the rice varieties with great values and benefits, the community of Lim Tong village would like to (1) hold the indigenous rice exhibition at the 80<sup>th</sup> Year Birthday Anniversary Learning Innovation Center of community of Lim Tong village's community for the locals and those who are interested, and (2) make the website of the center for publicizing the knowledge of the indigenous rice in the future.

Keywords : Local Wisdom, Management on Indigenous, Rice Plantation

## กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเรื่อง การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการปลูกข้าวพื้นเมืองบ้านลิ้มทอง ตำบลหนองโสน อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นงานวิจัยที่มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมองค์ความรู้การปลูกข้าวพื้นเมืองไว้ให้เยาวชนคนรุ่นหลังได้ศึกษาและเพื่อพัฒนาชุมชนท้องถิ่นที่ปลูกข้าวพื้นเมืองให้เป็นที่รู้จักและเพิ่มมูลค่าข้าวพื้นเมืองต่อไป

การวิจัยครั้งนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ดีเพราะได้รับทุนสนับสนุนจากคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ ขอขอบคุณอย่างสูงมา ณ ที่นี้ ขอขอบคุณคณะกรรมการกลุ่มเกษตรอินทรีย์บ้านลิ้มทอง ตำบลหนองโสน อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ที่ให้ข้อมูลในการวิจัย และขอขอบคุณอาจารย์อุทิศ ทาหอม และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมหมาย ปะติตั้งโช ที่ช่วยดำเนินการจัดการประชุมกลุ่มย่อย ณ บ้านลิ้มทอง

กิ่งแก้ว ปะติตั้งโช

30 กันยายน 2560

## สารบัญ

หน้า

กิตติกรรมประกาศ .....	ก
บทคัดย่อภาษาไทย .....	ข
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ .....	ง
สารบัญ .....	ฉ
สารบัญภาพประกอบ .....	ช

### บทที่

<b>1 บทนำ .....</b>	<b>1</b>
ความสำคัญและที่มาของปัญหาการวิจัย .....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย .....	2
คำถามการวิจัย .....	2
ขอบเขตของการวิจัย .....	2
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ .....	3
นิยามศัพท์เฉพาะ .....	3
กรอบแนวคิดของการวิจัย .....	4
<b>2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง .....</b>	<b>5</b>
แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น .....	5
แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการความรู้ .....	11
บริบทบ้านลิ้มทอง ตำบลหนองโสน อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์.....	20
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง .....	23
<b>3 วิธีดำเนินการวิจัย .....</b>	<b>32</b>
การคัดเลือกภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการองค์ความรู้ .....	32
การวางแผนดำเนินการ .....	33
ประชากรและแหล่งข้อมูล .....	33
เครื่องมือในการเก็บข้อมูลภาคสนาม .....	33
วิธีการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม .....	34
การตรวจสอบข้อมูล .....	34
การวิเคราะห์ข้อมูล .....	35



## สารบัญ (ต่อ)

หน้า

<b>4 ผลการวิจัย .....</b>	<b>36</b>
ตอนที่ 1 บริบทชุมชนบ้านลี้มทอง ตำบลหนองโสน อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ .....	36
ตอนที่ 2 กระบวนการเรียนรู้การปลูกข้าวพื้นเมืองชุมชนบ้านลี้มทอง ตำบลหนองโสน อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ .....	43
ตอนที่ 3 การถ่ายทอดความรู้การปลูกข้าวพื้นเมืองชุมชนบ้านลี้มทอง ตำบลหนองโสน อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ .....	61
ตอนที่ 4 แนวทางการจัดการความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นการปลูกข้าวพื้นเมืองของชุมชน บ้านลี้มทอง ตำบลหนองโสน อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ .....	63
ตอนที่ 5 แนวทางการพัฒนาข้าวพันธุ์พื้นเมืองเพื่อเพิ่มมูลค่าเป็นผลิตภัณฑ์ข้างกล้อจิบ .....	63
<b>5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ .....</b>	<b>64</b>
สรุปผลการวิจัย .....	64
อภิปรายผล .....	66
ข้อเสนอแนะ .....	68
<b>บรรณานุกรม .....</b>	<b>69</b>
<b>ภาคผนวก ก รายชื่อเกษตรกรผู้เข้าร่วมประชุมกลุ่มย่อย .....</b>	<b>73</b>
ข เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย .....	75
ค ภาพกิจกรรม .....	79

## สารบัญภาพประกอบ

ภาพที่	หน้า
2.1 กระบวนการปรับเปลี่ยนความรู้ .....	14
2.2 แผนที่บ้านลิมทอง .....	20
2.3 ถนนเข้าบ้านลิมทอง .....	21
2.4 น้าสนิท ทิพย์นางรอง สอนเด็กๆให้อ่านหนังสือ .....	22
2.5 สอนการใช้คอมพิวเตอร์ให้กับเด็กๆ ในหมู่บ้าน .....	23
4.1 ทางเข้าบ้านลิมทอง .....	36
4.2 นางสนิท ทิพย์นางรอง (น้าน้อย) สอนการอ่านหนังสือให้เด็ก .....	38
4.3 นางสาวปวีณา ทิพย์นางรอง สอนไอทีเพื่อชีวิต .....	39
4.4 การเลือกรวงข้าวเพื่อนำเมล็ดไปทำพันธุ์ .....	43
4.5 นางสนิท ทิพย์นางรอง คัดเลือกพันธุ์ข้าว .....	44
4.6 นางสนิท ทิพย์นางรอง สอนลูกหลานให้เลือกเมล็ดพันธุ์ .....	44
4.7 การเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ข้าวด้วยการใส่ถุง .....	44
4.8 การไถแปร .....	45
4.9 การทำเทือก .....	46
4.10 นาดำ .....	46
4.11 ข้าวในแปลงนาดำ .....	47
4.12 น้าน้อยวางรวงข้าว .....	47
4.13 สมาชิกช่วยกันวางรวง .....	48
4.14 การวางรวงที่มีระยะห่างสม่ำเสมอ .....	48
4.15 การวางรวง .....	49
4.16 ข้าวที่วางรวงเริ่มงอก .....	49
4.17 ข้าว 1 รวง .....	50
4.18 ต้นกล้าที่วางรวง .....	50
4.19 การปลูกข้าวต้นเดียว .....	51
4.20 การปลูกข้าวต้นเดียว .....	51
4.21 ข้าวเริ่มแตกกอ .....	52
4.22 ข้าวออกรวง .....	52
4.23 น้าสนิท ทิพย์นางรองลงพื้หนาเพื่อกำจัดวัชพืช .....	53
4.24 ข้าวระยะพลับพลึง .....	56
4.25 ข้าวระยะเก็บเกี่ยว .....	56
4.26 การตีข้าว .....	57

## สารบัญภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
4.27 การบรรจุข้าวแบบสุญญากาศ .....	58
4.28 การสีและการคัดเมล็ดข้าว .....	58
4.29 บรรจุภัณฑ์ข้าวจีบ .....	59
4.30 ข้าวจีบอินทรีย์ .....	60
4.31 ข้าวอินทรีย์บ้านลุ่มทอง .....	60
4.32 ราคาจำหน่ายข้าวอินทรีย์ลุ่มทอง .....	61

## บทที่ 1

### บทนำ

ในการนำเสนอบทนำ ผู้วิจัยขอแนะนำเนื้อหาที่เกี่ยวข้องความสำคัญและความเป็นมาของการวิจัย วัตถุประสงค์ของการวิจัย คำถามการวิจัย ขอบเขตของการวิจัย ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ นิยามศัพท์เฉพาะ และกรอบแนวความคิดของการวิจัย โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

#### 1.1 ความสำคัญและความเป็นมาของการวิจัย

นับได้ว่าประเทศไทยมีภูมิปัญญาที่มากมายประเทศหนึ่ง สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นไทยในหลายด้าน เช่น ด้านศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี การแสดง เป็นต้น แต่ปัจจุบันปัญหาและวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่เกิดขึ้น ทำให้สังคมเกิดการเปลี่ยนแปลง ขาดความเป็นตัวของตัวเองของสังคมไทย ทำให้ภูมิปัญญาไทยบางอย่างได้สูญหายไปจากสังคมไทย และวิถีชีวิตไทยในปัจจุบัน ทำให้การถ่ายทอดภูมิปัญญาไทยลดน้อยลง คนไทยละเลยไม่สนใจที่จะศึกษาภูมิปัญญาไทย การจัดการศึกษาในปัจจุบันจัดแบบขาดดุลทางภูมิปัญญา ขาดการสร้างสร้งองค์ความรู้ภูมิปัญญาไทยอย่างต่อเนื่อง ขาดนโยบายในการส่งเสริมด้านภูมิปัญญาไทย (สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย. 2538 : ฉ)

ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) เป็นความรู้ทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าอย่างยิ่ง เพราะเป็นรากของสังคมที่มีการสั่งสมสืบทอดมาเป็นความรู้ที่อยู่กับตัวคน ซึ่งสะท้อนถึงวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คน ซึ่งเกิดจากการปรับชีวิตให้สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมให้อยู่ได้อย่างปกติ ไม่ว่าจะเป็นในด้านปัจจัยสี่ ในด้านศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการดำเนินชีวิตของคนไทย ซึ่งอยู่ในภูมิภาคที่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ มีส่วนสำคัญที่กำหนดวิถีการกินอยู่หรือภูมิปัญญาของคนไทยให้มีความหลากหลายไปตามภูมินิเวศน์ของภาคต่างๆ ด้วย อันสะท้อนถึงโลกทัศน์ หรือระบบวิธีคิดในการจัดการระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ให้เอื้อต่อการดำรงชีวิตด้านต่างๆ (อนันท์ กาญจนพันธุ์. 2544 : 174)

ภูมิปัญญาท้องถิ่นสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของในแต่ละชุมชน เพราะมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์ต่อการดำเนินชีวิตทั้งทางด้านวัฒนธรรม สังคม การเมือง เศรษฐกิจและเข้ามามีบทบาทในพิธีกรรม ประเพณีที่สำคัญ ความเชื่อและค่านิยม การปลูกข้าวพื้นเมืองมีจำนวนผู้ปลูกลดน้อยลงไปอย่างน่าใจหาย ซึ่งลักษณะและคุณสมบัติของข้าวแต่ละชนิดมีความแตกต่างกัน ความเหมาะสมของดินและน้ำที่ปลูกก็แตกต่างกัน ตลอดจนประโยชน์ของการนำไปใช้ก็แตกต่างกัน

การจัดการความรู้ เป็นการจัดการให้มีการค้นพบความรู้ ความชำนาญที่ซ่อนเร้นอยู่ในตัวคนหาทางนำออกมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ตกแต่งหรือปรับปรุงให้ง่ายต่อการใช้และมีประโยชน์เพิ่มขึ้น มีการต่อยอดให้ดังงาม และใช้ได้เหมาะสมกับสภาพความเป็นจริง มีความรู้ใหม่หรือนวัตกรรมเกิดขึ้นจากการเอาความรู้ที่ไม่เหมือนกันมาผนวกเข้าด้วยกัน ข้อสำคัญ คือก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของคนทั้งหมดที่ร่วมกันในกระบวนการก่อเกิดปัญหาร่วม ทำให้สามารถแก้ปัญหาหรือพัฒนาในเรื่องยากๆ ได้สำเร็จ (ประเวศ วะสี. 2548)

ดังนั้นการจัดการความรู้ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” จึงไม่ควรหลุดออกจากฐานของความรู้  
การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเรื่องที่คนในชุมชนหรือท้องถิ่นนั้นจะต้องเป็นผู้มีส่วนสำคัญใน  
การสร้าง สืบสาน หรือพัฒนาความรู้ภูมิปัญญานั้นให้สามารถเชื่อมต่อกับสมัยใหม่ หรือมีการประยุกต์  
ให้เหมาะสม มิฉะนั้นความรู้ภูมิปัญญาที่สั่งสมอาจสูญหายไปเป็นที่สุดได้

จากการลงพื้นที่บ้านลุ่มทอง พบว่า บ้านลุ่มทองมีการรวมกลุ่มกันปลูกข้าวพื้นเมืองถึง 19  
ครัวเรือน โดยผลิตเพื่อบริโภคและจำหน่ายทั่วไป ข้าวพื้นเมืองที่ปลูก ได้แก่ ข้าวจีบ ข้าวหอมนิล  
ข้าวมะลิแดง ข้าวตาเจริญ ข้าวขาวพระเทพ ในชุมชนบ้านลุ่มทองมีนางสนิท ทิพย์นางรอง  
เป็นประธานชุมชนโดยนำชาวบ้านปลูกข้าวพื้นเมืองด้วยต้นข้าวต้นเดียว ทำให้ประหยัดต้นทุนในการ  
ปลูก ข้าวแตกกอดี และได้ผลผลิตสูง ในปัจจุบันชุมชนนี้ได้ปลูกข้าวจีบ หอมนิล และมะลิแดง จำหน่าย  
ในท้องตลาด และส่งขายทั่วไป ทำให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มมากขึ้น

จากเหตุผลและความจำเป็นดังกล่าวข้างต้นทำให้ผู้วิจัยสนใจที่ศึกษาการจัดการความรู้  
ภูมิปัญญาท้องถิ่นการปลูกข้าวพื้นเมืองบ้านลุ่มทอง ตำบลหนองโบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์

## 1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1.2.1 เพื่อศึกษาบริบทชุมชนบ้านลุ่มทอง ตำบลหนองโบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์
- 1.2.2 เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้การปลูกข้าวพื้นเมืองชุมชนบ้านลุ่มทอง ตำบลหนองโบสถ์  
อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์
- 1.2.3 เพื่อศึกษาการถ่ายทอดความรู้การปลูกข้าวพื้นเมืองชุมชนบ้านลุ่มทอง ตำบลหนอง  
โบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์
- 1.2.4 เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นการปลูกข้าวพื้นเมืองของ  
ชุมชนบ้านลุ่มทอง ตำบลหนองโบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์

## 1.3 คำถามการวิจัย

- 1.3.1 บริบทชุมชนบ้านลุ่มทอง ตำบลหนองโบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นอย่างไร
- 1.3.2 กระบวนการเรียนรู้การปลูกข้าวพื้นเมืองชุมชนบ้านลุ่มทอง ตำบลหนองโบสถ์ อำเภอ  
นางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นอย่างไร
- 1.3.3 การถ่ายทอดความรู้การปลูกข้าวพื้นเมืองชุมชนบ้านลุ่มทอง ตำบลหนองโบสถ์ อำเภอ  
นางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นอย่างไร
- 1.3.4 แนวทางการจัดการความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นการปลูกข้าวพื้นเมืองของชุมชนบ้าน  
ลุ่มทอง ตำบลหนองโบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ มีอะไรบ้างและเป็นอย่างไร

## 1.4 ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาการจัดการความรู้และการถ่ายทอดความรู้ด้านภูมิปัญญาการปลูก  
ข้าวพื้นเมือง บ้านลุ่มทอง ตำบลหนองโบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งเป็นชุมชนเข้มแข็ง  
มีการปลูกข้าวพื้นเมืองหลายชนิด และมีการรวมกลุ่มได้รับการจัดตั้งเป็นศูนย์นวัตกรรมการเรียนรู้  
เฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษา บ้านลุ่มทอง โดยมีนางสนิท ทิพย์นางรอง เป็นประธานกลุ่ม

## 1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.5.1 ได้ทราบกระบวนการเรียนรู้การปลูกข้าวพื้นเมืองชุมชนบ้านลุ่มทอง ตำบลหนองโสน อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์

1.5.2 ได้ทราบการถ่ายทอดความรู้การปลูกข้าวพื้นเมืองชุมชนบ้านลุ่มทอง ตำบลหนองโสน อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์

1.5.3 ได้แนวทางการจัดการความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นการปลูกข้าวพื้นเมืองของชุมชนบ้านลุ่มทอง ตำบลหนองโสน อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์

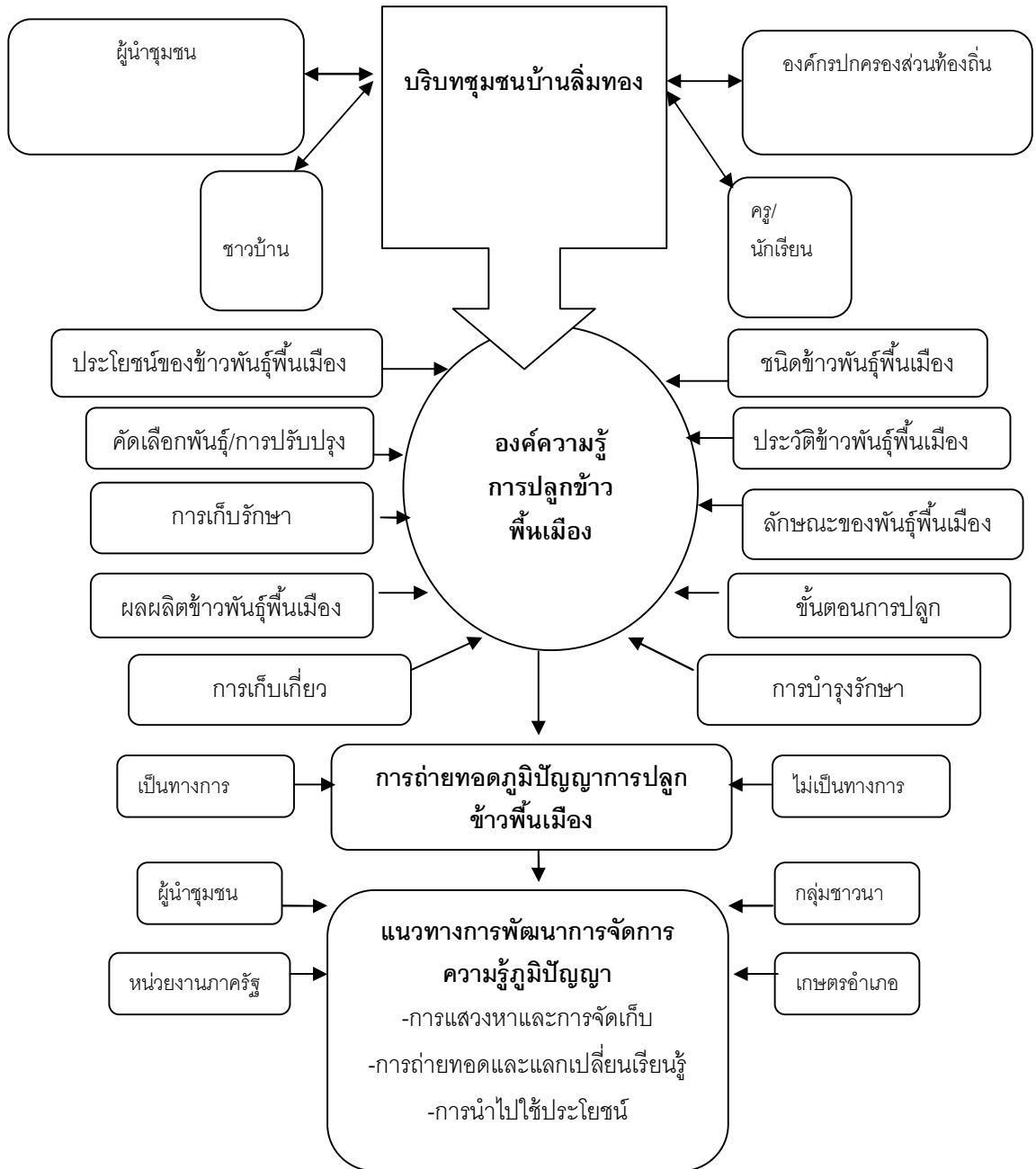
## 1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ

**การจัดการความรู้** หมายถึง กระบวนการที่เป็นเครื่องมือหรือวิธีที่กลุ่มผู้ปลูกข้าวพื้นเมืองบ้านลุ่มทอง ตำบลหนองโสน อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ ใช้ในการเพิ่มมูลค่าหรือคุณค่าของกิจการของกลุ่ม

**ภูมิปัญญาท้องถิ่น** หมายถึง ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคนเราผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต คิดวิเคราะห์ จนเกิดเป็นปัญญา

**การปลูกข้าวพื้นเมือง** หมายถึง วิธีการปลูกข้าวดั้งเดิมซึ่งมีชื่อตามแหล่งที่พบ ตามลักษณะรูปพรรณสัณฐาน ชื่อจังหวัด ชื่อคน ชื่อดอกไม้ สัตว์ สิ่งของ และชื่อบอกความหมาย ที่มีค่ายิ่งในการปรับปรุงพันธุ์ให้ได้สายพันธุ์ที่ดี

1.7 กรอบแนวความคิดของการวิจัย



## บทที่ 2

### เอกสารและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเรื่อง “การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการปลูกข้าวพื้นเมืองบ้านลิ้มทอง ตำบลหนองโบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์” ผู้วิจัยศึกษาทฤษฎี แนวความคิดจากเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องจากหลายแหล่งสารสนเทศ โดยเรียงลำดับหัวข้อดังต่อไปนี้

- 2.1 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 2.2 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการความรู้
- 2.3 บริบทบ้านลิ้มทอง ตำบลหนองโบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์
- 2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

#### 2.1 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

##### 2.1.1 ความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่น

ในเรื่องเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันได้มีพระราชดำรัสว่า “...ประชาชนนั้นแหละเขามีความรู้เขาทำงานมาหลายชั่วคนแล้ว เขาทำงานกันอย่างดี เขามีความเฉลียวฉลาด เขารู้ว่าตรงไหนควรทำกิจกรรม เขารู้ว่าที่ไหนควรเก็บรักษาไว้...” พระองค์ทรงตระหนักเป็นอย่างดีว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสิ่งที่ชาวบ้านมีอยู่แล้วใช้ประโยชน์เพื่อความอยู่รอดกันมายาวนาน (ชวน เพชรแก้ว. 2547) ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นรากฐานของการดำรงชีวิตของชาวบ้านในชนบท ซึ่งเกิดจากการใช้สติปัญญา ความรู้รอบตัว สังสมสืบต่อกันมา และมีการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาในอดีตให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน ซึ่งภูมิปัญญาเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ ธรรมชาติ ภาษา ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และเป็นเรื่องที่กว้างขวาง หลากหลาย และลึกซึ้ง

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นองค์ความรู้ความสามารถในระดับท้องถิ่น ซึ่งมีขอบเขตจำกัดในแต่ละท้องถิ่น ที่ได้สืบทอดและเชื่อมโยงมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ซึ่งนักวิชาการหลาย ๆ ท่านได้ให้ความหมายเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สอดคล้องกันพอสรุปได้ดังนี้

นันทสาร สีสลับ (2542) ได้สรุปความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่น ไว้ว่าคือ ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เองและนำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นเทคนิควิธี เป็นองค์ความรู้ของชาวบ้านทั้งทางกว้างและทางลึกที่ชาวบ้านคิดเองทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินชีวิตในท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย สอดคล้องกับ สามารถ จันทสุรย์ (2536) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านหมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เอง และนำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้านทั้งกว้างและลึก ชาวบ้านสามารถคิดเอง ทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างเหมาะสมกับยุคสมัย ส่วนสำเนียง สร้อยนาคพงษ์ (2525) ให้ความหมายว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง พื้นเพรากฐานความรู้ของชาวบ้าน หรือความรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และสั่งสมประสบการณ์สืบต่อกันมาทั้งทางตรงคือประสบการณ์ด้วยตนเองหรือทางอ้อม ซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่หรือความรู้สั่งสมที่สืบต่อกันมาและกลั่นกรองประสบการณ์ชีวิตของคน ๆ หนึ่งจากเหตุการณ์สั่งสมกันมาจนสามารถพัฒนาไปสู่ความรู้ความเข้าใจชีวิตของตนเองอย่างชัดเจน เช่นเดียวกับ ประเวศ วะสี (2533) กล่าวว่าภูมิปัญญาชาวบ้านเกิดจากสะสมการเรียนรู้มาเป็นระยะเวลายาวนานมีลักษณะที่เชื่อมโยงกันหมดในทุกสาขาวิชาไม่แยกเป็นวิชา ๆ แบบที่เราเรียน ฉะนั้นวิชาเกี่ยวกับเศรษฐกิจ อาชีพ ความเป็นอยู่ การศึกษา วัฒนธรรม จะผสมกลมกลืนเชื่อมโยงกันหมด ชลทิตย์ เยี่ยมสำอางค์ และวิชณี ศิลตระกูล



(2533) ให้ความหมายว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นคือ ความรู้ ประสบการณ์ของประชาชนในท้องถิ่นซึ่งได้รับการศึกษา อบรม สั่งสม และถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ หรือความรู้ประสบการณ์ที่เกิดจากประสบการณ์ตรงของตนเองซึ่งได้เรียนรู้จากการทำงาน จากธรรมชาติแวดล้อม สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่มีความค่าเสริมสร้างความสามารถทำให้คนมีชีวิตร่วมกันอย่างสันติสุข เป็นความรู้ที่สร้าง สรรค์และมีส่วนเสริมสร้างการผลิตและปรีชา อุยตระกูล (2539) ให้ความหมายว่า ภูมิปัญญาเป็นเรื่องการสั่งสมกันมาแต่อดีตและเป็นเรื่องราวของการจัดความสัมพันธ์ ระหว่างคนกับธรรมชาติแวดล้อม คนกับคน คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยผ่านกระบวนการทางจารีตประเพณี วิธีการทำมาหากิน และพิธีกรรมต่างๆ ทุกอย่าง เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างความสัมพันธ์เหล่านี้ ซึ่งมีเป้าหมายคือ เพื่อให้เกิดความสงบสุขทั้งในส่วนที่เป็นชุมชน ท้องถิ่น หมู่บ้าน และส่วนที่เป็นปัจเจกชน ในเรื่องเดียวกัน

จากการให้ความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักวิชาการดังกล่าว สามารถสรุปความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นได้คือ องค์ความรู้ ประสบการณ์ หรือทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้าน คิดเอง ทำเอง แก้ปัญหาเอง เพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน และเกิดสั่งสมมาเป็นเวลานาน และมีการถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่งในท้องถิ่น เพื่อให้บุคคลสามารถดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

### 2.1.2 ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นรากฐานที่สำคัญของชาวบ้านที่ได้มีการสั่งสม สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นประสบการณ์แห่งการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างสมาชิกในครอบครัวหรือบุคคลในท้องถิ่นเดียวกัน เกิดความสัมพันธ์ระหว่างคนในครอบครัว และคนในท้องถิ่นได้ ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นมีหลากหลาย เช่น ความเชื่อ อาชีพ ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นต้น โดยแต่ละท้องถิ่นอาจมีภูมิปัญญาที่เหมือนหรือ แตกต่างกัน เช่น การทำปลาร้า การย้อมผ้า การปรุงอาหาร ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นมีหลากหลายตามแต่ละท้องถิ่น ดังนั้น จึงขอกล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนี้

ประเวศ วะสี (2536) ได้กล่าวถึงลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนี้

1. มีความจำเพาะกับท้องถิ่นภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น สะสมขึ้นมาจากประสบการณ์หรือความชัดเจนจากชีวิตและสังคมในท้องถิ่นนั้นๆ ภูมิปัญญาชาวบ้านจึงมีความสอดคล้องกับท้องถิ่นมากกว่าภูมิปัญญาที่มาจากข้างนอกแต่อาจจะนำไปใช้ในท้องถิ่นอื่นที่แตกต่างกันไม่ได้หรือไม่ได้ดี

2. มีความเชื่อมโยงหรือบูรณาการสูง ทั้งในเรื่องกาย ใจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เช่น ความคิดเรื่อง แม่ธรณี แม่คงคา แม่โพสพ เป็นการนำเอาธรรมชาติสื่อไปถึงส่วนลึกของใจที่เชื่อมโยงไปสู่วัตถุประโยชน์โดยสร้างความสัมพันธ์ที่ถูกต้องให้คนเคารพธรรมชาติเมื่อเคารพธรรมชาติแล้วก็จะไม่เกิดการทำลาย

3. มีความเคารพผู้อาวุโส ภูมิปัญญาชาวบ้านให้ความสำคัญแก่ประสบการณ์ผู้อาวุโส เป็นผู้ที่มีประสบการณ์มากกว่าจึงให้ความเคารพผู้อาวุโส

กรมวิชาการ กองวิจัยทางการศึกษา (2539) ได้แบ่งลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ 4 ลักษณะ คือ

1. ประสบการณ์ของชาวบ้านที่นำมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต หมายถึง ความรู้และประสบการณ์ที่ชาวบ้านค้นพบและนำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน ได้แก่ คติ ความคิด ความเชื่อ ค่านิยมต่าง ๆ เช่น คำสอนทางศาสนา ความรู้เกี่ยวกับยาสมุนไพร การไหว้ครู การบวงสรวง เป็นต้น

2. ความรู้ ความคิด ในการสร้างสรรค์แบบแผนของการดำรงชีวิตที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา หมายถึงสิ่งที่ชาวบ้าน ถ่ายทอดความรู้หรือความคิดลงไปในวรรณกรรมต่าง ๆ เช่น เพลงพื้นบ้าน เพลง

กลุ่มเด็ก ภาชิต การละเล่นต่าง ๆ นิทานพื้นบ้าน ตลอดจน ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมต่าง ๆ และ โบราณอุบาย เป็นต้น

3. การประกอบอาชีพที่ยึดหลักการพึ่งตนเอง หมายถึง ความรู้และประสบการณ์ที่ชาวบ้านใช้ในการประกอบอาชีพ โดยอาศัยหลักธรรมชาติ ไม่พึ่งพาปัจจัยภายนอก แต่มีการพัฒนาให้เหมาะสมกับกาลสมัย เช่น การปลูกพืชแบบเกษตรธรรมชาติ การทอผ้า การทำเครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น

4. การประกอบอาชีพที่เกิดจากการผสมผสานความรู้เดิมกับแนวคิดหลักปฏิบัติและเทคโนโลยีสมัยใหม่ หมายถึง นำความรู้เดิมของชาวบ้านมาผสมผสานกับความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ ใช้ในการแก้ปัญหาในหมู่บ้านหรือชุมชน เช่น เทคโนโลยีการหล่อโลหะทองเหลือง การนวดข้าว การก่อสร้าง เป็นต้น

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2534) ได้กล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญาไว้ดังนี้

1. ภูมิปัญญาเป็นความรู้เรื่องใด ๆ หรือหน่วยสังคมหน่วยใด ๆ เป็นข้อมูลเป็นเนื้อหาสาระเกี่ยวกับเรื่องสั้น ๆ เช่น ความรู้เกี่ยวกับครอบครัว ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์เกี่ยวกับผู้หญิง ผู้ชาย ประเภทครอบครัวของสังคมนั้น

2. ภูมิปัญญาเป็นความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องใด ๆ หรือหน่วยสังคมใด ๆ ของสังคมนั้น มีความเชื่ออาจยังไม่มีข้อพิสูจน์ยืนยันว่าถูกต้องเช่นเรื่องนรก เรื่องสวรรค์ ตายแล้วไปไหน เป็นต้น

3. ภูมิปัญญา คือความสามารถหรือแนวทางการแก้ปัญหา หรือป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาขึ้นในครอบครัว

4. ภูมิปัญญาทางวัตถุในหน่วยสังคมใด ๆ เช่นเรื่องชาวบ้านชาวช่องเครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ ในครอบครัว ทำให้ครอบครัวมีความสะดวกสบายตามสภาพ เป็นต้น

5. ภูมิปัญญาทางพฤติกรรม ในหน่วยงานสังคมใด ๆ ตัวอย่างเช่น การกระทำความประพฤติ การปฏิบัติตัวของคนต่าง ๆ ในครอบครัวจนทำให้ครอบครัวสามารถดำรงอยู่ได้

เสรี พงศ์พิศ (2533) กล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังนี้

1. ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่า และความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน

2. ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเฉพาะด้านต่าง ๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะดนตรี

ภูมิปัญญาเหล่านี้สะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกันคือ

1. ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกันคือ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม สัตว์พืชธรรมชาติ

2. ความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ที่ร่วมกันในสังคม หรือในชุมชน

3. ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้

ทั้งหลาย

### 2.1.3 ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะการถ่ายทอดกันมาช้านานจนกระทั่งถึงปัจจุบัน และมีการนำภูมิปัญญามาประยุกต์หรือต่อยอดให้เข้ากับยุคสมัยนิยม เพื่อความเข้าใจในภูมิปัญญายิ่งขึ้น จึงมีการแบ่งประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นดังนี้

สุทธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2540) ได้แบ่งประเภทภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. ภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อการยังชีพ ภูมิปัญญาชาวบ้านประเภทเพื่อการยังชีพมีขึ้นเพื่อการมีชีวิตอยู่รอด อยู่อย่างมีความสุขสบายตามอัตภาพ เป็นภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับการเสาะหาปัจจัยพื้นฐานในการยังชีพของสังคมปฐมฐาน ยุคที่มนุษย์เสาะหาปัจจัยด้วยวิธีเก็บเกี่ยวและการใช้แรงงาน ได้แก่ วิธีการเสาะหาและจัดการเกี่ยวกับปัจจัย 4 คือ ที่อยู่อาศัย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค เป็นต้น ภูมิปัญญาเหล่านี้ค่อย ๆ เพิ่มพูน งอกงามขึ้น จนดูเหมือนเป็นสิ่งสามัญ เช่น

1.1 ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับการทำมาหากิน เริ่มแต่ภูมิปัญญาการเก็บเกี่ยว เช่น ภูมิปัญญาการหาของป่า ล่าสัตว์ การทำและใช้เครื่องจับสัตว์บกสัตว์น้ำ เช่น นก ปลา เสือ ช้าง เป็นต้น ภูมิปัญญาเหล่านี้ค่อยพัฒนาขึ้นเป็นอาชีพ มีรูปแบบของเครื่องมือ เครื่องใช้เฉพาะตัวเฉพาะถิ่นขึ้น เช่น หน้ำไม้ ภูมิปัญญาในการเลือกพันธุ์ข้าวทำนา การไถ คราด หว่าน ดำ เป็นต้น

1.2 ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับที่อยู่อาศัย เช่น การสร้างบ้านเรือนแบบเครื่องผูก ภูมิปัญญาการเลือกใช้วัสดุ วิธีเย็บ ผูกกริม ถักกริม ผูกเงื่อน

1.3 ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมโภชนาการ ได้แก่ ภูมิปัญญาในการเลือกสรรอาหาร วิธีปรุง และวิธีถนอมอาหาร

1.4 ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับเครื่องนุ่งห่ม ได้แก่ ภูมิปัญญาในการนำสิ่งต่าง ๆ มา ปกปิดร่างกายให้อบอุ่น เช่น ภูมิปัญญาในการทำหัตถ์เป็นเครื่องมือทอเปลือกไม้ทำเป็นผ้า การทำและใช้ดินเผาเพื่อปั้นฝ้าย การคิดทำฟืม และก็สำหรับงานทอ ได้แก่การนำสมุนไพร สัตว์ แร่บางชนิด มาใช้เป็นตัวยา การผสมยา การใช้ยา เป็นต้น

2. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการพิทักษ์ชีวิตและทรัพย์สิน ผู้คนทุกหมู่เหล่าต่าง ๆ พยายามจะให้ตนมีชีวิตที่มั่นคง จึงทุ่มเทใช้สติปัญญาและสิ่งเอื้ออำนวยต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุความต้องการ

3. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการสร้าง พัทธกิจฐานะ และอำนาจผู้คนทุกหมู่เหล่าย่อมอาศัยฐานะและอำนาจเพื่อช่วยในการดำรงชีวิต ทั้งนี้ย่อมแตกต่างกันไปตามโครงสร้างของสังคมชีวิตจำกัดของการศึกษาขีดความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและยุคสมัย โดยภูมิปัญญากลุ่มนี้มีทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และตำแหน่งหน้าที่

วิจิต นันทสุวรรณ (2538) ได้แบ่งประเภทภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยสรุปได้ดังนี้

1. ภูมิปัญญาจากการใช้ชีวิตในธรรมชาติ เป็นเนื้อหาที่เกี่ยวกับการอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติ อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตกับธรรมชาติในลักษณะของ

กฎเกณฑ์ที่พึงปฏิบัติและข้อห้ามที่ไม่ให้ชาวบ้านปฏิบัติ เช่น ความเชื่อต่อธรรมชาติต่าง ๆ เรื่องของ “ผี” ที่ทำให้เกิดภาวะสมดุลของการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับธรรมชาติ ระบบเหมืองฝาย ฝิน้ำฝินา เป็นต้น

2. ภูมิปัญญาจากประสบการณ์การอยู่ร่วมกัน ภูมิปัญญาแบบนี้มีพฤติกรรมตามแบบแผนของสังคมมีกฎเกณฑ์บอกอย่างนั้นดี หรือไม่ดี มีระบบความสัมพันธ์ของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติเป็นหลัก มีความเข้าใจในอนิจจังของชีวิตเป็นแก่นสูงสุด รูปธรรมพึงแสดงออกคือ ความเชื่อเรื่องบรรพบุรุษ เช่น ปู่ตา ฝิพ่อแม่ และพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นต้น

3. ภูมิปัญญาจากประสบการณ์เฉพาะด้าน เช่น ภูมิปัญญาจากประสบการณ์การทำมาหากินในด้านต่าง ๆ ภูมิปัญญาด้านการรักษาโรค มีองค์ประกอบหลัก ๆ อยู่สามส่วนใหญ่ ๆ คือ เปลือกนอก กระพี้ และแก่นใน เช่นการรักษาโรค เปลือกนอก คือการวิเคราะห์สาเหตุของอาการโรค กระพี้ คือหลักคิดในการอธิบายโรค วิเคราะห์โรค และการรักษา พยาบาล ส่วนแก่นใน คือ ปรัชญาในการมองชีวิตว่ารักษาถึงที่สุดและคนป่วยตายก็เพราะถึงคราวหมดอายุสิ้นเคราะห์กรรม

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2547) ได้แบ่งสาขาภูมิปัญญาโดยจำแนกเป็น 9 ด้าน ดังนี้

1. ด้านเกษตรกรรม ได้แก่ ความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ ทักษะ และเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี โดยการพัฒนาบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิม ซึ่งคนสามารถพึ่งตนเองในสภาวะการณ์ต่าง ๆ ได้ เช่น การทำการเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ปัญหาการเกษตรด้านการตลาด การแก้ปัญหาด้านการผลิต และการรู้จักปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการเกษตร เป็นต้น
2. ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม ได้แก่ การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปผลผลิตเพื่อการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัด และเป็นธรรม อันเป็นขบวนการให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้ ตลอดทั้งการผลิตและการจำหน่ายผลผลิตทางหัตถกรรม เช่น การรวมกลุ่มของกลุ่มโรงงานยางพารา กลุ่มโรงสี กลุ่มหัตถกรรม เป็นต้น
3. ด้านการแพทย์แผนไทย ได้แก่ ความสามารถในการจัดการป้องกันและรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองทางด้านสุขภาพและอนามัยได้ เช่น ยาจากสมุนไพรอันมีอยู่หลากหลาย การนวดแผนโบราณ การดูแลและรักษาสุขภาพแบบพื้นบ้าน เป็นต้น
4. ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ความสามารถเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ การพัฒนา และการใช้ประโยชน์ จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน เช่น การบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำ การทำแนวปะการังเทียม การอนุรักษ์ป่าชายเลน การจัดการป่าต้นน้ำ และป่าชุมชน เป็นต้น
5. ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน ได้แก่ ความสามารถในการประสานและบริหารกองทุนและสวัสดิการชุมชน ทั้งที่เป็นเงินตราและโภคทรัพย์เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงให้แก่ชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในกลุ่ม เช่น การจัดการกองทุนของชุมชนในรูปของสหกรณ์ ออมทรัพย์ รวมถึงความสามารถในการจัดสวัสดิการในการประกันคุณภาพชีวิตของคนให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการรักษายาบาลของชุมชน และการจัดระบบสวัสดิการบริการชุมชน
6. ด้านศิลปวัฒนธรรม ได้แก่ ความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานทางด้านศิลปะสาขาต่าง ๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม นาฏศิลป์ ดนตรี ทัศนศิลป์ คีตศิลป์การเล่นพื้นบ้าน และนันทนาการ
7. ด้านภาษาและวรรณกรรม ได้แก่ ความสามารถในการอนุรักษ์และสร้างสรรค์ผลงานด้านภาษา คือ ภาษาถิ่น ภาษาไทยในภูมิภาคต่าง ๆ รวมถึงด้านวรรณกรรมท้องถิ่นและการจัดทำสารานุกรมภาษาถิ่น การปริวรรตหนังสือโบราณ การฟื้นฟูการเรียนการสอนภาษาถิ่นของท้องถิ่นต่าง ๆ
8. ด้านปรัชญา ศาสนา และประเพณี ได้แก่ ความสามารถประยุกต์และปรับใช้หลักธรรมคำสอนทางศาสนา ปรัชญาความเชื่อและประเพณีที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อบริบททางเศรษฐกิจ สังคม เช่น การถ่ายทอดวรรณกรรม คำสอน การบวชป่า การประยุกต์ ประเพณีบุญประเพณีต่าง ๆ
9. ด้านโภชนาการ ได้แก่ ความสามารถในการเลือกสรร ประดิษฐ์และปรุงแต่งอาหารและยาได้เหมาะสมกับความต้องการของร่างกายในสภาวะการณ์ต่าง ๆ ตลอดจนผลิตเป็นสินค้าและบริการส่งออกที่ได้รับความนิยมแพร่หลายมาก รวมถึงการขยายคุณค่าเพิ่มของทรัพยากรด้วย

#### 2.1.4 แนวทางสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาเป็นมรดกทางปัญญาของคนรุ่นหลังที่ได้มีการสะสมและสืบทอดจนถึงปัจจุบัน หากคนรุ่นใหม่ไม่เห็นความสำคัญ ภูมิปัญญาก็อาจเกิดการสูญหายได้ตามกาลเวลา เพราะขาดการเชื่อมโยงระหว่างเก่ากับใหม่ ระหว่างอดีตกับปัจจุบันอย่างน่า

เสียชีวิต เพื่อมิให้ภูมิปัญญาหายไปหมดสิ้นก่อนเห็นความสำคัญและคุณค่าประโยชน์ จึงมีแนวทางการสืบ  
ทอดภูมิปัญญา คือ

1. ส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือปราชญ์ชาวบ้าน ให้สามารถทำการถ่ายทอดภูมิปัญญา  
ของคนได้อย่างเต็มที่ และให้โอกาสพัฒนาผลงานให้ได้คุณภาพ และควรกระทำอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เป็นที่  
รู้จักและเกิดการยอมรับอย่างแพร่หลาย เพื่อเป็นแบบอย่างและกระตุ้นให้แก่ประชาชนในท้องถิ่นมีความ  
ภูมิใจ มั่นใจ ทำให้เกิดความศรัทธา ยอมรับในความคิดของบุคคล

2. สรรหาบุคคลที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในแต่ละสาขาวิชา ที่มีความรู้ ประสบการณ์จนเกิด  
ความเชี่ยวชาญในอาชีพที่กระทำนั้น ซึ่งโดยทั่วไปชาวบ้านจะไม่คุ้นเคยกับการ  
ประชาสัมพันธ์ตนเอง รัฐหรือองค์กรที่มีส่วนเกี่ยวข้องควรให้การสนับสนุนสร้างโอกาสให้แก่บุคคลใน  
ท้องถิ่น วิธีการคือ การคัดเลือก ประกวด หรือการแสวงหา โดยต้องทำการ  
รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับประวัติ และผลงานของบุคคลนั้น เพื่อทำการเผยแพร่ให้สาธารณชนได้รู้จักซึ่ง  
กระบวนการสรรหาบุคคลที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นจะทำให้บุคคลมีชื่อเสียงและเป็นที่ยอมรับแก่บุคคลทั่วไป

3. การรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้ที่มีบทบาทในการดำเนินงานควรมีการประสานงาน  
กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัด ศูนย์วัฒนธรรมอำเภอ องค์กรของรัฐและเอกชน  
เป็นต้น เพื่อขอความร่วมมือและการเก็บรวบรวมข้อมูลตามหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และจังหวัดต่าง ๆ  
ทั่วประเทศ โดยการออกสำรวจตามพื้นที่เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้อง และชัดเจน หลังจากนั้นนำมาจัดพิมพ์ใน  
รูปของสื่อสารนิเทศประเภทต่าง ๆ เช่น หนังสือ จุลสาร วารสาร เป็นต้น เพื่อทำการเผยแพร่  
ประชาสัมพันธ์ในวงกว้างยิ่งขึ้น

4. ส่งเสริมการเผยแพร่ เมื่อมีการเลือกสรรภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีลักษณะเด่น ๆ ของแต่ละ  
สาขาแล้วเรียบร้อย ควรพิจารณาสื่อที่จะใช้ในการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ตามวัตถุประสงค์และความ  
เหมาะสม เพื่อให้ผู้รับมีโอกาสได้รู้จักและศึกษาหาความรู้ โดยสามารถนำไปเป็นแนวทางในการปฏิบัติได้

5. สนับสนุนให้มีการศึกษาค้นคว้าและวิจัย เพื่อให้เกิดมีการศึกษาค้นคว้าและวิจัยโดยนำผล  
จากการทดลองสรุปเป็นองค์ความรู้ ความเข้าใจอย่างถ่องแท้ แล้วนำผลจากการวิจัยมาใช้เพื่อปรับปรุง  
เสริมสร้างภูมิปัญญา ให้มีการยอมรับหรือปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมในปัจจุบัน  
ซึ่งจะส่งผลต่อประชาชนที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญานั้น เช่น การมีรายได้ มีชื่อเสียง สังคมยอมรับ เป็นต้น

6. สนับสนุนให้มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ควรให้มีการถ่ายทอดมวล  
ความรู้แก่นักเรียน นักศึกษา หรือบุคคลที่มีความสนใจทั่วไป ได้มีโอกาสเข้ามาศึกษาหาความรู้เพื่อทำการสืบ  
ทอดความรู้เหล่านั้นให้คงอยู่ต่อไป หรือเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ต่อกัน เพื่อนำผลที่ได้ไป  
ปรับปรุง พัฒนา ตนเองให้ดีขึ้น การสนับสนุนจากรัฐหรือองค์กร สมาคม กลุ่มสมาชิกต่าง ๆ ควรร่วมมือ  
ประสานงานกัน เพื่อให้ผู้สนใจศึกษาเสียค่าใช้จ่ายน้อยที่สุด

7. หลักสูตรทางการศึกษา ควรมีการจัดหลักสูตรหรือเพิ่มบรรจุเนื้อหาด้าน  
ภูมิปัญญาไว้เป็นสาระในการเรียนการสอนในทุกระดับ โดยเน้นให้เยาวชนได้เรียนรู้และตระหนักถึง  
ภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ เพื่อร่วมกันอนุรักษ์ และสืบทอดต่อไป

8. การร่วมมือกันระหว่างหน่วยงานของรัฐและเอกชน ทั้งภาครัฐและเอกชน ควรเข้ามามี  
บทบาทในการทำงานร่วมกันอย่างแท้จริง เช่น ดำเนินการให้มีการศึกษาค้นคว้าอย่างมีประสิทธิภาพ  
ร่วมอนุรักษ์ภูมิปัญญาอย่างจริงจัง ส่งเสริมให้มีการเผยแพร่อย่างทั่วถึง และมีประสิทธิภาพ เป็นต้น

9. การสนับสนุนจากรัฐบาล รัฐบาลควรให้ความสำคัญต่อการดำเนินกิจกรรม ต่าง ๆ  
ที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ ส่งเสริม คุ้มครอง และเผยแพร่ ควรมอบหมายให้หน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบ  
ทำงานอย่างจริงจังติดตามและประเมินผลงาน และรัฐควรกระตุ้นให้ประชาชนเกิดความรัก ภาคภูมิใจในภูมิ  
ปัญญาของบรรพบุรุษตนเอง

10. สนับสนุนคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา รัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรพิทักษ์รักษาผลประโยชน์อันพึงมีพึงได้ของประชาชนต่อภูมิปัญญาที่พัฒนาขึ้น ได้แก่ การจดสิทธิบัตร หรือลิขสิทธิ์ เป็นต้น เพื่อเป็นผลคุ้มครองทางกฎหมาย

### 2.1.5 การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นมักมีการถ่ายทอดทางบรรพบุรุษจากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง เพื่อให้ภูมิปัญญาไม่สูญหาย สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตของปัจเจกบุคคล และชุมชนได้ตลอดไป การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นมีวิธีการดังนี้

นัทธี พงษ์คนตรี (2544) กล่าวถึงการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังนี้

1. การสืบทอดความรู้ภายในชุมชน ส่วนใหญ่เป็นเรื่องอาชีพของหมู่บ้าน ที่แทบทุกครัวเรือนทำกัน อาจเป็นอาชีพรองจากการทำไร่ร่นา เช่น เครื่องปั้นดินเผา จักสาน ทอผ้า ซึ่งสมาชิกของชุมชนได้คลุกคลี คั้นเคยมามากตั้งแต่เด็ก ภายใต้สภาพการดำรงชีวิตประจำวัน
2. การสืบทอดภายในครัวเรือน เป็นการสืบทอดความรู้ความชำนาญ ที่มีลักษณะเฉพาะ กล่าวคือ เป็นความสามารถเฉพาะบุคคล หรือเฉพาะครอบครัวเช่น ความสามารถในครอบครัว เครื่องมือ บางอย่างมีการหวงแหน และเป็นความลับในสายตระกูล
3. การฝึกฝนจากผู้รู้ผู้ชำนาญเฉพาะอย่างเป็นการถ่ายทอดที่ผู้สนใจไปขอรับการถ่ายทอดวิชาการดัดแปลงและพัฒนาขึ้นมาด้วยตนเองแล้วถ่ายทอดไปสู่ลูกหลาน เช่นการแกะสลักหินทำซ็อง เป็นต้น
4. ความรู้ความชำนาญที่เกิดขึ้นจากความบังเอิญหรือสิ่งลึกลับเป็นความรู้บางอย่างเกิดขึ้นโดยตนเอง ไม่ได้สนใจหรือไม่ได้คาดคิดมาก่อนเป็นต้นว่ามีวิญญาณหรืออำนาจลึกลับเข้าสิงมาบอก ทำให้มีความสามารถในการรักษาโรค หรือความสามารถในการทำนายทายักได้ ซึ่งยังไม่สามารถอธิบายด้วยเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ได้

## 2.2. แนวความคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการความรู้ (Knowledge Management)

### 2.2.1 ความหมายของการจัดการความรู้

การจัดการความรู้ ตามความหมายของ Ryoko Toyama (อ้างถึงในพรทิพย์ กาญจนนิตย์, พัด นิลพันธ์ และนพรัตน์ ประสาทเขตการณ์. 2546) คือการจัดการเพื่อเอื้อให้เกิดความรู้ใหม่ โดยใช้ความรู้ที่มีอยู่ และประสบการณ์ของคนในองค์กรอย่างเป็นระบบเพื่อพัฒนานวัตกรรมที่จะทำให้มีความได้เปรียบคู่แข่ง ส่วน O'Dell และคนอื่น ๆ (1998) กล่าวว่า การจัดการความรู้เป็นกลยุทธ์ในการที่จะทำให้คนได้รับความรู้ที่ต้องการภายในเวลาที่เหมาะสม รวมทั้งช่วยทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนและนำความรู้ไปปฏิบัติเพื่อยกระดับและปรับปรุงการดำเนินงานขององค์กร ทั้งนี้การจัดการความรู้ไม่ใช่เครื่องมือที่จัดการกับตัวของความรู้โดยตรง แต่เป็นวิธีการที่ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ที่มีระหว่างกันได้ นอกจากนี้ยังมีนิยามเกี่ยวกับการจัดการความรู้ที่หลากหลาย ได้แก่

The World Bank ให้ความหมายการจัดการความรู้ไว้ว่า เป็นการรวบรวมวิธีปฏิบัติขององค์กรและกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการสร้าง การนำมาใช้ และการเผยแพร่ความรู้และบริบทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินธุรกิจ ซึ่งสอดคล้องกับ European Foundation for Quality Management (EFQM) Knowledge Management in Europe ที่กล่าวว่าวิธีการจัดการความรู้เป็นกลยุทธ์ และกระบวนการในการจำแนก จัดหาและนำความรู้มาใช้ประโยชน์เพื่อช่วยให้องค์กรประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ สำหรับยุทธาน แซ่เตี๋ย (2547) สรุปแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการความรู้ไว้ว่า เป็นการจัดการเพื่อนำความรู้มาใช้พัฒนาขีดความสามารถขององค์กร โดยมีกระบวนการในการสรรหาความรู้ เพื่อถ่ายทอดและแบ่งปันไปยังบุคลากรเป้าหมายอย่างถูกต้องและเหมาะสม

ส่วนวิจารณ์ พาณิช (2546) ให้ความหมายการจัดการความรู้ไว้ว่า หมายถึง การยกระดับความรู้ขององค์กร เพื่อสร้างผลประโยชน์จากต้นทุนทางปัญญา โดยเป็นกิจกรรมที่ซับซ้อนและกว้างขวาง ไม่สามารถให้นิยามด้วยถ้อยคำสั้น ๆ ได้ ดังนั้นจึงต้องนิยามหลายข้อจึงจะครอบคลุมความหมาย ได้แก่

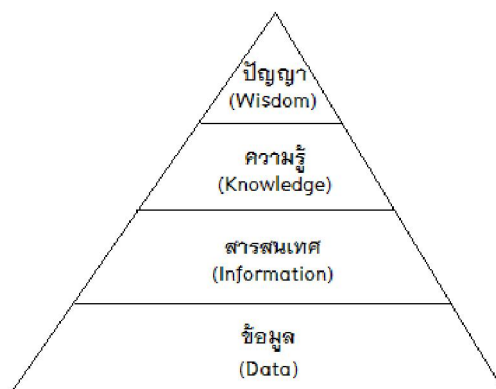
1. การรวบรวม การจัดระบบ การจัดเก็บ และการเข้าถึงข้อมูลเพื่อสร้างเป็นความรู้ เทคโนโลยีด้านข้อมูลและด้านคอมพิวเตอร์เป็นเครื่องมือช่วยเพิ่มพลังในการจัดการความรู้
2. การจัดการความรู้เกี่ยวกับ การแลกเปลี่ยนความรู้ ถ้าไม่มีการแลกเปลี่ยน ความรู้แล้ว ความพยายามในการจัดการความรู้ก็จะไม่ประสบผลสำเร็จ พฤติกรรมภายในองค์กรเกี่ยวกับวัฒนธรรม พลวัต และวิธีปฏิบัติมีผลต่อการแลกเปลี่ยนความรู้โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัฒนธรรมและสังคม มีความสำคัญต่อการจัดการความรู้เป็นอย่างยิ่ง

3. การจัดการความรู้ต้องอาศัยผู้รู้ในการตีความ และประยุกต์ใช้ความรู้ในการสร้างนวัตกรรม และเป็นผู้นำทางในองค์กร รวมทั้งต้องการผู้เชี่ยวชาญในสาขาใดสาขาหนึ่ง แนะนำวิธีประยุกต์ใช้การจัดการความรู้ ดังนั้นกิจกรรมเกี่ยวกับคน ได้แก่ การดึงดูดคนดีและคนเก่ง การพัฒนาคน การติดตามความก้าวหน้าของคน และดึงคนมีความรู้ในองค์กร ถือเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการความรู้

4. การเพิ่มประสิทธิผลขององค์กร การจัดการความรู้เกิดขึ้นเพราะมีความเชื่อว่าจะช่วยสร้างควมมีชีวิตชีวาและความสำเร็จในองค์กร ประเมินต้นทุนทางปัญญา และผลสำเร็จของการประยุกต์ใช้การจัดการความรู้ เป็นดัชนีชี้ให้เห็นว่า องค์กรมีการจัดการความรู้ได้อย่างได้ผลหรือไม่

ดังนั้นสามารถสรุปได้ว่า การจัดการความรู้ เป็นกระบวนการในการนำความรู้ที่มีอยู่หรือเรียนรู้มาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อองค์กร โดยผ่านกระบวนการต่าง ๆ เช่น การสร้าง การรวบรวม การแลกเปลี่ยนและใช้ความรู้ เป็นต้น แม้ว่านิยามของการจัดการความรู้จะมีหลากหลาย แต่เมื่อพิจารณาโดยรวมส่วนใหญ่จะชี้ให้เห็นว่า การจัดการความรู้เป็นกลยุทธ์การบริหารจัดการ วิธีปฏิบัติ หรือแผนงานขององค์กร ซึ่งต้องเป็นระบบและมีความสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกันทั้งองค์กร และกระบวนการในการสร้างองค์ความรู้ มีความสัมพันธ์กับการจำแนก สร้าง รวบรวม และแลกเปลี่ยนความรู้

เมื่อศึกษาแนวคิดหรือความหมายของคำว่าจัดการความรู้ จำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับคำซึ่งสัมพันธ์กันกับการจัดการความรู้ ซึ่งหลายท่านได้ให้นิยามไว้แตกต่างกัน คำที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการจัดการความรู้ ได้แก่ ข้อมูล สารสนเทศ และความรู้ ดังที่ Hideo Yamazaki ( อ้างถึงใน ยุทธนา แซ่เตียว. 2547) ผู้เชี่ยวชาญชาวญี่ปุ่น ได้ให้จำกัดความของคำสำคัญต่าง ๆ ในรูปปิรามิด ดังนี้



ที่มา : บุญดี บุญญากิจ และคนอื่น (2547 : 14)

**ข้อมูล** คือ ข้อเท็จจริง ข้อมูลดิบ หรือตัวเลขต่าง ๆ ที่ยังไม่ได้ผ่านการแปลความ

**สารสนเทศ** คือ ข้อมูลที่ผ่านกระบวนการสังเคราะห์ วิเคราะห์ เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในการบริหารจัดการและตัดสินใจ ซึ่งมีบริบทซึ่งเกิดจาก ความเชื่อ สามัญสำนึก หรือประสบการณ์ของผู้ใช้สารสนเทศนั้น ซึ่งมักอยู่ในรูปของข้อมูลที่วัดได้ หรือจับต้องได้ สารสนเทศมักมีข้อจำกัดในเรื่องของช่วงเวลา หรือขอบข่ายของงานที่จะนำมาใช้

**ความรู้** คือ สารสนเทศที่ผ่านกระบวนการคิด เปรียบเทียบ เชื่อมโยงกับความรู้อื่น จนเกิดเป็นความเข้าใจและนำไปใช้ประโยชน์ ในการสรุปและตัดสินใจในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้โดยไม่จำกัดช่วงเวลา หรืออาจกล่าวได้ว่า เป็นสารสนเทศที่ก่อให้เกิดประโยชน์กับเราในการนำมาใช้งาน

**ปัญญา** คือ ความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวคน ก่อให้เกิดประโยชน์ในการนำไปใช้ หรือองค์ความรู้ที่ถึงพร้อมด้วยการปฏิบัติหรือความรู้ที่สามารถปฏิบัติได้จริง

ในอดีตคนให้ความสำคัญกับข้อมูลมาก ถือว่าใครมีข้อมูล คนนั้นเป็นผู้คุมอำนาจต่าง ๆ แต่เมื่อช่องทางในการเข้าถึงข้อมูล ทำให้เกิดการเชื่อมโยงและถ่ายโอนความรู้ต่าง ๆ ได้อย่างรวดเร็ว การมีข้อมูลอย่างเดียว จึงไม่ถือว่าเป็นจุดแข็งแต่ประการใด สิ่งสำคัญที่เหนือกว่าข้อมูล คือ ต้องสามารถนำข้อมูลมาสังเคราะห์ พัฒนา วิจัย และนำมาประยุกต์ใช้ หรือทำให้เป็นประโยชน์ในแง่ของการแปลงข้อมูลเป็นความรู้ เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ได้ ทั้งนี้ ความรู้ที่ได้หรือนำมาใช้ ควรเป็นความรู้ที่ผ่านการศึกษาวิจัยอย่างเป็นระบบ เพื่อให้ได้ความรู้ที่เกิดประโยชน์สูงสุดและใช้ได้จริง แต่สิ่งที่สำคัญที่สุด การพัฒนาความรู้ที่เหนือกว่าการวิจัย คือ การทำให้เกิดปัญญา ซึ่งต้องได้มาจาก กระบวนการเรียนรู้ทั้งจากการศึกษาและประสบการณ์อย่างครบถ้วน ถูกต้อง ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ประกอบด้วย 1) การแสวงหาความรู้ 2) การแปลความหมาย ทำความเข้าใจกับความรู้ และ 3) การประยุกต์ใช้ความรู้ที่มี (สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ. 2547)

### 2.2.2 ประเภทของความรู้

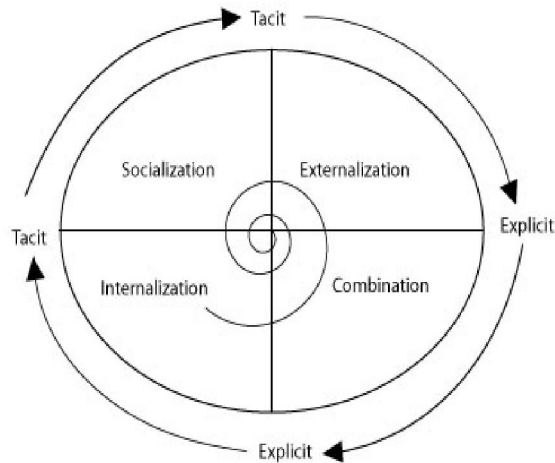
Polanyi, Michael และ Nonaka, Ikujiro (อ้างถึงใน O'Dell, Grayson and others. 1998) ได้เริ่มแนวคิดในการจำแนกความรู้ออกเป็น 2 ประเภท คือ Tacit และ Explicit Knowledge ซึ่งได้รับความนิยมและนำมาใช้อย่างแพร่หลาย

1. Tacit Knowledge เป็นความรู้ที่อยู่ในตัวของบุคคล เกิดจากประสบการณ์ การเรียนรู้ หรือพรสวรรค์ต่าง ๆ ซึ่งสื่อสารหรือถ่ายทอดในรูปของตัวเลข สูตร หรือลายลักษณ์อักษรได้ยาก ความรู้ชนิดนี้พัฒนาและแบ่งปันกันได้ และเป็นความรู้ที่ก่อให้เกิดความได้เปรียบในการแข่งขัน

2. Explicit Knowledge เป็นความรู้ที่เป็นเหตุเป็นผล สามารถรวบรวมและถ่ายทอดออกมาเป็นรูปแบบต่าง ๆ ได้ เช่น หนังสือ คู่มือ เอกสาร และรายงานต่าง ๆ ซึ่งทำให้คนสามารถเข้าถึงได้ง่าย

เมื่อพิจารณาสัดส่วนความรู้ทั้งสองประเภท จะพบว่า ความรู้ในองค์กรส่วนใหญ่เป็นประเภท Tacit มากกว่าความรู้ประเภท Explicit หลายเท่า โดยอาจเปรียบเทียบอัตราส่วนระหว่างความรู้ประเภท Tacit : Explicit เป็น 80 : 20 ความรู้ทั้งสองประเภท สามารถเปลี่ยนสถานะระหว่างกันได้ตลอดเวลา ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ ซึ่งจะก่อให้เกิดความรู้ใหม่ ๆ โดยผ่านกระบวนการที่เรียกว่า Knowledge Spiral หรือ SECI Model ซึ่งคิดค้นขึ้นโดย Ikujiro Nonaka และ Takeuchi ดังแสดงในรูปที่ 2.1





รูปที่ 2.1 กระบวนการปรับเปลี่ยนความรู้  
ที่มา (บุญดี บุญญากิจ และคนอื่น ๆ. 2547 : 17)

จากกระบวนการข้างต้น การปรับเปลี่ยนและสร้างความรู้จะเกิดขึ้นได้ 4 รูปแบบ คือ

1. Socialization เป็นการแบ่งปันและสร้าง Tacit Knowledge จาก Tacit Knowledge ของผู้ที่สื่อสารระหว่างกัน โดยการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ตรง หรือการพูดคุยปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน จะทำให้ได้รับความรู้จากผู้อื่นเป็นของตน

2. Externalization เป็นการสร้างและแบ่งปันความรู้จากสิ่งที่มีและเผยแพร่ออกมาเป็นลายลักษณ์อักษร โดยการแปลงจาก Tacit Knowledge เป็น Explicit Knowledge เช่นนำสิ่งที่ได้จากการเรียนรู้ มาเขียนเป็นหนังสือ เอกสาร หรือรายงานต่าง ๆ เพื่อเผยแพร่ให้ผู้อื่นต่อไป

3. Combination เป็นการแปลง Explicit Knowledge จาก Explicit Knowledge โดยรวบรวมความรู้ประเภท Explicit ที่เรียนรู้ มาสร้างเป็นความรู้ประเภท Explicit ใหม่ ๆ เช่น การศึกษา ข้อมูลจากตำราต่าง ๆ ที่มีมากมาย แล้วสรุปและเผยแพร่เป็นความรู้ใหม่ ที่เกิดจากการรวบรวมความรู้จากแหล่งต่าง ๆ และความรู้ของตนเอง

4. Internalization เป็นการแปลง Explicit Knowledge มาเป็น Tacit Knowledge มักเกิดจากการนำความรู้ที่เรียนรู้มาไปปฏิบัติ เช่น ศึกษาความรู้จากตำรา หนังสือต่าง ๆ ที่มีอยู่แล้วนำไปปรับใช้ในการทำงานของตนจนเกิดทักษะและความชำนาญ จนกลายเป็น Tacit Knowledge ของตนเอง ในที่สุด และเมื่อเกิดความรู้แล้ว นำไปแลกเปลี่ยนกับผู้อื่น จนเกิดกระบวนการที่เรียกว่า Socialization คือ การแปลง Tacit Knowledge จากคนนั้น ๆ ไปเป็น Tacit Knowledge ของคนอื่นต่อไป เป็นกระบวนการที่หมุนเวียนไปเรื่อย ๆ ไม่มีที่สิ้นสุด

นอกจากนี้ Edvinsson, Leif (สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ. 2547) ได้แบ่งความรู้ออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. Individual Knowledge เป็นความรู้เฉพาะบุคคล ซึ่งอยู่ในคนแต่ละคน
2. Organizational Knowledge เป็นความรู้ขององค์กร ซึ่งได้จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลในองค์กร ทำให้เกิดเป็นความรู้โดยรวมขององค์กร สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการดำเนินงานขององค์กรโดยรวมได้มากขึ้น

3. Structural Knowledge เป็นความรู้ที่เป็นระบบ เกิดจากการสร้างหรือต่อยอดองค์ความรู้ ผ่านกระบวนการ คู่มือ และจรรยาบรรณต่าง ๆ ในองค์กร

### 2.2.3 วัตถุประสงค์และประโยชน์ของการจัดการความรู้

จากความหมายและแนวคิดพื้นฐานของการจัดการความรู้ เป็นกระบวนการที่นำความรู้ที่มีหรือที่เรียนรู้มาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อองค์กร โดยผ่านกระบวนการต่าง ๆ ทั้งนี้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลการดำเนินงานขององค์กร เพื่อสร้างความได้เปรียบในการแข่งขัน นอกจากนี้การจัดการความรู้มีความสำคัญอย่างยิ่งทั้งต่อองค์กรหรือหน่วยงานระดับจุลภาค ไปจนถึงระดับมหภาค

วัตถุประสงค์ทั่วไปของการจัดการความรู้มีดังนี้ (พรธิดา วิเชียรปัญญา. 2547)

1. เพื่อปรับปรุงกระบวนการดำเนินงานทางธุรกิจที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน
2. เพื่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์และบริการใหม่ ๆ
3. เพื่อปรับปรุงเทคนิค กระบวนการ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาองค์ความรู้

และนำความรู้นั้นไปใช้ให้เกิดประโยชน์

ประโยชน์ของการจัดการความรู้ Bacha (อ้างถึงใน นฤมล พงษ์ศิลป์ และ พัชรา หาญเจริญกิจ. 2543) สรุปไว้ 8 ประการ ดังนี้

1. ป้องกันความรู้สูญหาย การจัดการความรู้ทำให้องค์กรสามารถรักษาความเชี่ยวชาญ ความชำนาญ และความรู้ที่อาจสูญหายไปพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงของบุคลากร เช่น การเกษียณอายุ ทำงาน หรือการลาออกจากงาน เป็นต้น
2. เพิ่มประสิทธิภาพในการตัดสินใจ โดยประเภท คุณภาพ และความสะดวกในการเข้าถึงความรู้ เป็นปัจจัยสำคัญของการเพิ่มประสิทธิภาพการตัดสินใจ เนื่องจากผู้ที่มีหน้าที่ตัดสินใจต้องสามารถตัดสินใจได้อย่างรวดเร็วและมีคุณภาพ
3. ความสามารถในการปรับตัวและมีความยืดหยุ่น การทำให้ผู้ปฏิบัติงานมีความเข้าใจในงานและวัตถุประสงค์ของงาน โดยไม่ต้องมีการควบคุม หรือมีการแทรกแซงมากนักจะทำให้ผู้ปฏิบัติงานสามารถทำงานในหน้าที่ต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดการพัฒนาจิตสำนึกในการทำงาน
4. ความได้เปรียบในการแข่งขัน การจัดการความรู้ช่วยให้องค์กรมีความเข้าใจลูกค้า แนวโน้มของการตลาดของการแข่งขัน ทำให้สามารถลดช่องว่างและเพิ่มโอกาสในการแข่งขันได้
5. การพัฒนาทรัพยากร เป็นการพัฒนาความสามารถขององค์กรในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่ ได้แก่ สิทธิบัตร เครื่องหมายการค้า และลิขสิทธิ์ เป็นต้น
6. การยกระดับผลิตภัณฑ์ การนำการจัดการความรู้มาใช้ในการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและบริการ ซึ่งเป็นการเพิ่มคุณค่าให้แก่ผลิตภัณฑ์นั้น ๆ อีกด้วย
7. การบริหารลูกค้า การศึกษาความสนใจและความต้องการของลูกค้า จะเป็นการสร้างความพึงพอใจและเพิ่มยอดขายและสร้างรายได้ให้แก่องค์กร
8. การลงทุนทางทรัพยากรบุคคล การเพิ่มความสามารถในการแข่งขัน ผ่านการเรียนรู้ร่วมกัน การจัดการด้านเอกสาร การจัดการกับความรู้ที่ไม่เป็นทางการ เป็นการเพิ่มความสามารถให้แก่องค์กรในการจ้างและฝึกฝนบุคลากร

### 2.2.4 องค์ประกอบและกระบวนการของการจัดการความรู้

การจัดการความรู้มีมุมมองที่หลากหลาย ประกอบด้วยบริบทสำคัญหลายอย่าง การพิจารณากรอบแนวคิดเพื่อใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการจริง ๆ จึงควรพิจารณาองค์ประกอบและกระบวนการของการจัดการความรู้ ดังที่ มาร์กการ์ด (1994) ได้เสนอองค์ประกอบของการจัดการความรู้ไว้ 4 ประการดังนี้

## 1. การแสวงหาความรู้ (Knowledge Acquisition)

องค์กรควรแสวงหาความรู้ที่มีประโยชน์ และมีผลต่อการดำเนินงานจากแหล่งต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกองค์กรดังนี้

1.1 การแสวงหาและรวบรวมความรู้จากแหล่งภายในองค์กร ความสามารถในการเรียนรู้ของบุคลากรในองค์กรเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งซึ่งช่วยเพิ่มคุณค่าให้กับองค์กร บุคลากรจึงควรมีการแสวงหาความรู้ในองค์กรในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การให้ความรู้กับบุคลากรในหน่วยงาน การเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง การลงมือปฏิบัติ การดำเนินการเปลี่ยนแปลงในการปฏิบัติงานต่าง ๆ เป็นต้น

1.2 การแสวงหาและรวบรวมความรู้จากแหล่งภายนอกองค์กร องค์กรต้องมีการพัฒนาและปรับปรุงอยู่อย่างสม่ำเสมอ การแข่งขันขององค์กร ต้องอาศัยความคิด และการสร้างสรรค์ด้วยข้อมูล สารสนเทศหรือความรู้จากสภาพแวดล้อมภายนอกองค์กร ด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น การใช้มาตรฐานเปรียบเทียบ การจ้างที่ปรึกษา การเปิดรับข่าวสารจากสื่อ สารสนเทศต่าง ๆ การตรวจสอบแนวโน้มทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และเทคโนโลยี การรวบรวมข้อมูลจากลูกค้า การจ้างพนักงานใหม่ การร่วมมือกับองค์กร หรือหน่วยงานอื่น ๆ เป็นต้น

## 2. การสร้างความรู้ (Knowledge Creation)

การสร้างความรู้เป็นการสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ ต้องอาศัยแรงผลักดัน การหยั่งรู้ และความเข้าใจอย่างลึกซึ้งของแต่ละบุคคล การสร้างความรู้ใหม่จึงเป็นความสามารถส่วนบุคคล ที่อาจจะกระทำได้แตกต่างกันดังนี้

2.1 บุคคลให้ความรู้ที่ตนมีอยู่กับผู้อื่น

2.2 การนำความรู้ที่องค์กรมีอยู่ผนวกเข้ากับความรู้ของแต่ละบุคคล เพื่อให้เกิดเป็นความรู้ใหม่และมีการแบ่งปันกันทั้งองค์กร

2.3 ความรู้ที่ได้จากการรวบรวม และสังเคราะห์ความรู้ที่มีอยู่เข้าด้วยกัน

2.4 ความรู้ที่เกิดขึ้นภายในองค์กร โดยสมาชิกองค์กรค้นพบด้วยตนเอง และมีกิจกรรมมากมายที่องค์กรสามารถดำเนินการเพื่อสร้างความรู้

2.5 การเรียนรู้โดยปฏิบัติ

2.6 การแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ

2.7 การทดลอง

2.8 การเรียนรู้จากประสบการณ์ที่ผ่านมาในอดีต

## 3. การจัดเก็บและค้นคืนความรู้ (Knowledge Storage and Retrieve)

การจัดการความรู้ ต้องพิจารณาถึงวิธีการในการเก็บรักษา และการนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ตามความต้องการองค์กรต้องเก็บรักษาสิ่งที่เรียกว่า เป็นความรู้ไว้ให้ดีที่สุด โดยคำนึงถึงสิ่งต่าง ๆ ดังนี้

3.1 โครงสร้างและการจัดเก็บความรู้ ควรเป็นระบบที่สามารถค้นหาและส่งมอบได้อย่างถูกต้องและรวดเร็ว ในการจัดโครงสร้างขององค์ความรู้ ต้องพิจารณาความแตกต่างของกลุ่มคนที่มีความแตกต่างกันในการค้นคืนความรู้ ระบบการเก็บรักษาความรู้ที่มีประสิทธิภาพ

3.2 จัดให้มีการจำแนกรายการต่าง ๆ เช่น ข้อเท็จจริง นโยบาย หรือ ขั้นตอนการปฏิบัติงานที่อยู่บนพื้นฐานความจำเป็นในการเรียนรู้

3.3 อาศัยการจัดการที่สามารถส่งมอบให้กับผู้ใช้ได้อย่างชัดเจน ถูกต้องทันเวลา และเหมาะสมกับความต้องการ ทั้งนี้ควรให้บุคลากรทราบถึงช่องทางหรือวิธีการสำหรับการค้นหาความรู้ต่าง ๆ ทั้งในรูปแบบที่เป็นทางการ เช่น การจัดทำสมุดทะเบียนรายชื่อ คู่มือ เป็นต้น หรือรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ เช่น การประชุม การฝึกอบรม ซึ่งจะนำไปสู่การถ่ายทอดความรู้ในองค์กรต่อไป

#### 4. การถ่ายทอดความรู้และการใช้ประโยชน์ (Knowledge Transfer and Utilization)

การถ่ายทอด และการใช้ประโยชน์จากความรู้ มีความจำเป็นสำหรับองค์กร เนื่องจากองค์กรจะเรียนรู้ได้ดีเมื่อความรู้มีการกระจายและถ่ายทอดไปอย่างรวดเร็ว และเหมาะสมทั่วทั้งองค์กร การเคลื่อนที่ของความรู้จากบุคคลหนึ่งไปยังบุคคลหนึ่งเป็นไปได้หลากหลายรูปแบบ การถ่ายทอดความรู้โดยตั้งใจมีวิธีการต่าง ๆ เช่น การสื่อสารด้วยการเขียน (บันทึก รายงาน จดหมาย ประกาศ ฯลฯ) การฝึกอบรม การประชุมสัมมนา การสรุปข่าวสาร การสื่อสารภายในองค์กร (วีดิทัศน์ สิ่งพิมพ์ เครื่องเสียง สื่อต่าง ๆ) การเยี่ยมชมศึกษาดูงาน การหมุนเวียนหรือเปลี่ยนงาน การมีระบบพี่เลี้ยง เป็นต้น ส่วนการถ่ายทอดความรู้โดยไม่ตั้งใจ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอาจจะโดยไม่รู้ตัว หรือเป็นการเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการในขณะที่ทำหน้าที่เป็นประจำ เช่น การหมุนเวียนงาน ประสบการณ์ หรือเรื่องราวที่เล่าต่อ ๆ กันมา คณะทำงาน เครือข่ายที่เป็นทางการ เป็นต้น

ส่วน Turban และคนอื่น ๆ (อ้างถึงใน พรธิดา วิเชียรปัญญา. 2547) ได้แบ่งกระบวนการของการจัดการความรู้ออกเป็น 6 ประการ คือ

1. การสร้างความรู้
2. การจัดและเก็บความรู้
3. การเลือกหรือกรองความรู้
4. การกระจายความรู้
5. การใช้ความรู้
6. การติดตามและตรวจสอบ

จากองค์ประกอบและกระบวนการในการจัดการความรู้ ซึ่งมีความแตกต่างกันในองค์ประกอบ ลำดับขององค์ประกอบ แต่ก็มีความสอดคล้องกัน (สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ. 2547) สามารถสรุปเป็น กระบวนการความรู้ (Knowledge Process) ได้ดังนี้

1. การค้นหาองค์กรมีความรู้อะไรบ้าง อยู่ในรูปแบบใด อยู่ที่ใคร และความรู้ที่จำเป็นต่อองค์กรมีอะไรบ้าง

2. การสร้างและแสวงหาความรู้
3. การจัดความรู้ให้เป็นระบบ
4. การประมวลและกลั่นกรองความรู้
5. การเข้าถึงความรู้
6. การแลกเปลี่ยนและแบ่งปันความรู้
7. การเรียนรู้

ซึ่งกระบวนการความรู้ (Knowledge Process) มีรายละเอียดในแต่ละขั้นตอนคือ

##### 1. การค้นหาความรู้ (Knowledge Identification)

การค้นหาว่าองค์กรมีความรู้อะไรบ้าง ในรูปแบบใด อยู่ที่ใครและความรู้คืออะไร องค์กรจำเป็นต้องมี ทำให้องค์กรทราบว่าขาดความรู้อะไรบ้าง หรืออีกนัยหนึ่งคือ รู้เรา นั่นเอง องค์กรอาจใช้เครื่องมือ เช่น แผนที่ความรู้ (Knowledge Mapping) เพื่อหาว่าความรู้ใดมีความสำคัญสำหรับองค์กร จัดลำดับความสำคัญของความรู้เหล่านั้นเพื่อให้องค์กรวางขอบเขตของการจัดการความรู้และสามารถ

จัดสรรทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล (Singapore Productivity and Standards Board, 2001) และจะสามารถใช้เป็นโครงสร้างพื้นฐานทางความรู้ที่องค์กรสามารถใช้เป็นฐานในการต่อยอดความรู้ในเรื่องต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ รวมทั้งใช้เพื่อศึกษาผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงกระบวนการทำงานและการเคลื่อนย้ายแหล่งข้อมูลความรู้ต่อระบบต่าง ๆ ในองค์กร

## 2. การสร้างและแสวงหาความรู้ (Knowledge Creation and Acquisition)

จากแผนที่ความรู้ องค์กรจะทราบว่ามีความรู้ที่จำเป็นต้องมีอยู่หรือไม่ และจะหาวิธีการในการดึงความรู้จากแหล่งต่าง ๆ ที่อาจจะจัดกระจายมารวมไว้เพื่อจัดทำเนื้อหาให้เหมาะสม และตรงกับความต้องการของผู้ใช้ องค์กรอาจสร้างความรู้ที่จำเป็นต้องมีจากความรู้เดิมที่มีอยู่ หรือนำความรู้จากภายนอกองค์กรมาใช้ นอกจากนี้ยังอาจต้องพิจารณาการจัดความรู้ที่ไม่จำเป็นหรือล้าสมัยทิ้งไป เพื่อประหยัดทรัพยากรในการจัดเก็บความรู้เหล่านั้น สิ่งสำคัญในขั้นตอนนี้คือ การกำหนดเนื้อหาของความรู้ที่ต้องการและดักจับความรู้ดังกล่าวให้ได้ ปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ขั้นตอนนี้ประสบผลสำเร็จคือ บรรยากาศและวัฒนธรรมขององค์กรที่เอื้อให้บุคลากรมีความกระตือรือร้นในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เพื่อใช้ในการสร้างความรู้ใหม่ ๆ อยู่ตลอดเวลา นอกจากนี้ระบบสารสนเทศยังมีส่วนช่วยให้บุคลากรสามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันได้รวดเร็วยิ่งขึ้น และจะทำให้การแสวงหาความรู้ใหม่ ๆ จากภายนอกทำได้รวดเร็วยิ่งขึ้น

## 3. การจัดความรู้ให้เป็นระบบ (Knowledge Organization)

เมื่อมีเนื้อหาความรู้ที่ต้องการแล้ว องค์กรต้องจัดความรู้ให้เป็นระบบ เพื่อให้ผู้ใช้สามารถค้นหาและนำความรู้ดังกล่าวไปใช้ประโยชน์ได้ การจัดความรู้ให้เป็นระบบนั้นหมายถึง การจัดทำสารบัญและจัดเก็บความรู้ประเภทต่าง ๆ เพื่อให้การเก็บรวบรวม การค้นหา การนำมาใช้ทำได้ง่ายและรวดเร็ว การแบ่งชนิดหรือประเภทของความรู้ขึ้นขึ้นอยู่กับผู้ใช้งานว่าจะนำไปใช้อย่างไร รวมทั้งลักษณะการทำงานของบุคลากรในองค์กรเป็นแบบใด โดยทั่วไป อาจแบ่งประเภทความรู้ตามลักษณะต่อไปนี้

- 3.1 ความชำนาญ หรือความเชี่ยวชาญของบุคลากร
- 3.2 หัวข้อหรือหัวเรื่อง
- 3.3 หน้าที่หรือกระบวนการ
- 3.4 ประเภทของผลิตภัณฑ์ บริการ กลุ่มตลาด หรือกลุ่มลูกค้า

ความครอบคลุม และความละเอียดของการแบ่งประเภทของความรู้จะขึ้นอยู่กับการใช้ความรู้ นั้น ๆ เช่น ถ้าเป็นความรู้ที่มีผู้ใช้มากและหลากหลาย การแบ่งจะครอบคลุมความรู้มากมายหลายประเภท แต่ถ้าเป็นความรู้ที่ใช้เฉพาะกลุ่ม การแบ่งจะไม่ครอบคลุมมากนัก แต่จะลงลึกในรายละเอียดยิ่งขึ้น (Singapore Productivity and Standards Board, 2001)

## 4. การประมวลและกลั่นกรองความรู้ (Knowledge Codification and Refinement)

นอกจากการจัดทำสารบัญความรู้อย่างเป็นระบบแล้ว องค์กรต้องประมวลความรู้ให้อยู่ในรูปแบบและภาษาที่เข้าใจง่ายและใช้ได้ง่าย ซึ่งอาจทำได้หลายลักษณะ ดังนี้

4.1 การจัดทำหรือปรับปรุงรูปแบบของเอกสาร ให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน ทัวทั้งองค์กรจะช่วยให้การป้อนข้อมูล การจัดเก็บ การค้นหา และใช้ข้อมูลร่วมกัน เป็นไปอย่างสะดวกรวดเร็ว

4.2 การใช้ภาษาเดียวกันทั้งองค์กร หมายถึง การทำอภิธานศัพท์ คำจำกัดความ ความหมายของคำต่าง ๆ ที่แต่ละหน่วยงานใช้ในการปฏิบัติงาน เพื่อให้มีความเข้าใจตรงกัน ซึ่งจะช่วยให้การป้อนข้อมูลหรือความรู้ การแบ่งประเภทและจัดเก็บได้มาตรฐานเดียวกัน ที่สำคัญต้องมีการปรับปรุงอภิธานศัพท์ให้ทันสมัยอยู่เสมอ รวมทั้งต้องให้ผู้ใช้สามารถค้นหาและเปิดใช้ได้อย่างสะดวกรวดเร็วด้วย

4.3 การเรียบเรียง ตัดต่อ และปรับปรุงเนื้อหาให้มีคุณภาพดีในด้านต่าง ๆ เช่น ความครบถ้วน เทียบตรง ทันสมัย สอดคล้องและตรงตามความต้องการของผู้ใช้

## 5. การเข้าถึงความรู้ (Knowledge Access)

ความรู้ที่ได้มานั้นจะไร้ค่าหากไม่ถูกนำไปเผยแพร่เพื่อให้ผู้อื่นใช้ประโยชน์ได้ องค์กรจึงต้องมีวิธีการในการจัดเก็บและกระจายความรู้อย่างหลากหลายและทั่วถึง โดยทั่วไปการส่งหรือกระจายความรู้ไปสู่ผู้ใช้ ทำได้ 2 ลักษณะ คือ

5.1 การป้อนความรู้ (Push) คือ การส่งข้อมูลหรือความรู้ ให้ผู้รับโดยผู้รับไม่ได้ร้องขอหรือต้องการ เรียกว่า แบบ Supply-based ซึ่งโดยทั่วไปมักจะทำให้ผู้รับรู้สึกที่ได้รับข้อมูลหรือความรู้มากเกินไปหรือไม่ตรงตามความต้องการ

5.2 การให้โอกาสเลือกใช้ความรู้ (Pull) คือ การที่ผู้รับสามารถเลือกรับหรือใช้เฉพาะข้อมูลหรือความรู้ที่ต้องการเท่านั้น ซึ่งช่วยลดปัญหาการได้รับข้อมูลหรือความรู้ที่ไม่ต้องการมากเกินไป (Information Overload) การกระจายความรู้แบบนี้ เรียกว่าแบบ Demand-based องค์กรควรทำให้เกิดความสมดุลระหว่างการกระจายความรู้แบบ Push และ Pull เพื่อประโยชน์สูงสุดแก่ผู้ใช้ข้อมูลหรือความรู้

## 6. การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ (Knowledge Sharing)

การจัดทำเอกสาร การทำฐานข้อมูล หรือทำสื่ออิเล็กทรอนิกส์ใด ๆ โดยนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ จะช่วยให้เข้าถึงความรู้ได้ง่ายและรวดเร็วขึ้น ซึ่งวิธีดังกล่าวจะใช้ได้ดีสำหรับความรู้ประเภท Explicit เท่านั้น สำหรับการแบ่งปันและแลกเปลี่ยนความรู้ประเภท Tacit นั้น จะต้องทำด้วยการพบปะกันตัวต่อตัวหรือเป็นกลุ่ม จากการศึกษาพบว่า องค์กรส่วนใหญ่ไม่ค่อยประสบความสำเร็จในการทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ทั่วถึง เนื่องจากอุปสรรคต่าง ๆ ดังแสดงในตารางที่ 2.1 (บุญดี บุญญาภิก. 2547 : 57)

ตารางที่ 2.1 แสดงอุปสรรคของการแลกเปลี่ยนแบ่งปันความรู้

ชนิดของอุปสรรค	อุปสรรค
1. ตัวบุคคล	<ul style="list-style-type: none"> <li>- มีทัศนคติที่ว่า ความรู้คืออำนาจ</li> <li>- ไม่ทราบว่ามีประโยชน์กับคนอื่นหรือไม่</li> <li>- ไม่ทราบที่คนอื่นไม่รู้ในสิ่งที่ตนเองรู้</li> <li>- ไม่เห็นประโยชน์ ไม่มีแรงจูงใจของการแลกเปลี่ยนความรู้</li> <li>- ไม่มีเวลาและความมุ่งมั่นเพียงพอในการเรียนรู้จากผู้อื่น</li> <li>- ไม่มีความสัมพันธ์หรือความคุ้นเคยเพียงพอกับบุคคลที่ต้องการแลกเปลี่ยนความรู้ด้วย (ยังไม่ไว้วางใจ)</li> </ul>
2. ส่วนรวม/โครงสร้าง	<ul style="list-style-type: none"> <li>- ยังไม่มีกระบวนการในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างเป็นระบบ</li> <li>- ผู้บริหารไม่ให้การสนับสนุน</li> <li>- ระบบสารสนเทศไม่เอื้อ</li> <li>- ยังไม่มีระบบการยกย่องชมเชย/ให้รางวัลแก่ผู้แลกเปลี่ยนหรือถ่ายทอดความรู้ให้ผู้อื่น</li> </ul>
3. ค่านิยม/วัฒนธรรมองค์กร	<ul style="list-style-type: none"> <li>- ไม่มี ภาษากลาง (Common Language) ที่เข้าใจและใช้ร่วมกันได้</li> <li>- มีการแข่งขันระหว่างหน่วยงานสูง</li> <li>- บุคลากรไม่ให้ความร่วมมือ ไม่เปิดเผย</li> <li>- ผู้บริหารไม่ยอมรับความล้มเหลวที่เกิดขึ้นจากการลองสิ่งแปลกใหม่</li> </ul>

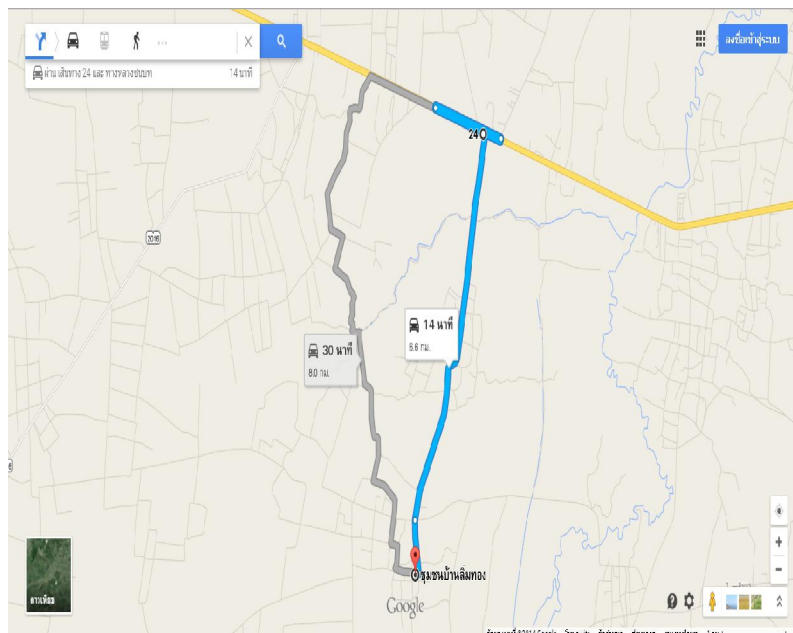
จะเห็นว่าอุปสรรคของการแลกเปลี่ยนแบ่งปันความรู้ ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของทัศนคติและวัฒนธรรมองค์กร สิ่งสำคัญคือ องค์กรจะหาอย่างไรที่จะปรับเปลี่ยนทัศนคติของคนส่วนใหญ่ ให้เห็นประโยชน์ของการแบ่งปันความรู้ เปิดกว้าง และยอมรับซึ่งกันและกันมากขึ้น ซึ่งจะทำให้ทุกฝ่ายได้รับผลประโยชน์

**7. การเรียนรู้ (Learning)** วัตถุประสงค์ที่สำคัญที่สุดในการจัดการความรู้ คือ การเรียนรู้ของบุคลากรและนำความรู้นั้นไปใช้ประโยชน์ในการตัดสินใจ แก้ไขปัญหาและปรับปรุงองค์กร ดังนั้นขั้นตอนนี้จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะถึงแม้องค์กรจะมีวิธีการในการกำหนด รวบรวม คัดเลือก ถ่ายทอด และแบ่งปันความรู้ที่ดีเพียงใดก็ตาม หากบุคลากรไม่ได้เรียนรู้และนำไปใช้ประโยชน์ ก็เป็นการสูญเสียเปล่าของเวลาและทรัพยากรที่ใช้ ดังนั้นองค์กรจะต้องกระตุ้นและสร้างบรรยากาศที่ทำให้บุคลากรทุกคนกล้าคิด กล้าทำ กล้าลองผิดลองถูก โดยผู้บริหารจะต้องยอมรับผลลัพธ์ที่จะออกมาไม่ว่าจะเป็นความสำเร็จหรือความล้มเหลว เพราะกระบวนการเรียนรู้ มีได้ขึ้นอยู่กับผลลัพธ์ แต่มาจากประสบการณ์ที่ได้รับในการลองนำความรู้ที่ได้มาฝึกปฏิบัติ หากล้มเหลวก็ไม่ทำผิดซ้ำสองอีก ทั้งนี้การเรียนรู้ดังกล่าวจะต้องสอดคล้องกับทิศทางและค่านิยมขององค์กรด้วย

การเรียนรู้ของบุคลากรจะทำให้เกิดความรู้ใหม่ ๆ ขึ้นมากมาย ซึ่งจะไปเพิ่มพูนองค์ความรู้ขององค์กรที่มีอยู่แล้วให้มากขึ้นเรื่อย ๆ ความรู้เหล่านี้ก็จะถูกนำไปใช้เพื่อสร้างความรู้ใหม่ ๆ อีก เป็นวงจรที่ไม่มีที่สิ้นสุดที่เรียกว่า วงจรความรู้

## 2.3. บริบทชุมชนบ้านลิมทอง ตำบลหนองโบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์

### 2.3.1 แผนที่บ้านลิมทอง



ภาพที่ 2.2 แผนที่บ้านลิมทอง

### 2.3.2 ประวัติบ้านลิมทอง



ภาพที่ 2.3 ถนนเข้าบ้านลิมทอง

หมู่บ้านลิมทอง เกิดจากการแยกตัวออกมาจากหมู่บ้านหนองทองลิมซึ่งอยู่ในพื้นที่ติดกัน บ้านลิมทองอยู่ในเขตการปกครองของตำบลหนองโบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ โดยอยู่ห่างจากจังหวัดบุรีรัมย์ ประมาณ 69 กิโลเมตร อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของจังหวัดบุรีรัมย์ โดยใช้ถนนสาย โขกชัย – เดชอุดม

เขตติดต่อ ทิศเหนือ ติดกับบ้านสระขาม ทิศใต้ ติดกับบ้านโคกพลวง ทิศตะวันออก ติดกับบ้านชุมแสง ทิศตะวันตกติดกับ บ้านหนองทองลิมและบ้านไทยทอง

ตามประวัติบ้านลิมทองเล่ากันว่า มีสถานที่แห่งหนึ่งซึ่งเป็นธรรมชาติ อุดมสมบูรณ์ไปด้วยต้นไม้ใหญ่ และพันธุ์ไม้หลากหลายชนิด ลักษณะของป่าเป็นป่าเต็งรัง และเนื่องจากสถานที่แห่งนี้มีหนองน้ำขนาดใหญ่ที่ใสสะอาดและมีปลาชุกชุม ในฤดูแล้งน้ำไม่แห้งเหมือนหนองน้ำที่อื่นๆ จึงมีสัตว์ป่าหลายชนิดต่างพากันลงมากินน้ำแห่งนี้ในเวลาใกล้ค่ำ และอีกสำนวนหนึ่งมีเรื่องเล่าว่า พ่อค้าพาณิชย์ขับเกวียนมาขายสินค้า ได้มาแวะหยุดพักที่ได้ต้นมะขามใหญ่ใกล้หนองน้ำเพื่อกินข้าวกลางวัน และได้เห็นทองคำผุดขึ้นมากลางสระจึงพากันลงไปดู ปรากฏว่าเป็นทองคำมีลักษณะเป็นลิม (ซึ่งเป็นอุปกรณ์ใช้ทอผ้าในสมัยโบราณ) จึงพากันลงไปเอาทองคำนั้น แต่ปรากฏว่า ทองคำได้จมลงไปในหนองน้ำดังเดิม พวกพ่อค้าจึงเรียกสถานที่บริเวณตรงนั้นว่า บ้านหนองทองลิม

นอกจากนี้ในหมู่บ้านลิมทอง ยังมีสถานที่อีกแห่งที่ชาวบ้านให้ความเคารพมาก เรียกว่า กุฎตาฤๅษี เป็นสถานที่อะไรไม่ทราบได้ เพราะมีมาก่อนการสร้างหมู่บ้าน ลักษณะทำด้วยกรวดอัดเป็นแท่งๆ คล้ายศิลาแลง สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นสถานที่ที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่พักริมหาดในสมัยโบราณ เพราะข้างๆ ฐานนั้นมีแอ่งน้ำหลายแห่ง ซึ่งมีเนื้อที่ประมาณ 1 ไร่เศษ ชาวบ้านมักจะมาทำบุญที่นั่นในวันสงกรานต์และหลังสงกรานต์ บ้างว่ามีฤๅษี ที่สาวๆ พากันมาหา เพื่อขอให้ท่านฤๅษีเสกคาถาร่ายเวทมนต์ให้ตนมีรูปโฉมงาม ซึ่งปัจจุบันเหลือแต่เพียงฐานศาลเพียงตากับต้นตะคร้อใหญ่และก้อนหินที่มีลักษณะคล้ายศิลาแลงด้วยเหตุนี้จึงเริ่มมีคนจากพื้นที่อื่นมาอาศัยตั้งถิ่นฐาน

ชนกลุ่มแรกที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานคือ นายเอ็บ เหลือสิบพันธ์ นายไปล่และนางเต็ม เณรชุมแสง ซึ่งเป็นชาวโคราชหรือนครราชสีมา ต่อมามีคนสวย มอญ เขมร ลาว ซึ่งย้ายมาจากจังหวัดอื่นด้วยเช่น ศรีสะเกษ สุรินทร์ จากนั้นก็เริ่มมีประชากรเพิ่มมากขึ้น ภาษาส่วนใหญ่ที่ใช้จะเป็นภาษาพื้นเมืองโคราชหรือภาษาไทยเด็ก

ปัจจุบันเป็นหมู่บ้านหนองทองลิม หมู่ 3 มีนายไพ บุญกองชาติ เป็นผู้ใหญ่บ้าน และนายเริง วัชพืช เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน เมื่อปีพุทธศักราช 2527 เมื่อวันที่ 1 มิถุนายน พุทธศักราช 2527 ได้อนุมัติให้แยก



หมู่บ้าน จึงได้ประกาศรับสมัครเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านลุ่มทองขึ้น โดยมีนายเริง วัชพีช ลงสมัคร และได้รับคัดเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้านลุ่มทอง เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พุทธศักราช 2527 ปัจจุบันได้แยกออกจากหมู่บ้านหนองทองลุ่มมาเป็นหมู่บ้านลุ่มทอง เหตุที่ได้ตั้งชื่อว่า บ้านลุ่มทอง เพราะว่าชาวบ้านอยากให้มียี่ห้อที่คล้ายกันกับบ้านหนองทองลุ่มซึ่งมีพื้นที่ติดกัน เมื่อนายเริง วัชพีช เสียชีวิตก็ได้เลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านคนใหม่ขึ้น คือ นายเสตะ วุฒิเกรียงไกร เป็นผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน หมู่บ้านลุ่มทองยังมีประเพณีและวัฒนธรรมเก่าแก่ เช่น การละเล่นนางกระดิ่ง นางสุ่ม นางตะแครง และประเพณีแห่นางแมว ขณะนี้เกือบจะสูญหายไปแล้ว เพราะไม่มีใครนิยมเล่นกันเท่าไรนัก แต่เด็กรุ่นหลังที่กำลังจะกลับมารื้อฟื้นและอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีนี้เอาไว้



ภาพที่ 2.4 นางสาวทิพย์นางรอง (น้าน้อย) สอนเด็กๆให้อ่านหนังสือ

ประชากรในหมู่บ้านลุ่มทองส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ เชื้อชาติไทย สภาพของหมู่บ้านยังไม่ค่อยเจริญมากนัก ชาวบ้านส่วนใหญ่ยากจน แต่ก่อนวิถีชีวิตคนในชุมชนเป็นไปอย่างเรียบง่าย มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีการลงแรงช่วยเหลือกันในการทำนา ต่อมาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและความเจริญต่างๆ ที่ทันสมัยเข้ามามีบทบาทในชุมชนมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็น ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา ที่ตัดผ่านหมู่บ้าน และเทคโนโลยีอำนวยความสะดวกต่างๆ ซึ่งส่งผลทำให้วิถีชีวิต ความเป็นอยู่และวัฒนธรรมประเพณีต่างๆ ของคนในชุมชนเริ่มเปลี่ยนไปจากเดิม การช่วยเหลือซึ่งกันและกันก็เปลี่ยนเป็นการจ้างเข้ามาแทนที่ ทำให้เป็นต้นเหตุของการสร้างหนี้ในชุมชนโดยไม่รู้ตัว การช่วยเหลือกันก็ลดน้อยลง คล้ายว่าการใช้เงินจะเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตของชาวบ้าน

จากนั้นมูลนิธิศึกษาพัฒนา หรือ LIGHTHOUSE (โครงการไลท์เฮาส์) ได้ส่งครูเข้ามาช่วยอบรมแนะนำเรื่องต่างๆ ให้กับชุมชน โดยมีน้าน้อยเป็นแกนนำชุมชนคนสำคัญในการเปิดรับการเรียนรู้ โดยน้าน้อยได้นำเอาปัญหาในชีวิตของตนเองและครอบครัวมาเป็นจุดเริ่มต้นของการเรียนรู้ ด้วยการคิดว่าทำอย่างไรจึงจะช่วยให้ครอบครัวและชุมชนของตนหลุดพ้นจากปัญหาความยากจนได้ และมองเห็นว่าบุตร

หลานของตนก็น่าจะมีปัญหาเช่นนี้เหมือนกัน ถ้าชุมชนไม่ช่วยกันแก้ไขปัญหาดังแต่ขณะนี้ ทำให้ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้เรื่องการทำบัญชีชุมชนขึ้นมาเพื่อจัดการกับปัญหาหนี้สินสะสมของตน



ภาพที่ 2.5 สอนการใช้คอมพิวเตอร์ให้กับเด็กๆ ในหมู่บ้าน

ปัจจุบันชุมชนบ้านลิ้มทองยังได้จัดตั้งศูนย์สารสนเทศเพื่อให้ชุมชนได้พัฒนาความรู้ ความคิดให้ทัดเทียมกับชุมชนอื่น มีการจัดค่ายอบรมคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตแก่ชุมชน การจัดอบรมค่ายฤดูร้อน “พี่สอนน้อง”: ไอทีเพื่อชีวิต, การจัดรายการวิทยุชุมชนเป็นพลังที่เกิดขึ้นจากความต้องการเรียนรู้ร่วมกันของเยาวชนในท้องถิ่นอย่างแท้จริงมีการ แนะนำการใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ โปรแกรมการทำระบบบัญชีชุมชน (เพิ่มเติม) การซ่อมบำรุงคอมพิวเตอร์ การติดตั้งระบบเครือข่ายคอมพิวเตอร์ในศูนย์ฯ การจัดทำเว็บไซต์ชุมชน ประสานงานเพื่อแก้ปัญหาระบบสายโทรศัพท์และอินเทอร์เน็ต ซึ่งในอนาคตอาจนำระบบอินเทอร์เน็ตที่เหมาะสมมาทดสอบใช้งานจริงกับชุมชนต่อไป

## 2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาเอกสารงานวิจัยพบว่า ได้มีผู้ทำการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นจำนวนมากแต่เป็นการศึกษาในประเด็นอื่น ๆ ผู้วิจัยจึงได้พยายามศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่เกี่ยวข้องกับชาวพื้นเมือง ซึ่งแบ่งเป็นหัวข้อได้แก่

### 2.4.1 การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นทั่วไป

ณัฐชัญญาภา กลีบพุดชา (2554 : 46-55) ศึกษาเรื่อง การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเส้นหมี่น้ำจืด บ้านน้ำจืด ตำบลโป่งแดง อำเภอขามทะเลสอ จังหวัดนครราชสีมา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการบริหารจัดการกลุ่มอาชีพเส้นหมี่น้ำจืด กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น สภาพปัญหาและแนวทางการปรับปรุงแก้ไขกระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเส้นหมี่น้ำจืด โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารสื่อสิ่งพิมพ์ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และการสนทนากลุ่ม ผลการศึกษาพบว่า (1) กระบวนการบริหารจัดการกลุ่มอาชีพเส้นหมี่น้ำจืด เน้นการบริหารแบบมีส่วนร่วม และมีการวางโครงสร้าง

ของกลุ่ม กลุ่มเกิดจากการรวมกลุ่มโดยธรรมชาติเป็นการรวมกลุ่มแบบหลวม ไม่มีโครงสร้างการบริหาร องค์กรเด่นชัด การแบ่งงานภายในกลุ่ม ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ผลิต จะมีบางส่วนจะทำการตลาดภายในหมู่บ้าน มีการแลกเปลี่ยนสนทนากันในกลุ่ม ส่วนงบประมาณจะได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ มีการเก็บเงินในกลุ่มสมาชิกคนละร้อยบาท เทคโนโลยีในการผลิตเส้นไหมจะใช้ไฟฟ้า การจัดตั้งคณะกรรมการนั้น กลุ่มได้มีการจัดตั้งขึ้นตามคำแนะนำของพัฒนาการอำเภอขามทะเลสอ และมีการแบ่งหน้าที่ในการรับผิดชอบเป็นฝ่าย ๆ การจัดการผลประโยชน์ของสมาชิกกลุ่มดำเนินการโดยระบบสหกรณ์มีการปันผลคืนสำหรับผู้ถือหุ้นปีละ 1 ครั้ง (2) กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเส้นไหมน้ำฉ่า บ้านน้ำฉ่า ตำบลโป่งแดง อำเภอขามทะเลสอ จังหวัดนครราชสีมา (2.1) การกำหนดความรู้ พบว่า การกำหนดความรู้มาจากภูมิปัญญาของคนรุ่นก่อนที่ทำได้ ทำบ่อย ๆ เกิดองค์ความรู้ขึ้นมาสอดคล้องกับแนวความคิด การสร้างและถ่านไอออนความรู้ (create) ในมุมมองเดิม ความรู้จะต้องสร้างโดยผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญในมุมมองใหม่ ความรู้เกิดขึ้นทุกจุดของการทำงานเป็นความรู้ที่ฝังอยู่ในสมอง ซึ่งอาจจะพูดออกมาไม่ได้การสร้างความรู้ อาจทำได้ทั้งก่อนลงมือทำระหว่างการทำงาน และสรุปประมวลประสบการณ์ (2.2) การถ่ายทอดความรู้ พบว่า การถ่ายทอดความรู้จะถ่ายทอดจากรุ่นอาวุโสมายังลูกหลานสอดคล้องกับแนวคิดการจัดการความรู้ เน้นที่บรรยากาศของวงสนทนา เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ คนเราจะสามารถทำงานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพโดยไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยกันกับเหตุผลในการกระทำของแต่ละคน เป้าหมายของการสนทนาคือการสร้างบรรยากาศพิเศษที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์ชนิดที่ต่างไปจากเดิม เป็นความสัมพันธ์ที่มีทั้งพลังและเปลี่ยนไปด้วยเหตุปัญญ ทุกคนได้รับการยอมรับอย่างเท่าเทียมกัน (2.3) การนำไปใช้พบว่าการนำไปใช้เกิดจากแนวคิด ที่เน้นบรรยากาศของวงสนทนาคนเราจะสามารถทำงานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ การถ่ายทอดความรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ความรู้ในกลุ่ม ในการสนทนาทุกคนได้รับการยอมรับอย่างเท่าเทียมกัน (2.4) ผลของการนำไปใช้พบว่า ผลของการนำไปใช้ เรื่องของความรู้การทำเส้นไหมน้ำฉ่านั้น จากการสนทนาแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การหาทางออกของปัญหาร่วมกัน การพัฒนาคุณภาพเส้นไหมร่วมกันของกลุ่ม ซึ่งการนำของกลุ่มจะอยู่ที่ผู้นำกลุ่มต้องมีความสามารถเข้าแข็ง การรวมกลุ่มเส้นไหมน้ำฉ่านั้น ผู้ศึกษาวิเคราะห์ว่า การรวมกลุ่มของบ้านน้ำฉ่าเป็นการรวมกลุ่มตามธรรมชาติ ถ้าผู้นำกลุ่มไม่เข้มแข็งกลุ่มอาจจะล้มสลาย ปัญหาของการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเส้นไหมน้ำฉ่า บ้านน้ำฉ่า ตำบลโป่งแดง อำเภอขามทะเลสอ จังหวัดนครราชสีมา (1) ด้านการกำหนดความรู้ พบว่า ปัญหาในการทำเป็นอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ การขาดเงินทุนหมุนเวียน (2) ด้านการถ่ายทอดความรู้ พบว่า การถ่ายทอดความรู้นั้น เกิดจากประสบการณ์โดยตรงแล้วแต่ประสบการณ์บางคนมีทักษะแต่ไม่สามารถถ่ายทอด การถ่ายทอดความรู้ถ่ายทอดโดยวิธีการรุ่นสู่รุ่น หรือปากต่อปาก ไม่มีระบบการถ่ายทอดความรู้ที่เป็นลายลักษณ์อักษร ไม่สามารถสืบค้นได้ทำให้ความรู้ถ่ายทอดอาจมีการคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง (3) แนวทางการปรับปรุงแก้ไขกระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเส้นไหมน้ำฉ่า บ้านน้ำฉ่า ตำบลโป่งแดง อำเภอขามทะเลสอ จังหวัดนครราชสีมา (3.1) แนวทางการปรับปรุงการถ่ายทอดความรู้พบว่า ควรปรับปรุงวิธีการถ่ายทอดความรู้โดยใช้การจัดการความรู้ การสอนการจัดการทำเส้นไหมน้ำฉ่า มีหลักสูตรการสอนผ่านอินเทอร์เน็ต มีข้อมูลที่เป็นลายลักษณ์อักษรในการสื่อความรู้ให้กับผู้ที่สนใจ เช่น จัดทำเป็นหนังสือคู่มือ การสร้างนวัตกรรม โดยการบรรจุวิธีการทำเส้นไหมน้ำฉ่าในรูปแบบวีซีดี

กัลยารัตน์ จำปา (2553 : บทคัดย่อ) การศึกษาการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสมุนไพรของชมรมสมุนไพร ในเขตอำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร ในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะจัดการความรู้ ปัญหาจัดการความรู้ และการพัฒนาแนวทางจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสมุนไพรของชมรมสมุนไพรในเขตอำเภอคำชะอี ในด้านการแสวงหาและจัดเก็บองค์ความรู้ การถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การนำไปใช้ประโยชน์และการนำไปประยุกต์ใช้งาน การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารต่างๆ การสัมภาษณ์ในเชิงลึก และการสนทนากลุ่มของ

ผู้เกี่ยวข้องที่มีส่วนได้เสีย ผลการศึกษาพบว่า ลักษณะการจัดการความรู้ของชุมชนสมุนไพรในเขตอำเภอคำชะอี มีดังนี้ 1) การแสวงหาความรู้มีลักษณะการรับรู้และเข้าใจเกี่ยวกับเหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นทั้งที่เป็นธรรมชาติและสังคม การจัดเก็บองค์ความรู้สมาชิกจะใช้วิธีจดจำไว้ในสมอง มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรเป็นส่วนน้อย 2) การถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สมาชิกแต่ละคนนำมาถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันในกรรมวิธีการผลิตและแปรรูปสมุนไพรและชมรมจะมีผู้ผู้เชี่ยวชาญประจำชมรมจะเป็นคนคอยชี้แนะคอยบอกในทุกขั้นตอนและ 3) การใช้ประโยชน์และการนำไปประยุกต์ใช้งาน เป็นการนำความรู้ในแต่ละบุคคลมาประยุกต์ใช้ในชมรมโดยการผลิตและแปรรูปสมุนไพรที่ตนเองถนัด และมีความคุ้นเคยจากที่เคยทดลองใช้ด้วยตนเองมาแล้ว ปัญหาการจัดการความรู้พบว่า 1) การแสวงหาความรู้และการจัดเก็บองค์ความรู้ ด้านสมุนไพร สมาชิกแต่ละคนจะมีความรู้ในเรื่องสมุนไพรเพียงผิวเผิน เพราะไม่ได้จดบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร 2) การถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สมาชิกส่วนมากไม่ได้รับความรู้ใหม่ๆจากภายนอกหรือจากชมรมอื่น ส่วนมากจะถ่ายทอดแลกเปลี่ยนพูดคุยกันเฉพาะสมาชิกในชมรม 3) การใช้ประโยชน์และการนำไปประยุกต์ใช้งานสมาชิกมีการนำเอาความรู้ไปประยุกต์ใช้ในครัวเรือนและในท้องถิ่นเป็นส่วนน้อย หรือบางส่วนไม่ได้นำความรู้ไปประยุกต์ใช้เลย

การพัฒนาแนวทางการจัดการความรู้พบว่า 1) การแสวงหาความรู้และการจัดเก็บองค์ความรู้ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจะสนับสนุนการสร้างแหล่งเรียนรู้ด้านสมุนไพรให้เป็นแหล่งรวบรวมข้อมูลครอบคลุมครบถ้วนค้นคว้าได้ง่าย 2) การถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสนับสนุนการจัด จัดเวทีเสวนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชมรม จัดฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการให้วิทยากรผู้เชี่ยวชาญมาให้ความรู้แก่สมาชิกชมรมและผู้สนใจ และ 3) การใช้ประโยชน์และการนำไปประยุกต์ใช้งานหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ส่งเสริมการนำผลิตภัณฑ์ของทางชมรมมาใช้ในท้องถิ่น สาธารณสุขอำเภอ ฝ่ายแพทย์แผนไทย พัฒนาการอำเภอ พัฒนาผลิตภัณฑ์ให้ได้มาตรฐานตามกฎหมาย และองค์กรปกครองท้องถิ่นส่งเสริมการนำความรู้ด้านสมุนไพรมาพัฒนาให้เป็นหลักสูตรการเรียนการสอนของท้องถิ่นตนเอง

ดวงฤทัย อรรถแสง และวิภาวี กฤษณะภูติ (2552 : 135-147) ทำการวิจัยเรื่อง กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการผลิตสภาพปัญหา การอนุรักษ์ การถ่ายทอด การตลาด และการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติ โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก ผลการศึกษา พบว่า กระบวนการผลิต ได้แก่ การปลูกหม่อน การเลี้ยงไหม การเตรียมเส้นไหม และการทอ สภาพปัญหาที่พบ ได้แก่ ปัญหาด้านกระบวนการผลิต และปัญหาด้านการตลาด การอนุรักษ์ธรรมชาติ คือ การปลูกต้นไม้ทดแทนสมอ การอนุรักษ์กระบวนการผลิต คือ การสอนกันโดยตรง การถ่ายทอดความรู้ ได้แก่ การจดจำและปฏิบัติตาม สำหรับการตลาดนั้น ด้านผลิตภัณฑ์ พบว่า เป็นผ้าไหมย้อมสีธรรมชาติ ด้านราคา จะพิจารณาจากความยากง่ายและต้นทุนทั้งหมดในการผลิต ด้านช่องทางการจัดจำหน่าย จำหน่ายที่ทำการกลุ่ม และงานแสดงสินค้า ด้านการส่งเสริมการตลาด ประชาสัมพันธ์ผ่านทางวิทยุ อินเทอร์เน็ต และการบอกต่อ กระบวนการจัดการความรู้ ได้แก่ การสร้าง การจัดเก็บ การเผยแพร่ และการใช้ความรู้

อดุลย์ บุญคง (2553 : บทคัดย่อ) ศึกษาการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการเลี้ยงกุ้งในน้ำจืดบ้านบางรุ่งโรจน์ตำบลบางยางอำเภอบ้านสร้างจังหวัดปราจีนบุรี ในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) เพื่อศึกษารูปแบบการเลี้ยงกุ้งในน้ำจืดทั้งอดีตและปัจจุบันของผู้ประสบความสำเร็จและไม่ประสบความสำเร็จ (2) เพื่อศึกษาการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการเลี้ยงกุ้งในน้ำจืด (3) เพื่อศึกษาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นการเลี้ยงกุ้งในน้ำจืดไปใช้ การศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูล (Key Informant) โดยใช้ตัวอย่างจากประชากรที่ประสบความสำเร็จในการเลี้ยงกุ้งและไม่ประสบความสำเร็จในการเลี้ยงกุ้งรวม 10 คน ทำกิจกรรมการจัดการความรู้ร่วมระดมความคิดเห็นเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้โดยการสนทนากลุ่มย่อยจำนวน 50 คน

แบ่งเป็น 5 กลุ่มๆ ละ 10 คน และให้แต่ละกลุ่มเลี้ยงกุ้งรอบใหม่โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการเลี้ยงกุ้งกลุ่มละ 1 บ่อ รวม 5 บ่อ เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกอีกครั้งการวิเคราะห์ข้อมูลใช้สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) แบบการสังเคราะห์เชิงเนื้อหา ผลการศึกษาพบว่าชาวบ้านที่ไม่ประสบความสำเร็จในการเลี้ยงกุ้งลดจำนวนการผลิตลง เพราะขาดทุนแต่มีเพียงบางส่วนที่ปรับตัวอยู่รอดได้โดยเลี้ยงกุ้งชาวผสมกุ้งก้ามกรามการแลกเปลี่ยนเรียนรู้การเลี้ยงกุ้งด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นส่งผลให้ผู้ที่ไม่ประสบความสำเร็จที่ผ่านมา นำความรู้ไปบริหารจัดการจนประสบความสำเร็จสร้างรายได้ให้แต่ครอบครัวเพิ่มขึ้น การศึกษาครั้งนี้ประยุกต์ใช้ได้ในพื้นที่น้ำจืดเท่านั้น ถ้าจะนำไปประยุกต์ใช้กับพื้นที่อื่นจะต้องพิจารณาตัวแปรอื่นๆ ที่เหมาะสมกับแต่ละพื้นที่ต่อไป

ศิริสุภา เอมหยวก และคณะ (2556 : บทคัดย่อ) ทำการวิจัยเรื่อง การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้าบ้านคลองเตยตำบลบึงกอก อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (สัมภาษณ์แบบเจาะลึก) การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสนทนากลุ่ม มีวัตถุประสงค์ในการวิจัย 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาบริบทการทอผ้าบ้านคลองเตยทั้งในอดีตและปัจจุบัน 2) เพื่อศึกษากระบวนการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้าบ้านคลองเตย 3) เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการความรู้ เพื่อกระตุ้นภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านคลองเตย กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ คณะกรรมการและสมาชิกกลุ่มสตรีทอผ้าคลองเตย ผู้นำชุมชนผู้อาวุโสของชุมชน เยาวชน บุตร หลาน คนหนุ่มสาว บ้านคลองเตย พื้นที่วิจัย ได้แก่ กลุ่มทอผ้าบ้านคลองเตย ตำบลบึงกอก อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้ 1) บริบทการทอผ้าบ้านคลองเตยทั้งในอดีตและปัจจุบัน พบว่าตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีวิวัฒนาการมาตามลำดับแบ่งแยกเป็น 4 ยุค คือ (1) ยุคแสวงหาเดินเท้าขึ้นเขาน้ำเย็น มีการอพยพตั้งถิ่นฐานที่จังหวัดยโสธร เดินเท้ารอนแรมมาตั้งถิ่นฐานที่อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก (2) ยุคโหยหาภูมิปัญญาดั้งเดิม ที่เริ่มทอผ้าใช้ในครัวเรือน ขยายออกสู่ตลาดบางระกำ มีผู้นำไปใช้และขยายผลต่อจนเกิดการทอเหลือเผื่อขาย (3) ยุคริเริ่มสานฝันอันเป็นช่วงที่ก่อตั้งกลุ่มอย่างไม่เป็นทางการ เพื่อรวมพลังสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าที่เป็นมรดกทางปัญญาของภาคอีสาน และ (4) ยุคปัจจุบัน ก้าวไกลเป็นยุคที่มีการจัดตั้งกลุ่มโดยความช่วยเหลือของทางราชการ มอบอุปกรณ์ในการทอผ้า และทุนหมุนเวียนในการดำเนินงานที่เกิดจากทรัพย์สินของสมาชิก เกิดกลุ่มทอผ้า 2 กลุ่ม คือ กลุ่มวันทาผ้าขิด และกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรทอผ้าบ้านคลองเตย ปัจจุบันทั้ง 2 กลุ่ม ทอผ้าพื้นเมืองจำหน่ายอย่างแพร่หลาย แต่ยังมีปัญหาด้านการบริหารจัดการและปัญหาด้านการตลาด

2) กระบวนการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้าบ้านคลองเตยพบว่าในอดีตบรรพบุรุษถ่ายทอดด้วยการ “ทำให้อู จับมือสอน” รวมทั้งใช้แรงผลักดันด้านค่านิยมความเชื่อ และวัฒนธรรมของคนภาคอีสานที่ชี้ให้เห็นว่าถ้าผู้หญิงทอผ้าไม่เป็นจะหาสามีไม่ได้ ทำให้พ่อแม่อับอายขายหน้า และถ้าไม่ทอก็ไม่ต้องนุ่งผ้า การทอผ้าจึงฝังอยู่ในสายเลือดของชาวอีสานทุกคน ส่วนกระบวนการถ่ายทอดในปัจจุบันได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน รวมทั้ง ภาคประชาชน ที่รวมกลุ่มกันทอผ้าตามสถานที่ต่างๆ ในอำเภอบางระกำ ต่างอำเภอและต่างจังหวัด โดยประธานกลุ่มและผู้อาวุโสที่มีความรู้ความสามารถเรื่องการทอผ้าไปถ่ายทอดความรู้ให้แก่สมาชิกกลุ่มแม่บ้านที่ต้องการเพิ่มพูนทักษะด้านการทอ และสร้างสรรค์ลวดลายผ้าโบราณกับการจัดการความรู้ด้านการทอผ้าสมัยใหม่ที่ผนวกเรื่องการบริหารจัดการ การตลาด การมีข้อมูลลูกค้า และการมีข้อมูลเกี่ยวกับผู้เชี่ยวชาญด้านต่างๆ ที่จะช่วยเพิ่มมูลค่าการผลิตและส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และควรมีกิจกรรมเพิ่มพูนทักษะความรู้ให้มันโลก 3.2) ความคิดเห็นของ

ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญด้านผลิตภัณฑ์สิ่งทอ และด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ พบว่าในการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าทอ แนวทางที่เป็นไปได้คือตัวอย่างวัฒนธรรมการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นในองค์กรในกลุ่มอย่างต่อเนื่อง และกำหนดกิจกรรมรูปแบบต่างๆ ที่ส่งเสริมการสร้างความรู้ และส่งเสริมให้เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้โดยนำข้อมูลที่ได้ลงมาสังเคราะห์เป็นสารสนเทศ และอาศัยเทคโนโลยีด้านข้อมูล ด้านคอมพิวเตอร์ เป็นเครื่องช่วยเพิ่มพลังในการจัดการความรู้

ฉวีวรรณ ปานซี และคณะ (2548) จากการศึกษาปัญหาอาชีพของชุมชนกุฎีจีน พบว่า มีปัญหาในการสืบทอดการทำขนมโบราณ 3 ชนิด ได้แก่ ขนมฝรั่งกุฎีจีน ขนมกวยตัส คณะผู้วิจัยจึงได้จัดการความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อพัฒนาอาชีพทำขนมโบราณ ชุมชนกุฎีจีน แขวงกัลยาณ์ เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร โดยได้ศึกษาประวัติความเป็นมาของชุมชนกุฎีจีน พบว่า ชุมชนแห่งประวัติศาสตร์ระหว่างไทยและโปรตุเกส ขนมโบราณได้รับการถ่ายทอดจากชาวโปรตุเกส และถ่ายทอดต่อกันมาในครอบครัวจนกลายเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ปัจจุบันนี้ชุมชนกุฎีจีน มีผู้ผลิตอยู่เพียง 3 บ้าน ขนมกุสรังและขนมกวยตัส มีผู้ผลิตมีเพียง 2 บ้านเท่านั้นได้มีการพัฒนาการผลิตขนมฝรั่งกุฎีจีน ในด้านเครื่องมือโดยใช้มอเตอร์แทนการใช้มือผสมแป้ง ไข่ และน้ำตาล ซึ่งเป็นส่วนผสมหลัก และมีการพัฒนาเตาอบให้ทันสมัยและมีประสิทธิภาพมากขึ้น แต่ยังไม่ได้มีการพัฒนาสูตรขนมฝรั่งกุฎีจีน มีเพียงแตงหน้าขนมด้วยผลไม้แห้งชนิดต่างๆ สำหรับขนมกุสรังและขนมกวยตัส ไม่มีการพัฒนาสูตรและวิธีการผลิตยังคงเป็นแบบดั้งเดิม

การจัดการความรู้ใช้วิธีการเชิญวิทยากร ซึ่งเป็นผู้ผลิตขนม สอนให้นักศึกษาโปรแกรมวิชาคหกรรมศาสตร์ทั่วไป โดยขนมฝรั่งกุฎีจีน นักศึกษาฝึกปฏิบัติที่บ้านผู้ผลิตขนม ส่วนขนมกุสรังและขนมกวยตัส วิทยากรมาสอนให้นักศึกษาที่มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี นักศึกษาสามารถทำขนมได้ทั้ง 3 ชนิด และนักศึกษาได้พัฒนาสูตรขนมกุสรังและขนมกวยตัส เป็นสูตรมาตรฐาน ส่วนขนมฝรั่งกุฎีจีนมีสูตรที่เหมาะสมที่อยู่แล้ว นักศึกษาได้พัฒนาขนมกุสรังและกวยตัสต่อ โดยการผสมน้ำแครอทในการทำขนมกุสรังและเปลี่ยนแปลงหน้าขนมกวยตัส โดยเปลี่ยนจากหน้าสับปะรดกวน เป็นหน้าเค็มคล้ายไส้ไก่ของกะหรี่ปั๊บบ เป็นการเพิ่มมูลค่าในการผลิตขนม นอกจากนั้นยังได้ออกแบบกล่องใส่ขนมทั้งขนมฝรั่งกุฎีจีน 4 แบบ ขนมกุสรังและขนมกวยตัส อย่างละ 2 แบบ และมหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรีช่วยขยายตลาดในการจำหน่ายโดยการพัฒนาบรรจุภัณฑ์ และนำขนมบรรจุกล่องเพื่อจำหน่ายในเทศกาลต่างๆ และในการทำกิจกรรมของมหาวิทยาลัย นอกจากนี้ยังได้ทำจูลสาร VCD เรื่องการทำขนมโบราณ ชุมชนกุฎีจีน และทำการเผยแพร่ทางเว็บไซต์ในโอกาสต่อไป เพื่อให้ผู้สนใจได้ศึกษา ผลที่ได้จากการทำวิจัย คือ การนำเอาความรู้จากผู้ผลิต ซึ่งเป็นความรู้ในตัวตน (Tacit Knowledge) และนำมาจัดการความรู้เป็นความรู้ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) เป็นการเพิ่มองค์ความรู้ให้แก่แหล่งค้นคว้า ซึ่งนำไปสู่ความห้องสมุดมีชีวิตที่มีคุณค่า

วรารุณ ผลานันต์ และคณะ (2551) การศึกษาเรื่องผ้าไหมกาบบัวครั้งนี้เป็นกรณีศึกษาเฉพาะผ้าไหมกาบบัวบ้านบอน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการผลิต รูปแบบการถ่ายทอดความรู้ และการจัดการความรู้เกี่ยวกับการผลิตผ้าไหมกาบบัว เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ

กระบวนการผลิตผ้าไหมกาบบัวมี 6 ขั้นตอนใหญ่ๆ ได้แก่ การเลือกเส้นไหม การย้อม การเตรียมทางเครือ การเตรียมทางต่ำ การทอ และการเก็บซิด

ในด้านการถ่ายทอดความรู้เรื่องการผลิตผ้าไหมกาบบัวของช่างทอบ้านบอนใช้วิธีการถ่ายทอดกันภายในครอบครัวเป็นส่วนใหญ่ จากพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ให้แก่ลูกหลานในครัว

ผ่องศรี เสากลีเยว (2552) การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น กลุ่มหัตถกรรมเครื่องเงินบ้านโชค ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ ประชากรที่ศึกษาได้แก่กลุ่มหัตถกรรมเครื่องเงินบ้านโชค เครื่องที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง พบว่า (1) การจัดการความรู้ของกลุ่ม พบว่า การจัดการความรู้ของกลุ่มมีการแบ่งปัน

แลกเปลี่ยนความรู้จากคนไปสู่คน โดยการแลกเปลี่ยนประสบการณ์โดยตรงของผู้สื่อสารระหว่างกัน โดยแบ่งการถ่ายทอดความรู้ออกเป็น 2 ช่วง คือ (1) การถ่ายทอดความรู้ในอดีตจะเป็นการถ่ายทอดในเครือข่ายญาติหรือบรรพบุรุษ (2) การถ่ายทอดความรู้ในปัจจุบัน เป็นการถ่ายทอดให้ผู้สนใจทั้งในรูปการรับเป็นลูกศิษย์ รับเป็นลูกมือและรับเป็นคณาจารย์ของช่างผู้ประกอบการธุรกิจหรือจากการเรียนรู้จากการอบรมเชิงปฏิบัติการของหน่วยงานต่างๆ หรือการเรียนรู้ในโรงเรียนจากหลักสูตรท้องถิ่น (2) การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ของกลุ่ม (2.1) ด้านการพัฒนาช่าง ได้มีการประยุกต์ความรู้ให้เข้ากับสมัยผลิตเครื่องประดับตามลายที่ลูกค้าต้องการให้เข้ากับยุคสมัยมากขึ้น(2.2) ด้านการพัฒนาคน มีการนำความรู้ไปสอนเด็กนักเรียน อาจารย์จากสอนศิลปะอาชีพอีสานใต้และช่างทองหลวง (2.3) ด้านการพัฒนาชุมชน กลุ่มเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ เป็นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นที่ศึกษาดูงานของบุคคลทั่วไป

ศักดิ์ชาย พวงจันทร์ (2548 : บทคัดย่อ) งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นไม้แกะสลักบ้านหลุกในด้านต่าง ๆ ได้แก่ บริบทชุมชน การผลิต วัตถุดิบ เศรษฐกิจ การตลาด และการถ่ายทอดความรู้ด้านการแกะสลักไม้ โดยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพซึ่งเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ การสังเกต การสนทนากลุ่ม และข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่าการแกะสลักไม้บ้านหลุกมีอยู่ในกลุ่มหมู่บ้านในตำบลนาครีว ได้แก่ บ้านหลุก บ้านหลุกแพะ บ้านหนามปวย่า บ้านหลุกใต้ และบ้านน้ำไทรงาม บ้านประมาณร้อยละแปดสิบหรือหกร้อยหลังคาเรือนประกอบอาชีพไม้แกะสลักควบคู่กับการเกษตร งานไม้แกะสลักของบ้านหลุกอาจแบ่งได้เป็นห้ารูปแบบ ได้แก่ ภาพนูนสูง ภาพลอยตัว งานแกะแล้วประกอบ งานกลึง และงานฉลุ โดยรูปแบบเหล่านี้อาจเป็นรูปแบบที่สืบทอดกันมา อาจเกิดจากความคิดสร้างสรรค์ประกอบกับสิ่งที่ช่างได้เคยพบมาจากที่ต่าง ๆ หรือได้รับการถ่ายทอดจากผู้อื่น รวมทั้งที่เป็นรูปแบบที่ถูกกำหนดมาจากลูกค้าซึ่งส่วนใหญ่ คือ ร้านค้าในบ้านถวาย ชาวบ้านอาจทำงานแกะสลักภายในครัวเรือนหรืออาจรับจ้างแหล่งผลิตที่เรียกว่า “ปาง” โดยได้รับค่าจ้างต่อชิ้น โดยมีเครื่องมือหลักคือสิ่วประมาณ 20 อันกับค้อนไม้ซึ่งสั่งทำจากช่างตีเหล็กในพื้นที่ใกล้เคียง วัตถุดิบสำคัญคือไม้ฉำฉาซึ่งซื้อมาจากพื้นที่ใกล้เคียงและต่างอำเภอหรือจากจังหวัดแพร่ สุโขทัย โดยจะมีนายหน้าเป็นผู้ติดต่อให้ ชาวบ้านทั่วไปมักจะปลูกไม้ฉำฉาเพื่อเลี้ยงครั้ง และตัดต้นขายเมื่อครบอายุการเลี้ยงครั้ง วิธีการแกะสลักเริ่มตั้งแต่การขึ้นรูปหยาดด้วยเลื่อยยนต์ การแกะขึ้นรูปและการเก็บรายละเอียดรวมทั้งงานสี โดยเศษไม้ฉำฉาที่ตกอยู่ตามพื้นมักถูกขายเป็นรถเพื่อเป็นเชื้อเพลิงของโรงงานปูนซีเมนต์

ตลาดหลักอยู่ที่บ้านถวายโดยจะขายเป็นชิ้นงานไม้ทาสี หรือชิ้นงานสำเร็จที่ชาวบ้านใกล้เคียงนำไปเร่ขายตามแหล่งท่องเที่ยว บางแห่งอาจมีหน้าร้านของตนเองในหมู่บ้าน แต่ยังไม่มีการพัฒนาตราสินค้า และการส่งเสริมการขายที่เป็นรูปแบบชัดเจน มีเพียงหน่วยงานรัฐที่เข้ามาช่วยประชาสัมพันธ์ในรูปของป้ายทางเข้า แผ่นพับ และการออกงานแสดงสินค้าตามโอกาส

การถ่ายทอดความรู้งานแกะสลักมักเป็นการสอนจากการลงมือทำงานจริงในปางแกะสลักโดยจะใช้เวลาประมาณ 20 วันจึงจะสามารถทำเองได้ นอกจากนั้นยังมีการสอนเนื้อหาที่เกี่ยวกับการแกะสลักในโรงเรียนประมงหมู่บ้านให้แก่เด็กชั้น ป.6 โดยเป็นความรู้เกี่ยวกับชุมชนและทักษะพื้นฐานในการแกะสลัก

#### 2.4.1 การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นชาวพื้นเมือง

ทรายแก้ว มีสิน (2547) ทำการศึกษาความหลากหลายทางพันธุกรรมของข้าวพันธุ์พื้นเมืองไทยมีความสำคัญมาก เนื่องจากประเทศไทยอยู่ในแหล่งศูนย์กลางความหลากหลายทางพันธุกรรมของข้าว ซึ่งลักษณะบางลักษณะอาจเป็นที่ต้องการหรือมีความจำเป็นในโครงการปรับปรุงพันธุ์ข้าวไทยในอนาคต นอกจากนั้นความหลากหลายทางพันธุกรรมของข้าวพันธุ์พื้นเมืองยังมีประโยชน์ในด้านการนำพันธุ์มาใช้ปลูกในพื้นที่ๆ ไม่สามารถปลูกพันธุ์ปรับปรุงหรือพันธุ์สมัยใหม่ได้ หรือการนำพันธุ์กรรมมาใช้ในการเพิ่มความหลากหลายในระดับแปลงเพื่อลดความรุนแรงและความเสียหายจากการระบาดของโรคและแมลง

และยิ่งไปกว่านั้นความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับโครงสร้างความหลากหลายภายในประชากรและระหว่างประชากรของเชื้อพันธุ์ข้าวพื้นเมืองยังเป็นเครื่องช่วยตัดสินใจในการจัดการอนุรักษ์พันธุ์ในท้องถิ่น (in situ conservation) และนอกท้องถิ่น (ex situ conservation) จากการทดลองนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อประเมินความหลากหลายทางพันธุกรรมภายในประชากรและระหว่างประชากรของข้าวพันธุ์พื้นเมือง และเปรียบเทียบความหลากหลายทางพันธุกรรมของข้าวพันธุ์พื้นเมืองที่มาจากท้องถิ่นเดียวกันและต่างท้องถิ่น โดยใช้พันธุ์ข้าวพื้นเมืองกะเหรี่ยงที่มีชื่อเหมือนกัน คือ ป้อขอมมี ที่เก็บรวบรวมจาก 5 หมู่บ้าน จำนวน 22 ตัวอย่างพันธุ์ ทดลองที่ภาควิชาพืชไร่คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ แบ่งเป็น 3 การทดลอง คือ ฤดูแล้งทดลองในกระถาง ฤดูฝนทดลองในกระถาง และฤดูฝนทดลองในแปลง โดยการทดลองในกระถางวางแผนการทดลองแบบ Completely randomized design (CRD) จำนวน 3 ซ้ำ และการทดลองในแปลงวางแผนการทดลองแบบ randomized completed block design (RCB) จำนวน 2 ซ้ำ ลักษณะที่ใช้ในการประเมินความหลากหลายทางพันธุกรรม คือ ลักษณะเมล็ดพันธุ์ที่ได้จากเกษตรกร นำเมล็ดมาปลูกแล้วประเมินลักษณะทางสัณฐานวิทยาและสรีรวิทยา ซึ่งแบ่งเป็นลักษณะทางคุณภาพและลักษณะทางปริมาณ และลักษณะที่น่าจะเป็นประโยชน์ คือ ปริมาณธาตุเหล็กในเมล็ด ค่าการสลายเมล็ดข้าวในต่างและความสามารถในการงอกของหน่อหลังเก็บเกี่ยว ส่วนการประเมินความหลากหลายทางพันธุกรรมในระดับโมเลกุลอาศัยการวิเคราะห์หลายพิมพ์ดีเอ็นเอด้วยเทคนิคเครื่องหมายโมเลกุล High Annealing Temperature-Random Amplified Polymorphic DNA (HAT-RAPD) โดยใช้ไพรเมอร์ ของ University of British Columbia (UBC) แบบสุ่มจำนวน 4 ไพรเมอร์

ประเมินความหลากหลายทางพันธุกรรมภายในและระหว่างประชากรโดยใช้ค่าดัชนีความหลากหลายของ Shanon' s index ( $H'$ ) ในการพิจารณาความหลากหลายทางพันธุกรรมของลักษณะทางคุณภาพ ซึ่งค่า  $H'$  สูง แสดงว่ามีความหลากหลายภายในประชากรสูง ส่วนลักษณะทางปริมาณพิจารณาโดยใช้ค่าเฉลี่ย (mean) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (sd) ค่าสัมประสิทธิ์ความแปรปรวน (CV,%) และการวิเคราะห์ความแปรปรวน (analysis of variance) และข้อมูลในระดับโมเลกุลนำมาวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ระหว่างตัวอย่างพันธุ์โดยวิธี cluster analysis ด้วยโปรแกรม POPGENE ในการคำนวณค่าระยะห่างระหว่างพันธุกรรม (genetic distance) และนำค่าระยะห่างระหว่างพันธุกรรมที่ได้มาสร้าง UPGMA dendrogram โดยโปรแกรม MEGA2

กิตติชาติ ชาตียนนท์ (2550) ทำการวิจัยเรื่อง การผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของเกษตรกรให้ได้มาตรฐานตามโครงการศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวชุมชนในอำเภอสรรพยา จังหวัดชัยนาท โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) การผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของเกษตรกรให้ได้มาตรฐาน 2) ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการคิดการตัดสินใจของเกษตรกรในการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวให้ได้มาตรฐาน และ 3) แนวทางการส่งเสริมการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของเกษตรกรให้ได้มาตรฐานตามโครงการศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวชุมชนในอำเภอสรรพยา จังหวัดชัยนาท ผลการวิจัยพบว่า เกษตรกรสามารถผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวให้ได้คุณภาพมาตรฐานได้เหมาะสมในระดับมาก 2 กิจกรรม คือ การเตรียมดินและการเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ แต่สามารถผลิตได้เหมาะสมในระดับปานกลาง 6 กิจกรรมคือ 1) การเตรียมเมล็ดพันธุ์ 2) การใช้ปุ๋ยและปรับปรุงดิน 3) การป้องกันและกำจัดศัตรูข้าวและวัชพืช 4) การตรวจตัดพันธุ์ปน 5) การเก็บเกี่ยว และ 6) การลดความชื้น ส่วนปัญหาในการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของเกษตรกรที่พบมากคือ ปัญหาการระบาดของศัตรูข้าวและวัชพืช ปัญหาราคาผลผลิตต่ำและปัญหาพันธุ์ปน ปัจจัยที่อิทธิพลต่อการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของเกษตรกรให้ได้มาตรฐานมี 3 ปัจจัยที่ร่วมกันทำนายหรือพยากรณ์การผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวให้ได้มาตรฐานคือ 1) จำนวนครั้งที่ได้รับการอบรมด้านการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว 2) ปัจจัยความรู้ความเข้าใจในการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว และ 3) ปัจจัยทัศนคติของเกษตรกรที่มีต่อประโยชน์ของนวัตกรรมเทคโนโลยีการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว สำหรับแนวทางการส่งเสริมการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวให้ได้มาตรฐาน ใช้การผสมผสานวิธีด้วยการเพิ่ม



ประสิทธิภาพการผลิต พัฒนาการตลาดจำหน่าย เพิ่มศักยภาพการบริหารจัดการศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวชุมชน ส่งเสริมการใช้ข้อมูลและประชาสัมพันธ์ รวมทั้งสนับสนุนการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร

ประกา เหล่าสมบุรณ์ (2552) เพื่อศึกษารวบรวมพันธุ์ข้าวพื้นเมืองที่เกษตรกรรายย่อยปลูก 2) เพื่อศึกษาคุณลักษณะ คุณภาพเมล็ดพันธุ์ข้าวพื้นเมือง ทั้งทางกายภาพ ความบริสุทธิ์ และเปอร์เซ็นต์การงอก 3) เพื่อศึกษาการใช้ปัจจัยการผลิต ผลผลิต และผลตอบแทนที่เกษตรกรได้รับจากการปลูกข้าวพื้นเมือง 4) เพื่อแสวงหาแนวทางในการพัฒนาพันธุ์ข้าวพื้นเมืองของเกษตรกรรายย่อยให้มีลักษณะสม่ำเสมอตรงตามลักษณะประจำพันธุ์ มีความบริสุทธิ์ทางกายภาพและเปอร์เซ็นต์การงอกสูง จากการศึกษาพบว่า พันธุ์ข้าวพื้นเมืองที่เกษตรกรรายย่อยปลูกมี 8 พันธุ์ คือพันธุ์ขาวดอกมะลิ 105 เหลืองประทิว 123 เหลืองชุมพล ขาวตาแห้ง นางพญา มาบุญครอง เหลืองอ่อน และเหลืองทุเรียน ทำการทดสอบคุณภาพเมล็ดพันธุ์ข้าวพื้นเมืองตามวิธีการของศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าว กรมการข้าว ทั้งด้าน ความชื้น ความบริสุทธิ์ ความงอก เมล็ดอื่นๆ สิ่งเจือปน และข้าวแดง พบว่า มีค่าเฉลี่ย เท่ากับ  $12.81 \pm 0.47$  %,  $93.21 \pm 3.65$  %,  $94.50 \pm 2.40$  %,  $48.60 \pm 65.88$  เมล็ดใน 500 กรัม,  $5.41 \pm 2.87$  %, และ  $27.00 \pm 0.08$  % (สำหรับตัวอย่างที่มีข้าวแดงปะปนมาก),  $51.42 \pm 31.74$  เมล็ดใน 500 กรัม (สำหรับตัวอย่างที่มีข้าวแดงปะปนน้อย) ตามลำดับ จัดว่าเป็นเมล็ดพันธุ์ข้าวที่มีคุณภาพต่ำเมื่อเทียบกับเกณฑ์มาตรฐานของกรมการข้าว ในด้านความบริสุทธิ์ สิ่งเจือปน เมล็ดอื่นๆ และข้าวแดง

จากการประชุมระดมความคิดเห็นเพื่อหาแนวทางในการพัฒนาพันธุ์ข้าวพื้นเมืองของเกษตรกรรายย่อยให้มีลักษณะสม่ำเสมอ ตรงตามลักษณะประจำพันธุ์ มีความบริสุทธิ์ทางกายภาพและเปอร์เซ็นต์การงอกสูงนั้น ต่างมีความเห็นพ้องกันว่า เกษตรกรควรใช้แรงงานคนในการเกี่ยวข้าวในแปลงที่จะเก็บข้าวไว้ทำพันธุ์ และทำการคัดรวงที่ไม่สมบูรณ์ รวงที่มีลักษณะแปลกแตกต่างจากรวงข้าวส่วนใหญ่ออกจากฟ่อนข้าวก่อนนำไปนวด ควรมีหมู่บ้านนำร่องพัฒนาพันธุ์ข้าวปลูกพื้นเมือง ด้วยการรวมกลุ่มเกษตรกรทำแปลงผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวพื้นเมืองประจำหมู่บ้าน โดยใช้เมล็ดพันธุ์ข้าวปลูกที่ผ่านกระบวนการคัดเลือกโดยการกะเทาะเปลือก(ข้าวกลิ้ง) ตามวิธีการของมูลนิธิข้าวขวัญ

เสถียร ฉันทะ (2554) ทำการศึกษาความหลากหลายพันธุ์ข้าวพื้นเมืองและการอนุรักษ์ของชุมชนในภาพตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย พันธุ์ข้าวที่ปลูกของประเทศไทยศูนย์ปฏิบัติการและเก็บเมล็ดพันธุ์ข้าวแห่งชาติมีการรวบรวมพันธุ์ข้าวพื้นเมืองจำนวน 5,928 พันธุ์

ความสำคัญของพันธุ์ข้าวพื้นเมืองเป็นแหล่งความหลากหลายทางพันธุกรรมที่มีลักษณะดีบางประการ เช่น ความต้านทานโรคและแมลง ความทนทานต่อสภาพแวดล้อม คุณภาพเมล็ดและผลผลิต เป็นต้น ความหลากหลายทางพันธุกรรมเป็นฐานที่สำคัญยิ่งในการนำไปปรับปรุงพันธุ์ข้าวพันธุ์ดี ดังนั้น การอนุรักษ์และปรับปรุงพันธุ์ข้าวพื้นเมืองจึงเป็นสิ่งจำเป็น

ชาวนามือมีความรู้เกี่ยวกับการจัดการและการอนุรักษ์ข้าวพื้นเมืองในระบบไร่นาและนำไปสู่การปลูกข้าวที่หลากหลายพันธุ์ มีการใช้ประโยชน์จากข้าวพื้นเมืองในด้านต่างๆ ได้แก่ การใช้บริโภค ประมงแต่งอาหาร ถนอมอาหาร สมุนไพร แลกเปลี่ยน เลี้ยงสัตว์ ทำขนม ประกอบพิธีกรรม ทำเหล้า ขายเป็นรายได้ของครัวเรือน ทำให้มีข้าวพื้นเมืองอยู่จำนวน 48 พันธุ์ ใน 4 จังหวัดคือ สกลนคร ร้อยเอ็ด อุบลราชธานี และนครราชสีมา ปัจจัยที่ทำให้ข้าวพื้นเมืองดำรงอยู่คือบทบาทของชาวนา บทบาทขององค์กรที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนที่เป็นเครือข่ายกับชาวนาที่ปลูกข้าวพื้นเมือง

ผลการวิเคราะห์ฐานนิเวศวิทยาพันธุ์ข้าวพื้นเมืองตามลักษณะกายภาพ พบว่า มีความหลากหลายของลักษณะต่างๆ ได้แก่ ทรงกอ สีกาบใบ สีแผ่นใบ สีลิ้นใบ สีหูใบ การมีขนของใบ สีข้อและปล้อง สียอด เกสรตัวเมีย สียอดดอก มุมของยอดแผ่นใบและรูปร่างของลิ้นใบ ส่วนการวิเคราะห์ดีเอ็นเอเครื่องหมาย

ไมโครแซทเทลไลท์ พบว่า สามารถจัดกลุ่มของข้าวพื้นเมืองสายพันธุ์ต่างๆ ได้เป็น 7 กลุ่ม โดยมีค่าระยะห่างทางพันธุกรรม ตั้งแต่ 0-67.5% ข้าวพื้นเมืองส่วนใหญ่จะจัดอยู่ในกลุ่มที่หนึ่ง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นข้าวเหนียวยกเว้นสายพันธุ์สุมาลี ส่วนสายพันธุ์ข้าวในกลุ่มที่ สามส่วนใหญ่เป็นข้าวเจ้า ได้แก่สายพันธุ์ เศรษฐี ขาวน้อย เจ้าแดง นอกจากนี้ยังพบว่า ข้าวสายพันธุ์ที่มีค่าความแตกต่างทางพันธุกรรมที่ มีความใกล้เคียงกันของสายพันธุ์ ตัวอย่างเช่น ข้าวสายพันธุ์มะลิแดงกับมะลิดำ ข้าวเก่าจากอุบลราชธานี กับข้าวเก่าจากสกลนคร ข้าวเก่าจากศูนย์วิจัยข้าวกับข้าวเก่ากขชว

การศึกษาความหลากหลายพันธุ์ข้าวพื้นเมืองและการอนุรักษ์ของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยในครั้งนี้ผู้วิจัยมุ่งเน้นศึกษาถึงความรู้และบทบาทการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองของชาวนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเกี่ยวกับองค์ความรู้ท้องถิ่นเรื่องข้าวพื้นเมือง ปัจจัยเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองของชาวนา ผลการศึกษาได้ดังนี้

ประการแรกองค์ความรู้ท้องถิ่นในระดับวิถีคิด/โลกทัศน์ของชาวนาข้าวคือพืชศักดิ์สิทธิ์ที่มีการกำเนิดผ่านความคิดความเชื่อที่ร้อยเรื่องราวตำนานตั้งแต่อดีตและถ่ายทอดมาสู่ชาวนารุ่นปัจจุบัน ตัวอย่างของข้าวในทัศนะของชาวนากะเลิงในสกลนคร ข้าวคือพืชศักดิ์สิทธิ์ที่อำนาจเหนือธรรมชาติได้ประทานลงมาหล่อเลี้ยงชีวิตมนุษย์ดังนั้นเมื่อมนุษย์จะทำการใดๆ เกี่ยวกับข้าวจึงต้องประกอบพิธีกรรมเพื่อเป็นการแสดงความเคารพต่อข้าว อุบลราชธานีและนครราชสีมาที่ชาวนามีความเชื่อและให้ความเคารพต่อแม่โพสพ และการเช่นผีตาแฮก

ร่วมจิตร นกเขา (2550) ทำการรวบรวมพันธุ์ข้าวไร่ของจังหวัดชุมพรได้จำนวน 9 พันธุ์ พันธุ์ข้าวเจ้า 7 พันธุ์ ได้แก่ (1) ภูเขาทอง (2) นางครวญ (3) เล็บนก (4) ดอกขาม (5) ข้าวดำ (6) นางเขียน (7) สามเดือน และพันธุ์ข้าวเหนียว 2 พันธุ์ ได้แก่ (1) เหนียวดำกาดันดำ (2) เหนียวดำกาดันเขียว นำพันธุ์ที่รวบรวมได้ทั้งหมดมาปลูกคัดเลือกพันธุ์ และอนุรักษ์พันธุ์ ที่แปลงทดลอง และห้องปฏิบัติการเมล็ดพันธุ์ของสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง วิทยาเขตชุมพร อำเภอปะทิว จังหวัดชุมพร ระหว่างเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนพฤศจิกายน 2550 โดยมีวัตถุประสงค์ 1) เพื่ออนุรักษ์พันธุ์ข้าวไร่ของจังหวัดชุมพร ไม่ให้สูญหายไป 2) เพื่อคัดเลือกพันธุ์ให้มีความสม่ำเสมอและบริสุทธิ์ตรงตามพันธุ์ และนำพันธุ์บริสุทธิ์ที่ได้คืนสู่เกษตรกร 3) เพื่อเผยแพร่และช่วยให้เกษตรกรปลูกข้าวไร่เป็นอาชีพหลัก และสามารถผลิตเมล็ดพันธุ์ได้ด้วยตนเอง เพื่อไว้ใช้เป็นพันธุ์ปลูกหรือเพื่อการจำหน่ายเมล็ดพันธุ์ ในรูปแบบของการพัฒนาเศรษฐกิจแบบยั่งยืนและพึ่งพาตนเองได้ จากการคัดเลือกพันธุ์ข้าวเจ้าทั้ง 7 พันธุ์ เป็นพันธุ์ข้าวประเภทไวต่อช่วงแสง เป็นข้าวพันธุ์เบา ทุกพันธุ์ที่คัดเลือกไว้ มีอายุออกดอก 50% อยู่ช่วง 78 - 98 วัน หลังงอก มีอายุเก็บเกี่ยวอยู่ในช่วง 108 - 124 วัน หลังงอก ในแต่ละพันธุ์มีสายพันธุ์ที่แตกต่างกัน แต่ทุกพันธุ์มีศักยภาพในการให้ผลผลิตที่ไม่แตกต่าง โดยให้ผลผลิต 1,226 1,048 1,031 1,025 1,182 1,065 และ 1,008 กก. ต่อไร่ตามลำดับ

ในประเทศไทยมีการศึกษาความหลากหลายของพันธุ์ข้าวพื้นเมือง ซึ่งมีประโยชน์และสำคัญในการปรับปรุงข้าวในอนาคต จากที่ผ่านมาการศึกษาพันธุ์ข้าวพื้นเมืองในหลายพื้นที่ เช่น ภาคเหนือ ภาคใต้ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นต้น พบพันธุ์ข้าวพื้นเมือง เช่น ข้าวภูเขาทอง ข้างนางครวญ ข้าวเล็บนก ข้าวดอกขาม ข้าวดำ ข้าวนางเขียน ข้าวสามเดือน เป็นต้น ศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดการและการอนุรักษ์ข้าวพื้นเมือง และการนำไปใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ ได้แก่ การใช้บริโภค ประมง อาหาร ทำขนม เลี้ยงสัตว์ ขายเป็นรายได้ในครัวเรือน เป็นต้น

## บทที่ 3

### วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการสำรวจเชิงคุณภาพ ซึ่งผู้วิจัยได้ทำความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยศึกษาเฉพาะการปลูกข้าวพื้นเมือง โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยด้วยการเข้าไปศึกษาในชุมชนและเก็บข้อมูลภาคสนาม จากผู้รู้ คณะกรรมการกลุ่มชุมชนบ้านลิ้มทอง ตำบลหนองโสน อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ และผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยใช้เทคนิควิธีการศึกษาด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ รวมทั้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีขั้นตอนการดำเนินการวิจัยดังนี้

วิธีการดำเนินการวิจัย และสถานที่ทำการทดลอง/เก็บข้อมูล

1. ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. ลงพื้นที่เพื่อดำเนินการประชุมชี้แจงความเข้าใจผู้นำชุมชน และเกษตรกรผู้ปลูกข้าวพื้นเมืองในพื้นที่กลุ่มชุมชนบ้านลิ้มทอง ตำบลหนองโสน อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์
3. ลงพื้นที่ติดต่อประสานงานองค์การบริหารส่วนตำบลหนองโสนเพื่อขอข้อมูลบริบทชุมชน
4. ลงพื้นที่สัมภาษณ์ผู้นำชุมชน ตัวแทนชาวบ้าน ครู เพื่อเก็บข้อมูลบริบทชุมชนบ้านลิ้มทอง ตำบลหนองโสน อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์
5. ลงพื้นที่ดำเนินการสนทนากลุ่มเพื่อให้ได้ความรู้ประเด็นของภูมิปัญญาการปลูกข้าวพื้นเมืองจากตัวแทน อบต. ผู้นำชุมชน เกษตรกรผู้ปลูกข้าวพื้นเมือง และบุคคลที่เกี่ยวข้อง
6. ลงพื้นที่ดำเนินการสรุปและสนทนากลุ่มเพื่อให้ได้ข้อมูลประเด็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาการปลูกข้าวพื้นเมืองจากตัวแทน อบต. ผู้นำชุมชน เกษตรกรผู้ปลูกข้าวพื้นเมือง และบุคคลที่เกี่ยวข้อง
7. ลงพื้นที่ดำเนินการสรุปและสนทนากลุ่มเพื่อให้ได้ข้อมูลประเด็นแนวทางการพัฒนาการจัดการความรู้การปลูกข้าวพื้นเมืองจากตัวแทน อบต. ผู้นำชุมชน เกษตรกรผู้ปลูกข้าวพื้นเมือง และบุคคลที่เกี่ยวข้อง
8. สรุปผลการศึกษาให้กับกลุ่มชุมชนบ้านลิ้มทอง ตำบลหนองโสน อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ และพื้นที่ใกล้เคียง เพื่อนำผลที่ได้ศึกษาไปประยุกต์ใช้ต่อไป

### 3.1 การคัดเลือกภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการองค์ความรู้

ภูมิปัญญาท้องถิ่นคือ ความรู้ประสบการณ์หรือสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดเองแก้ปัญหาเอง เพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน เกิดการสั่งสมมาเป็นเวลานาน และมีการถ่ายทอดจากอีกรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง ในการคัดเลือกภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นการคัดเลือกแบบเจาะจงโดยกำหนดคุณสมบัติ ดังนี้ คือ

- 3.1.1 เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น
- 3.1.2 เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งถือว่าเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนหรือชาวอีสาน ถือได้ว่าเป็นหนึ่งในวิถียุทธศาสตร์ของความเป็นอีสาน
- 3.1.3 เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการสืบทอดต่อเนื่องเป็นระยะเวลานาน
- 3.1.4 เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่อาศัยทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นในการผลิต

### 3.1.5 เป็นการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาพัฒนาให้มีศักยภาพหรือเพิ่มมูลค่าได้

จากคุณสมบัติของภูมิปัญญาท้องถิ่นดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยได้คัดเลือกศึกษาภูมิปัญญาการปลูกข้าวพื้นเมือง อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ มาใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้

## 3.2 การวางแผนดำเนินการ

ในการวางแผนดำเนินการผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสาร ผู้รู้ และผู้ที่เกี่ยวข้องหลายท่าน เนื่องจากการศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ การเตรียมตัวภาคสนามจึงเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุดโดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างความร่วมมือให้กับนักวิจัยและผู้ช่วยนักวิจัยในการเก็บข้อมูลภาคสนาม รวมทั้งการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้ที่เกี่ยวข้องให้เกิดความมั่นใจ ซึ่งการวิจัยจะดำเนินไปได้ด้วยดีนั้นประกอบด้วยขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

3.2.1 การอบรมเชิงปฏิบัติการ การเก็บข้อมูลภาคสนามให้กับผู้ช่วยนักวิจัย เกี่ยวกับเทคนิควิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และทำความเข้าใจเกี่ยวกับเนื้อหา วัตถุประสงค์ของคำถามแต่ละหัวเรื่อง เพื่อให้มีความรู้ ความเข้าใจถึงวิธีการเก็บข้อมูลวิจัยภาคสนาม ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3.2.2 การสร้างสัมพันธภาพ นักวิจัยลงพื้นที่ที่จะทำการวิจัย เพื่อทำการแนะนำตัว และสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้ที่เกี่ยวข้องในการศึกษา ด้วยการแสดงความจริงใจ ให้ความช่วยเหลือหากผู้ที่เกี่ยวข้องต้องการความช่วยเหลืออย่างเต็มที่ รวมทั้งการมีสัมมาคารวะให้ความเคารพในภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เข้าไปทำการศึกษารวมถึงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของพื้นที่ที่ลงไปศึกษาด้วยความจริงใจ ซึ่งจะก่อให้เกิดความไว้วางใจและเกิดมิตรที่ดี

3.2.3 การเข้าสู่ชุมชน เมื่อเริ่มลงพื้นที่วิจัยผู้วิจัยต้องสร้างสัมพันธภาพด้วยการนัดหมายกำหนดเวลา อีกทั้งติดต่อประสานงานกับผู้นำชุมชน ประธานกลุ่มนางสนิท ทิพย์นางรอง ทางโทรศัพท์ก่อนลงพื้นที่จริงทุกครั้งเพื่อนัดหมาย ชี้แจงวัตถุประสงค์ของการลงพื้นที่วิจัย รวมทั้งประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนได้รับรู้ และที่สำคัญคือ ต้องตรงต่อเวลานัดหมาย

## 3.3 ประชากรและแหล่งข้อมูล

ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากแหล่งข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องการปลูกข้าวพื้นเมือง จากประชาชนและแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ดังนี้

3.1 ประชากรหรือแหล่งข้อมูลบุคคล ได้แก่ ประธานกลุ่ม คณะกรรมการกลุ่ม สมาชิกกลุ่ม การปลูกข้าวพื้นเมือง ในตำบลหนองโบสถ์ จำนวน 28 คน

3.2 แหล่งข้อมูลจากเอกสาร ผู้วิจัยได้ศึกษาจากเอกสารทางวิชาการ วารสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐาน

## 3.4 เครื่องมือในการเก็บข้อมูลภาคสนาม

ผู้วิจัยได้สร้างเครื่องมือที่ใช้ในการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่มและผู้วิจัยใช้วิธีการสังเกต ทั้งแบบมีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วม และมีอุปกรณ์ในการดำเนินงาน เช่น กล้องถ่ายภาพ และการถ่ายวิดีโอที่สนับเป็นต้น

3.4.1 การสัมภาษณ์ เป็นแบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาตามกรอบวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยแนวคำถามจะครอบคลุมถึงข้อมูลทั่วไป ประวัติความเป็นมาของกลุ่มการปลูกข้าวพื้นเมือง กระบวนการเรียนรู้การปลูกข้าวพื้นเมือง การถ่ายทอดการปลูกข้าวพื้นเมือง และแนวทางการพัฒนาเพื่อเพิ่มมูลค่าการปลูกข้าวพื้นเมือง ซึ่งคำถามที่ใช้เป็นคำถามลักษณะปลายเปิด เพื่อให้ผู้ถูกสัมภาษณ์แสดงความคิดเห็นได้อย่างเต็มที่

3.4.2 การสนทนารายกลุ่ม ผู้วิจัยเป็นผู้ดำเนินการสนทนาตามประเด็นโดยยึดกรอบวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยพูดคุยในเรื่องการปลูกข้าวพื้นเมืองกับวิถีชีวิตของชุมชน กระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้การปลูกข้าวพื้นเมือง เป็นต้น

3.4.3 การสังเกต ผู้วิจัยใช้เป็นเครื่องมือในการสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม โดยผู้วิจัยแจ้งกับประธานกลุ่มการปลูกข้าวพื้นเมืองทราบว่าการสังเกตกระบวนการปลูกข้าวพื้นเมืองและแปรรูปผลิตภัณฑ์ข้าวพื้นเมือง

### 3.5 วิธีการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม

ในการศึกษาวิจัยผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษา และวิธีการรวบรวมข้อมูลโดยมีขั้นตอนดังนี้

3.5.1 การศึกษาบนโต๊ะ (Desk Study) เพื่อทบทวนความรู้ที่มีอยู่ ผลการศึกษา รายงาน เอกสาร นโยบาย รวมทั้งหน่วยงานหลักที่อาจใช้เป็นแหล่งข้อมูลได้

3.5.2 การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant Interview : KII) เพื่อให้ได้ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มผู้ปลูกข้าวพื้นเมืองของชุมชนบ้านลิ้มทอง ตำบลหนองโบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์

3.5.3 การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion : FGD) เพื่อให้ได้ความรู้ในประเด็นหลักของกลุ่มเป้าหมายในเรื่องการปลูกข้าวพื้นเมืองกับวิถีชีวิตของชุมชน การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น กระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดการปลูกข้าวพื้นเมือง

3.5.4 การสัมภาษณ์เชิงลึก (In Depth Interview : IDI) เพื่อซักถามรายละเอียดของข้อมูลในระดับลึกตามกรอบที่จะศึกษา เช่น ประวัติความเป็นมา กระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดการปลูกข้าวพื้นเมือง รวมทั้งแนวทางการพัฒนาเพื่อเพิ่มมูลค่าการผลิตข้าวพื้นเมือง

3.5.5 การสังเกต (Observation) เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับสภาพของชุมชน พฤติกรรมของชาวบ้านและสมาชิกข้าวพื้นเมือง และกระบวนการในการผลิตและแปรรูปผลิตภัณฑ์ข้าวพื้นเมือง

3.5.6 มีการจัดบันทึกข้อมูล ที่ได้จากการสังเกตทั้งมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสนทนากลุ่มและการสัมภาษณ์ทุกครั้ง หลังออกจากพื้นที่แล้วจะทำการบันทึกข้อมูลพร้อมทั้งถอดเทปการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่มทันทีแล้วนำข้อมูลที่ได้ออกเป็นหมวดหมู่ตามขอบเขตที่ต้องการ เช่น บริบทชุมชน กระบวนการเรียนรู้ การถ่ายทอดการปลูกข้าวพื้นเมือง แนวทางการพัฒนาและเพิ่มมูลค่าข้าวพื้นเมือง เป็นต้น แล้วนำข้อมูลไปวิเคราะห์อีกครั้งหนึ่ง

### 3.6 การตรวจสอบข้อมูล

ในการตรวจสอบข้อมูลการวิจัยจะกระทำพร้อมกับการเก็บข้อมูล มีการตรวจสอบทันทีในสนามว่าข้อมูลที่ได้มีการบันทึก และเก็บรวบรวมสอดคล้องกับข้อเท็จจริงหรือไม่อย่างไร โดยทุกครั้งหลังการเก็บข้อมูล จะนำข้อมูลที่รวบรวมได้ให้ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant) เป็นผู้ช่วยตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลให้ เมื่อเห็นว่าข้อมูลยังไม่สมบูรณ์ผู้วิจัยจะได้เก็บข้อมูลเพิ่มเติม ตลอดจนนำข้อมูลจากการศึกษาเบื้องต้นจากการสัมภาษณ์ การพูดคุย และการศึกษาค้นคว้าทั้งจากเอกสาร โดยมีความสอดคล้องของเรื่อง ซึ่งถือเป็นความสำคัญในการตรวจสอบ

### 3.7 การวิเคราะห์ข้อมูล

เมื่อผู้วิจัยจะจัดเก็บรวบรวมข้อมูล จัดหมวดหมู่คร่าว ๆ เป็นระบบระเบียบตามที่ได้กำหนดประเด็นและจุดประสงค์ในการวิจัยไว้และเห็นว่าเมื่อข้อมูลมีความสมบูรณ์ ผู้วิจัยจึงได้วิเคราะห์จัดระบบข้อมูล เป็นหมวดหมู่เพื่อรายงานการวิจัยโดยการบรรยายและสรุปเชิงวิเคราะห์ ตามวัตถุประสงค์การวิจัย การวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยได้ใช้วิธีการวิเคราะห์ตามประเด็นการศึกษา ดังนี้

3.7.1 การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับบริบทชุมชน โดยผู้วิจัยได้เข้าไปเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลหนองโสน และแหล่งข้อมูลอื่น ๆ เพื่อขอข้อมูลในด้านต่าง ๆ หลังจากนั้นได้จัดหมวดหมู่ข้อมูลออกเป็นด้านต่าง ๆ ได้แก่ ประวัติ และสภาพพื้นที่ที่ศึกษา และข้อมูลสภาพภูมิศาสตร์ เป็นต้น

3.7.2 การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น และแนวทางการพัฒนาเพื่อเพิ่มมูลค่าการผลิตข้าวพันธุ์พื้นเมือง การวิเคราะห์ใช้วิธีจัดกลุ่มประเด็นที่สำคัญ จัดข้อมูลเป็นหมวดหมู่ใช้กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ (Data Analysis) เพื่อหาภาพองค์รวมของข้อมูล แยกประเด็นที่เป็นปัจจัยที่สำคัญ แล้วใช้การพรรณนาเชิงเนื้อหา และเปรียบเทียบเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของข้อมูล

## บทที่ 4

### ผลการวิจัย

การศึกษาการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการปลูกข้าวพื้นเมืองบ้านลิมทอง ตำบลหนองโบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ ได้ข้อมูลจากการศึกษาซึ่งมีรายละเอียดที่ผู้วิจัยได้ จัดแบ่งการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลออกเป็น 4 ตอน คือ

ตอนที่ 1 บริบทชุมชนบ้านลิมทอง ตำบลหนองโบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์

ตอนที่ 2 กระบวนการเรียนรู้การปลูกข้าวพื้นเมืองชุมชนบ้านลิมทอง ตำบลหนองโบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์

ตอนที่ 3 การถ่ายทอดความรู้การปลูกข้าวพื้นเมืองชุมชนบ้านลิมทอง ตำบลหนองโบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์

ตอนที่ 4 แนวทางการจัดการความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นการปลูกข้าวพื้นเมืองของ ชุมชนบ้านลิมทอง ตำบลหนองโบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์

#### 4.1 ตอนที่ 1 บริบทชุมชนบ้านลิมทอง ตำบลหนองโบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์

1. ประวัติความเป็นมาของบ้านลิมทอง ตำบลหนองโบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ จากการศึกษาบ้านลิมทองมีประวัติความเป็นมา (สนิท ทิพย์นางรอง. 2560) ดังนี้



ภาพ 4.1 ทางเข้าบ้านลิมทอง  
ภาพโดย สนิท ทิพย์นางรอง (2559)

หมู่บ้านลิมทอง เกิดจากการแยกตัวออกมาจากหมู่บ้านหนองทองลิมซึ่งอยู่ในพื้นที่ติดกัน บ้านลิมทองอยู่ในเขตการปกครองของตำบลหนองโบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ โดยอยู่ห่างจาก จังหวัดบุรีรัมย์ ประมาณ 69 กิโลเมตร อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของจังหวัดบุรีรัมย์ โดยใช้ถนนสาย โชคชัย – เดชอุดม

เขตติดต่อ ทิศเหนือ ติดกับบ้านสระขาม ทิศใต้ ติดกับบ้านโคกพลวง ทิศตะวันออก ติดกับ บ้านชุมแสง ทิศตะวันตกติดกับ บ้านหนองทองลิมและบ้านไทยทอง

ตามประวัติบ้านลิมทองเล่ากันว่า มีสถานที่แห่งหนึ่งซึ่งธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ไปด้วยต้นไม้ใหญ่ และพันธุ์ไม้หลากหลายชนิด ลักษณะของป่าเป็นป่าเต็งรัง และเนื่องจากสถานที่แห่งนี้มีหนองน้ำขนาดใหญ่ที่ใสสะอาดและปลาชุกชุม ไม่แห้งแล้งในฤดูแล้งเหมือนหนองน้ำที่อื่นๆ จึงมีสัตว์ป่าหลายชนิดต่าง พากันลงมากินน้ำแห่งนี้ในเวลาใกล้ค่ำ และอีกสำนวนหนึ่งมีเรื่องเล่าว่า พ่อค้าพาณิชขับเกวียนมาขาย สินค้า ได้มาแวะหยุดพักที่ใต้ต้นมะขามใหญ่ใกล้หนองน้ำเพื่อกินข้าวกลางวัน และได้เห็นทองคำผุด ขึ้นมากลางสระจึงพากันลงไปดู ปรากฏว่าเป็นทองคำมีลักษณะเป็นลิม (ซึ่งเป็นอุปกรณ์ใช้ทอผ้าในสมัย โบราณ) จึงพากันลงไปเอาทองคำนั้น แต่ปรากฏว่า ทองคำได้จมลงไปใต้น้ำดังเดิม พวกพ่อค้าจึง เรียกสถานที่บริเวณตรงนั้นว่า บ้านหนองทองลิม

นอกจากนี้ในหมู่บ้านลิมทอง ยังมีสถานที่อีกแห่งที่ชาวบ้านให้ความเคารพมาก เรียกว่า กุฎตาฤๅษี เป็นสถานที่อะไรไม่ทราบได้ เพราะมีมาก่อนการสร้างหมู่บ้าน ลักษณะทำด้วยกรวดอัดเป็น แท่งๆ คล้ายศิลาแลง สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นสถานที่ที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่พักริมหาดในสมัยโบราณ เพราะข้างๆ ฐานนั้นมีแอ่งน้ำหลายแห่ง ซึ่งมีเนื้อที่ประมาณ 1 ไร่เศษ ชาวบ้านมักจะมาทำบุญที่นั่นใน วันสงกรานต์และหลังสงกรานต์ บ้างว่า มีฤๅษีที่สาว ๆ พากันมาหา เพื่อขอให้ท่านฤๅษีเสกคาถาร่ายเวท มนต์ให้ตนมีรูปโฉมงาม ซึ่งปัจจุบันเหลือแต่เพียงฐานศาลเพียงตากับต้นตะคร้อใหญ่และก้อนหินที่มี ลักษณะคล้ายศิลาแลง ด้วยเหตุนี้จึงเริ่มมีคนจากพื้นที่อื่นมาอาศัยตั้งถิ่นฐาน

ชนกลุ่มแรกที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานคือ นายเอ็บ เหลือสีบพันธ์ นายไปล์ และนางเต็ม เณรชุมแสง ซึ่งเป็นชาวโคราช (จังหวัดนครราชสีมา) ต่อมามีคนสวย มอญ เขมร ลาว ซึ่งย้ายมาจากจังหวัดอื่นด้วย เช่น ศรีสะเกษ สุรินทร์ จากนั้นก็เริ่มมีประชากรเพิ่มมากขึ้น ภาษาส่วนใหญ่ที่ใช้จะเป็นภาษาพื้นเมือง โคราช หรือภาษาไทยเด็ก หมู่บ้านหนองทองลิม หมู่ 3 มีนายไพ บุญกองชาติ เป็นผู้ใหญ่บ้านและ นายเริง วัชพีช เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน เมื่อปีพุทธศักราช 2527 เมื่อวันที่ 1 มิถุนายน พุทธศักราช 2527 ได้อนุมัติให้แยกหมู่บ้าน จึงได้ประกาศรับสมัครเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านลิมทองขึ้น โดยมีนายเริง วัชพีช ลงสมัคร และได้รับคัดเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้านลิมทอง เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พุทธศักราช 2527

ปัจจุบันได้แยกออกจากหมู่บ้านหนองทองลิมมาเป็นหมู่บ้านลิมทอง เหตุที่ได้ตั้งชื่อว่า บ้านลิมทอง เพราะว่าชาวบ้านอยากให้มียี่ห้อที่คล้ายกันกับบ้านหนองทองลิมซึ่งมีพื้นที่ติดกัน เมื่อนายเริง วัชพีช เสียชีวิตก็ได้เลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านคนใหม่ขึ้นคือ นายเสต๊ะ วุฒิเกรียงไกร เป็นผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน หมู่บ้านลิมทองยังมีประเพณีและวัฒนธรรมเก่าแก่ เช่น การละเล่นนาง กระดัง นางสุม่ นางตะแกรง และประเพณีแห่นางแมว ขณะนี้เกือบจะสูญหายไปแล้ว เพราะไม่มีใคร นิยมเล่นกันเท่าไรนัก แต่เดิกรุ่นหลังที่กำลังจะกลับมาคือพื้นและอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีนี้เอาไว้





ภาพ 4.2 นางสาวสนธิ ทิพย์นางรอง (น้าน้อย) สอนการอ่านหนังสือให้เด็ก  
ภาพโดย สนธิ ทิพย์นางรอง (2559)

ประชากรในหมู่บ้านลุ่มทองส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ เชื้อชาติไทย สภาพของหมู่บ้านยังไม่ค่อยเจริญมากนัก ชาวบ้านส่วนใหญ่ยากจน แต่ก่อนวิถีชีวิตคนในชุมชนเป็นไปอย่างเรียบง่าย มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีการลงแรงช่วยเหลือกันในการทำนา ต่อมาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและความเจริญต่างๆ ที่ทันสมัยเข้ามามีบทบาทในชุมชนมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็น ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา ที่ตัดผ่านหมู่บ้าน และเทคโนโลยีอำนวยความสะดวกต่างๆ ซึ่งส่งผลทำให้วิถีชีวิตความเป็นอยู่และวัฒนธรรมประเพณีต่างๆ ของคนในชุมชนเริ่มเปลี่ยนไปจากเดิม การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ก็เปลี่ยนเป็นการจ้างเข้ามาแทนที่ ทำให้เป็นต้นเหตุของการสร้างหนี้ในชุมชนโดยไม่รู้ตัว การช่วยเหลือกันในชุมชนก็ลดน้อยลง คล้ายว่าการใช้เงินจะเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตของชาวบ้าน

จากนั้นมูลนิธิศึกษาพัฒนา หรือ LIGHTHOUSE (โครงการไลต์เฮาส์) ได้ส่งครูเข้ามาช่วยอบรม แนะนำเรื่องต่างๆ ให้กับชุมชน โดยมีน้าน้อยเป็นแกนนำชุมชนคนสำคัญในการเปิดรับการเรียนรู้ โดยน้าน้อยได้นำเอาปัญหาในชีวิตของตนเองและครอบครัวมาเป็นจุดเริ่มต้นของการเรียนรู้ ด้วยการคิดว่าทำอย่างไรจึงจะช่วยให้ครอบครัวและชุมชนของตนหลุดพ้นจากปัญหาความยากจนได้ และมองเห็นว่าบุตรหลานของตนก็จะมีปัญหาเช่นนี้เหมือนกัน ถ้าชุมชนไม่ช่วยกันแก้ไขปัญหาดังแต่ขณะนี้ ทำให้ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้เรื่องการทำบัญชีชุมชนขึ้นมาเพื่อจัดการกับปัญหานี้ลื่นสะสมของตน



ภาพ 4.3 นางสาวปวีณา ทิพย์นางรอง สอนไอทีเพื่อชีวิต  
ภาพโดย สนิท ทิพย์นางรอง (2559)

ปัจจุบันชุมชนบ้านลี้ทองยังได้จัดตั้งศูนย์สารสนเทศเพื่อให้ชุมชนได้พัฒนาความรู้ ความคิดให้ทัดเทียมกับชุมชนอื่น มีการจัดค่ายอบรมคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตแก่ชุมชน การจัดอบรมค่ายฤดูร้อน “พี่สอนน้อง”: ไอทีเพื่อชีวิต, การจัดรายการวิทยุชุมชนเป็นพลังที่เกิดขึ้นจากความต้องการเรียนรู้ร่วมกันของเยาวชนในท้องถิ่นอย่างแท้จริง มีการแนะนำการใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ โปรแกรมการทำระบบบัญชีชุมชน (เพิ่มเติม) การซ่อมบำรุงคอมพิวเตอร์ การติดตั้งระบบเครือข่ายคอมพิวเตอร์ในศูนย์ฯ การจัดทำเว็บไซต์ชุมชน ประสานงานเพื่อแก้ปัญหาระบบสายโทรศัพท์และอินเทอร์เน็ต ซึ่งในอนาคตอาจนำระบบอินเทอร์เน็ตที่เหมาะสมมาทดสอบใช้งานจริงกับชุมชนต่อไป

## 2. กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านลี้ทอง

### 2.1 มูลเหตุในการก่อตั้งกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านลี้ทอง

บ้านลี้ทองมีข้าวพื้นเมืองที่ยังมีการปลูกอยู่ ได้แก่ ข้าวตาแห้ง ข้าวเหลืองปลาชิว ข้าวจ๊อบ ข้าวมะลิแดง ข้าวหอมนิล ข้าวไรซ์เบอร์รี่ ข้าวที่เคยปลูกแต่ตอนนี้สูญหายไป ได้แก่ ข้าวบ่มเมา ข้าวสมัน และในปัจจุบันข้าวที่มีการแปรรูปและมีตลาดรองรับคือ ข้าวจ๊อบ

ข้าวจ๊อบเป็นพันธุ์ข้าวพื้นเมืองเฉพาะถิ่น ที่ปลูกกันมานานเมื่อ 50 ปีที่ผ่านมา มีคุณสมบัติที่แตกต่างจากข้าวทั่วไปคือ เมล็ดข้าวสุกนุ่มร่วน ไม่มีกลิ่นหอม ใมนุ่มแฉะเหมือนข้าวหอมมะลิ หุงขึ้นหม้อ รับประทานอร่อย อิ่มนานกว่าข้าวหอมมะลิ เริ่มต้นจากกลุ่มเกษตรกรทำนาชุมชนบ้านลี้ทอง ตำบลหนองโบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ มีความสนใจที่จะพัฒนาการทำนาให้ได้ผลผลิตสูง เนื่องจากเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ปลูกกันมานานมีข้าวชนิดอื่นปลอมปนไม่บริสุทธิ์ ส่งผลให้ผลผลิตต่ำและไม่ได้คุณภาพ จึงต้องการคัดพันธุ์ข้าวจ๊อบให้บริสุทธิ์ เนื่องจากข้าวจ๊อบเป็นพันธุ์ข้าวพื้นเมืองที่มีปลูกเฉพาะบ้านลี้ทองไม่มีแหล่งเมล็ดพันธุ์อีกทั้งยังเป็นการอนุรักษ์พันธุ์กรรมข้าวพื้นเมือง

ให้คงอยู่ในพื้นที่ดั้งเดิม เกษตรกรชุมชนบ้านลิมทอง จึงรวมตัวกันเป็นกลุ่มเกษตรกร นางสนธิ ทิพย์ นางรองและสมาชิกกลุ่มจึงวางแผนการดำเนินงานขอความอนุเคราะห์นักวิชาการเกษตรจากศูนย์วิจัยข้าวนครราชสีมาเพื่อบรรยายความรู้เรื่องการคัดเลือกพันธุ์ข้าว พร้อมทั้งฝึกปฏิบัติเก็บพันธุ์ข้าวจีบไว้ เกษตรกรมีวางแผนการบริหารจัดการทำงานเป็นกลุ่ม โดยใช้แปลงของนางสนธิ ทิพย์นางรองเป็นแปลงเรียนรู้คัดเลือกพันธุ์ข้าว จากนั้นเมื่อสมาชิกมีเมล็ดพันธุ์ที่บริสุทธิ์และเรียนรู้วิธีการคัดเลือกพันธุ์ข้าวแล้วจึงนำเมล็ดพันธุ์ไปปลูกคัดเลือกพันธุ์ในแปลงของตนเองต่อไป กลุ่มเกษตรกรเริ่มต้นเก็บรวงข้าวจีบจำนวน 171 รวง ในฤดูเก็บเกี่ยว ปี พ.ศ. 2551 นำปลูกคัดเลือกในแปลงเกษตรกรในปี พ.ศ. 2552 และบันทึกลักษณะทางสรีระวิทยาของพันธุ์ข้าว ปลูกแบบรวง/แถว วิธีการดูแลรักษาและการคัดเลือกปฏิบัติตามหลักการคัดเลือกพันธุ์ข้าวของกรมการข้าว กลุ่มจะคัดเลือกพันธุ์ข้าวจีบที่มีลักษณะลำต้นอ่อนเพราะต้นข้าวจะล้มไปในทิศทางเดียวกันคล้ายกับเส้นผม ทำให้เก็บเกี่ยวง่าย อายุการเก็บเกี่ยวเร็วกว่าข้าวหอมมะลิประมาณ 1 สัปดาห์ ข้าวเปลือกมีลักษณะเมล็ดเล็ก เรียว ยาว เปลือกเมล็ดสีฟางเข้ม ปลายเมล็ดแหลมงอคคล้ายปากนก เยื่อหุ้มเมล็ดมีสีแดง เมล็ดข้าวสารสีขาว

## 2.2 การบริหารจัดการกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านลิมทอง

โครงสร้างการบริหารงานกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านลิมทอง



### 2.3 สมาชิกกลุ่มเกษตรอินทรีย์บ้านลิ้มทอง

นางสนิท ทิพย์นางรอง ได้ดำเนินการรวมสมาชิกกลุ่มเกษตรอินทรีย์ได้ ดังนี้

## 4.2 ตอนที่ 2 กระบวนการเรียนรู้การปลูกข้าวพื้นเมืองชุมชนบ้านลิ้มทอง ตำบลหนองโบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์

### 1. กระบวนการเรียนรู้การปลูกข้าวพื้นเมือง

จากการสัมภาษณ์ นางสนธิ ทิพย์นางรอง (2560) พบว่า กระบวนการเรียนรู้การปลูกข้าวพื้นเมืองเริ่มจากเกิดมาก็เห็นพ่อแม่ปลูกข้าวพื้นเมือง คือ ข้าวจีบ พ่อแม่ก็เรียนรู้มาจากปู่ย่าตายาย แล้วขยายผลการเรียนรู้ให้เด็กเยาวชนในหมู่บ้านได้เรียนรู้การปลูกข้าวมะลิขาว มะลิแดง เหลืองปลาชิว ขาวพระเทพ และขาวไร่โบ แต่เด็กสนใจ ข้าวจีบ จึงเลือกข้าวจีบในการเรียนรู้ต่อ จากนั้นนางสนธิ ทิพย์นางรอง ได้ศึกษาอย่างจริงจัง และได้รับองค์ความรู้เรื่อง การคัดพันธุ์ข้าว จากคุณสมหมาย เลิศนา จากศูนย์วิจัยข้าวนครราชสีมา (อำเภอฟิมา) โดยมีระยะเวลาการอบรม 2 วัน ลงแปลง ปฏิบัติการ 2 วัน ต่อมาได้จัดกระบวนการเรียนรู้ให้กลุ่มผู้ใหญ่ (เกษตรกร) จำนวน 10 คน เป็นคนในหมู่บ้านและชุมชนใกล้เคียง เมื่อเรียนรู้แล้วสนใจนำไปลงแปลงนาทำจริงจำนวน 8 คน (ครัวเรือน) ต่อมาสมาชิกจำนวน 19 ราย ที่ทำการปลูกข้าวพื้นเมืองอินทรีย์

### 2. การปลูกข้าวพื้นเมือง

จากการลงพื้นที่ประชุมกลุ่มบ้านลิ้มทองได้ทราบการปลูกข้าวพื้นเมืองดังนี้

#### 2.1 พันธุ์ข้าวพื้นเมืองของบ้านลิ้มทอง

บ้านลิ้มทองมีข้าวพื้นเมืองที่ยังมีการปลูกอยู่ ได้แก่ ข้าวตาแห้ง ข้าวเหลืองปลาชิว ข้าวจีบ ข้าวมะลิแดง ข้าวหอมนิล ข้าวไรซ์เบอร์รี่

ข้าวที่เคยปลูกแต่ตอนนี้สูญหายไป ได้แก่ ข้าวขมเฒ่า ข้าวสมัน (หายไปปี 2514-2515) สาเหตุที่ข้าวพื้นเมืองหายไป คือ ต้นทุนในการทำนาสูง จึงหันไปปลูกข้าวพันธุ์ดี (หอมมะลิ 105) เนื่องจากตลาดรับซื้อและขายได้เร็ว การเก็บเกี่ยวด้วยเครื่องทำให้ข้าวค้างอยู่ในรถเกี่ยวแล้วไปปนกับชนิดอื่น เมื่อนำไปขายตรงสีข้าวถูกตรวจสภาพว่ามีปนสีแดงหรือดำทำให้ได้ราคาต่ำ

#### 2.2 การเตรียมเมล็ดพันธุ์



ภาพที่ 4.4 การเลือกรวงข้าวเพื่อนำเมล็ดไปทำพันธุ์

ภาพโดย สนธิ ทิพย์นางรอง (2559)



ภาพ 4.5 นางสนิท ทิพย์นางรอง คัดเลือกพันธุ์ข้าว  
ภาพโดย สนิท ทิพย์นางรอง (2559)



ภาพ 4.6 น้าสนิท ทิพย์นางรอง สอนลูกหลานให้เลือกเมล็ดพันธุ์  
ภาพโดย สนิท ทิพย์นางรอง (2559)



ภาพ 4.7 การเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ข้าวด้วยการใส่ถุง  
ภาพโดย สนิท ทิพย์นางรอง (2559)

## 2.3 การเตรียมดินปลูกข้าวพื้นเมือง

### 2.3.1 การเตรียมดินก่อนปลูก

ก่อนการปลูกข้าวเกษตรกรต้องหาปุ๋ยมาบำรุงดิน อาจเป็น ปุ๋ยขี้ไก่ ปุ๋ยขี้หมู ปุ๋ยขี้วัวขี้ควาย ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยใบไม้ มาผสมลงในดินก่อน จะทำให้ดินร่วนมีแร่ธาตุต่างๆ ที่พืชต้องการ ปอเทือง เป็นพืชตระกูลถั่ว ต้นทุนการปลูกต่ำ เกษตรกรปลูกไว้เพื่อเป็นปุ๋ยพืชสด ปรับปรุงคุณภาพดิน และลดต้นทุนการซื้อปุ๋ย การปลูกปอเทืองจะปลูกก่อนทำนาชาวนาบางรายปลูกเดือนมีนาคม-พฤษภาคม โดยใช้อัตรา 8-10 กิโลกรัมต่อไร่

ถั่วเขียว และถั่วพุ่มสามารถเพิ่มไนโตรเจนให้ข้าวได้ตั้งไปใช้ ทำให้ข้าวงอกงาม และให้ผลผลิตดี โดยใช้อัตรา 8-10 กิโลกรัมต่อไร่

### 2.3.2 การเตรียมดินสำหรับนาหว่าน

2.3.2.1 การไถกลบตอซัง บางรายจะทำการไถกลบตอซังหลังจากเกี่ยวข้าวเสร็จแล้วและน้ำแห้ง เพื่อเป็นการหมักตอซังเป็นปุ๋ย (ประมาณเดือน พฤศจิกายน-ธันวาคม) และรักษาหน้าดิน และปราบวัชพืช บางรายไถตอซังเดือนเมษายน-พฤษภาคม

2.3.2.2 การไถกลบหญ้า เป็นการไถครั้งที่สอง โดยไถทิ้งไว้ 2 อาทิตย์ จากนั้นหว่านข้าวพันธุ์จิงโจ้ครั้งที่สามเรียกไถปั่น คือ หว่านข้าวเปลือกเสร็จแล้วปั่นดินเพื่อกลบเมล็ดข้าวไม่ให้

นกหนูมากิน และเมื่อข้าวงอกต้นข้าวจะแทงรากลงดิน ส่วนดินที่กลบก็จะปกปิดรากข้าวไว้เพื่อการยึนลำต้นที่แข็งแรง

## 2.4 การเตรียมดินสำหรับนาดำ

มีการไถกลบตอซังเหมือนนาหว่าน ครั้งที่สองไถตะแคงนาเริ่มในเดือนพฤษภาคม ถึง ปลายเดือนมิถุนายน ในเดือนสิงหาคมจะไถแปรละทำเทือก เมื่อเกษตรกรไถแปรและทำเทือกเสร็จ จะเริ่มดำเนินการปักดำ โดยมีระยะห่างระหว่างต้นและระหว่างแถวประมาณ 25-30 เซนติเมตร



ภาพ 4.8 การไถแปร

ภาพโดย สนธิ ทิพย์นางรอง (2559)





ภาพ 4.9 การทำเทือก  
ภาพโดย สนิท ทิพย์นางรอง (2559)



ภาพ 4.10 นาดำ  
ภาพโดย สนิท ทิพย์นางรอง (2559)

### 2.5 การปลูกข้าวพื้นเมืองโดยวิธีหว่านเมล็ดข้าวเปลือก

สาเหตุที่ชาวนาหันมาทำนาหว่าน เนื่องมาจากการดำนาทำให้มีต้นทุนสูง ประหยัดเวลา ต้องการให้น้ำแล้วเสร็จอย่างรวดเร็ว เพื่อความสะดวกสบาย บางคนจะได้เอาเวลาไปทำอย่างอื่น

การเปลี่ยนแปลงจากนาดำมาเป็นนาหว่านเกิดผลดี คือ ประหยัดค่าแรงงานกว่า การจ้างดำนา มีความสะดวกรวดเร็ว มีเวลาไปทำงานอย่างอื่นมากขึ้น ผลกระทบคือ ศัตรูพืชมากขึ้น แหล่งอาหารจากธรรมชาติลดน้อยลง เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา กบ เขียดเหลือน้อย เนื่องจากนาหว่าน กำจัดหญ้าได้ยาก ไม่มีช่องว่างในการถอนหญ้าจึงทำให้ชาวบ้านหันไปใช้ยาฆ่าหญ้า ทำให้เกิดสารเคมี ตกค้างมากขึ้น

## 2.6 การปลูกข้าวพื้นเมืองโดยวิธีการดำต้นกล้า

เกษตรกรทำแปลงกล้าปลายเดือนเมษายนถึงประมาณเดือนมิถุนายน ต้องระมัดระวังเรื่องน้ำ ถ้าน้ำน้อยหรือไม่เพียงพอต้องสูบน้ำจากสระมาใช้ในการเพาะกล้า โดยทำการไถตะ ไถแปร และทำเทือก แล้วหว่านเมล็ดพันธุ์ข้าวที่มีการงอกมาแล้ว (ในอัตรา 2 กิโลกรัมต่อพื้นที่ ปักดำ 1 ไร่) ด้วยการแช่เมล็ดข้าวไว้ในน้ำเป็นเวลาหนึ่งคืนและบ่มต่ออีก 1-2 วัน (ต้นกล้าจะเริ่มงอก โผล่พ้นเปลือกเมล็ดออกมาเล็กน้อย) หลังจากต้นกล้างอกในแปลง ต้องเพิ่มน้ำในแปลงกล้า เพื่อลดปัญหาวัชพืช และเมื่อกล้าอายุ 25-30 วัน สามารถนำไปปักดำในแปลงนาที่เตรียมไว้ได้



ภาพ 4.11 ข้าวในแปลงนาดำ  
ภาพโดย สนิท ทิพย์นางรอง (2559)

## 2.7 การวางรวง และการปลูกข้าวต้นเดียว

2.7.1 การวางรวง เกษตรกรจะคัดเลือกรวงข้าวที่เก็บไว้ นำไปวางรวง วางลงในแปลงตกกล้าที่เตรียมเอาไว้ โดยวางทีละรวงให้เป็นแถว เชี่ยวกระจายระแนงให้ห่างกัน กดรวงให้จมลงในดินโคลนดังภาพ



ภาพ 4.12 นำน้อยวางรวงข้าว  
ภาพโดย สนิท ทิพย์นางรอง (2559)



ภาพ 4.13 สมาชิกช่วยกันวางรอง  
ภาพโดย สนิท ทิพย์นางรอง (2559)



ภาพ 4.14 การวางรองที่มีระยะห่างสม่ำเสมอ



ภาพ 4.15 การวางรวง  
ภาพโดย สนิท ทิพย์นางรอง (2559)



ภาพ 4.16 ข้าวที่วางรวงเริ่มงอก  
ภาพโดย สนิท ทิพย์นางรอง (2559)



ภาพ 4.17 ข้าว 1 รวง  
ภาพโดย สนิท ทิพย์นางรอง (2559)



ภาพ 4.18 ต้นกล้าที่วางรวง  
ภาพโดย สนิท ทิพย์นางรอง (2559)

#### 4.3.1 การปลูกข้าวต้นเดียวโดยการดำ มีการดำเนินการดังนี้

- 1) ถอนกล้าพันธุ์ข้าวที่ทำการวางรวงไว้ โดยถอนเป็นกำๆ แล้วมัดกล้าเรียงไว้ จากนั้นจึงขนย้ายไปแปลงปักดำ
- 2) ปักดำ 1 ต้น ต่อจับ โดยใช้กล้าพันธุ์ ใช้ระยะห่างของแต่ละต้น 15-25 เซนติเมตร จะทำให้แตกกอดีมาก และ ต้นข้าว 1 กอได้ผลผลิต 30-40 รวง
- 3) แถวปักดำควรมีความยาว 5 เมตร และ เว้นทางเดิน 50 เซนติเมตร เพื่อสะดวกในการตรวจแปลง การบันทึกข้อมูลและการสำรวจโรค และแมลง



ภาพ 4.19 การปลูกข้าวต้นเดียว  
ภาพโดย สนิท ทิพย์นางรอง (2559)



ภาพ 4.20 การปลูกข้าวต้นเดียว  
ภาพโดย สนิท ทิพย์นางรอง (2559)



ภาพ 4.21 ข้าวเริ่มแตกกอ

ภาพโดย สนิท ทิพย์นางรอง (2559)



ภาพ 4.22 ข้าวออกรวง

ภาพโดย สนิท ทิพย์นางรอง (2559)

## 5. การดูแลรักษา

### 5.1 การกำจัดวัชพืช

หลังจากหว่านหรือดำนาได้ระยะหนึ่ง ชาวนาต้องดูแลเรื่องวัชพืชไม่ให้มาแย่งอาหารต้นข้าวหรือทำลายกีดกันต้นข้าว

ครั้งที่ 1 ถอนวัชพืชเมื่อข้าวได้ 20 วัน และยังมีวัชพืชขึ้นอีก

ครั้งที่ 2 ถอนวัชพืชเมื่อข้าวได้ 40 วัน และตัดข้าวปน

ครั้งที่ 3 ถอนวัชพืชเมื่อข้าวได้ 50 วัน

ครั้งที่ 4 ถอนวัชพืชเมื่อข้าวได้ 75 วัน



ภาพที่ 4.23 นางสาวนิต ทิพย์นางรอง ลงพื้นที่นาเพื่อกำจัดวัชพืช  
ภาพโดย สนิท ทิพย์นางรอง (2559)

## 5.2 การใส่ปุ๋ย

### 5.2.1 การใส่ปุ๋ยอินทรีย์บำรุงดิน

ครั้งที่ 1 ทำการฉีดพ่นน้ำหมักชีวภาพเพื่อบำรุงดินและย่อยสลายต่อซังข้าว โดยใช้ น้ำหมัก 5 ลิตร/น้ำ 100 ลิตร หรือ 1 ส่วน 20 จากนั้นทำการไถกลบต่อซังข้าวไปพร้อมกับการหว่านเมล็ดพันธุ์ปุ๋ยพืชสด อัตรา 5 กิโลกรัม/ไร่ ภายหลังจากการเก็บเกี่ยวผลผลิต การไถกลับต่อซังและฟางข้าวจะได้ปุ๋ยในนาข้าว 200 กิโลกรัม/ไร่

ครั้งที่ 2 ภายหลังจากพืชสดจริงเติบโตเต็มที่ประมาณ 130 – 160 วัน ทำการไถกลบพืช การไถกลบพืชสดจะได้ปุ๋ยพืชสดในนาข้าว 100 กิโลกรัม/ไร่

ครั้งที่ 3 ทำการหว่านปุ๋ยคอกหมัก 100 กิโลกรัม/ไร่ พร้อมกับการไถกลบพืชสด แล้วปล่อยให้ย่อยสลาย 1-2 สัปดาห์ ก่อนการทำนา

### 5.2.2 การใส่ปุ๋ยอินทรีย์บำรุงต้นข้าว

ครั้งที่ 1 ข้าวอายุ 15 - 30 วัน เป็นช่วงเติบโตทางต้นต้องใส่ปุ๋ยมาก หน่อย ใส่ปุ๋ยหมักอัตรา 15 - 20 กิโลกรัม/ไร่ ใส่ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพ ในอัตรา ไม่ควรเกิน 5 ลิตร/ไร่

ครั้งที่ 2 ข้าวอายุ 45-50 วัน ข้าวเริ่มจะสร้างช่อดอก แต่ยังไม่ตั้งท้อง และยังคงมีการเจริญเติบโตทางต้นสูงอยู่ ใส่ปุ๋ยหมักอัตรา 10 กิโลกรัม/ไร่

การป้องกันเชื้อราและโรคต่างๆ ควรเริ่มที่อายุ 45 วัน เป็นต้นไป ใช้สมุนไพรในพื้นที่บริเวณบ้าน เช่น ฝักคูณ บอระเพ็ด เมล็ดสะเดา นำมาหมัก วิธีนี้เป็นวิธีป้องกันและ



กำจัดการนอบขาวที่ได้ผลค่อนข้างเป็นที่น่าพอใจ ที่เห็นได้ชัดคือหนอง ไม่ใช่ยาเหมือนการใช้สารเคมี หรือใช้สารสกัดธรรมชาติ เช่น บิวเวอเรีย ไตรโคเดอร์มา เป็นต้น

ครั้งที่ 3 ข้าวอายุ 65-70 วัน ข้าวเริ่มตั้งท้องแล้วเป็นช่วงสร้างรวง ช่วงนี้รวงจะยาวหรือไม่ สมบูรณ์หรือเปล่า อยู่ที่มีการจัดการ หนองกอทำลายข้าวดูสภาพต้นข้าวเอาว่าข้าวเป็นอย่างไร ถ้าเขียวพอดีแล้วก็ไม่ต้องใส่เพิ่ม แต่ถ้าจะใส่ อัตราประมาณ 10-15 กิโลกรัม/ไร่

กลุ่มเกษตรกรที่ปลูกข้าวอินทรีย์บ้านลิมทอง จำนวน 19 ครัวเรือนนั้น ผ่านเกณฑ์มาตรฐาน 10 ครัวเรือน ข้าวอินทรีย์ที่ปลูกมีข้าวจีบอินทรีย์ ข้าวมะลิแดงอินทรีย์ ข้าวหอมนิลอินทรีย์

### 5.3 การจัดการน้ำ

การทำนาของเกษตรกรต้องรอน้ำฝน ราวๆ เดือนมีนาคมฝนจะตก ต่อมาในเดือนเมษายน ซึ่งใกล้วันสงกรานต์ฝนจะตกอีกครั้ง ในเดือนพฤษภาคมฝนจะทิ้งช่วง 15-30 วัน หลังจากนั้นเดือนกันยายน ฝนจะแล้งแล้วสลับปีต่อไปในเดือนกันยายนฝนจะตก

#### 5.3.1 การบริหารน้ำเข้านาข้าว

ชาวนามีการบริหารน้ำเข้านาข้าว ดังนี้

5.3.1.1 ครั้งที่ 1 เมื่อต้นข้าวมีอายุ 10 วัน ประมาณเดือน มิถุนายน ให้น้ำในนาข้าว ความสูงของน้ำ 15-20 เซนติเมตร

5.3.1.2 ครั้งที่ 2 ประมาณเดือนสิงหาคม ให้น้ำในนาข้าว ความสูงของน้ำ 15-25 เซนติเมตร

5.3.1.3 ครั้งที่ 3 ประมาณเดือนกันยายน ให้น้ำในนาข้าว ความสูงของน้ำ 15-25 เซนติเมตร

5.3.1.4 ครั้งที่ 4 ช่วงข้าวออกดอก ควรมีน้ำในนาข้าวความสูง 25-30 เซนติเมตร

5.3.1.5 ระบายน้ำออกก่อนเกี่ยวข้าว 5-7 วัน เนื่องจากข้าวไม่ต้องการน้ำแล้ว เกษตรกรจะได้เดินเกี่ยวข้าวด้วยความสะดวก

#### 5.3.2 ภูมิปัญญาของชาวบ้านการจัดการน้ำ

จากภูมิปัญญาของชาวบ้านจะสังเกตว่าฝนจะตกจากสัตว์ จากพืช จากสภาพอากาศ โดยสังเกตจากลักษณะดังนี้

##### 5.3.2.1 จากสัตว์

(1) ตัวบึ้ง โดยสังเกตลักษณะการกระทำของตัวบึ้ง ดังนี้

- ขุดหลุมโกยดินไว้ปากหลุมฝนจะดีต้นปี
- โกยดินไว้ไกลฝนปลายปีจะดี
- ดินปากหลุมยาวถึงข้างหลังฝนจะดีตลอดทั้งปี
- ถ้าฝนทิ้งช่วงจะโกยดินไว้เป็นระยะๆ

(2) ตัวด้วง โดยดูลักษณะของตัวด้วง ดังนี้

- จะเห็นขี้ในท้องด้วงถ้าเป็นสีดำทั้งหมดแสดงว่าฝนจะดี
- จะเห็นขี้ในท้องด้วงสีขาวแสดงว่าฝนจะไม่ดี

(3) มด โดยดูลักษณะว่ามดหามาไขขึ้นที่สูงแสดงว่าฝนจะดี

## 5.3.2.2 จากพืช ดูจากเห็ดโคลน ดังนี้

- เห็ดโคลนดอกใหญ่แสดงว่าฝนไม่ดี
- เห็ดโคลนดอกมาดอกน้อยแสดงว่าฝนจะตกหรือฝนดี

## 5.3.2.3 จากสภาพอากาศ สังเกตได้ดังนี้

- ดูจากอากาศ
- ดูจากอากาศร้อนอบอ้าว แสดงว่าฝนจะตก
- ดูว่ามีลมและมีแดด แสดงว่าฝนจะตก
- ลมพัดความร้อนมาแสดงว่าจะแล้ง ไม่มีฝน

## 5.4 การป้องกันกำจัดศัตรูข้าว

ศัตรูศัตรูทำลายข้าวที่ชาวนาพบ มีดังนี้ เช่น

## 5.4.1 ปูนา มากัดกินต้นข้าวอ่อน ภูมิปัญญาที่ชาวนามีเพื่อกำจัดปูนา ดังนี้

- (1) หว่านข้าวสุกให้ปูกิน
- (2) เปิดน้ำให้แห้ง 4-5 วัน

## 5.4.2 ถ้ามีเพลี้ยไฟระบาดชาวนาจะใช้น้ำหมักชีวภาพฉีดพ่น

## 5.4.3 หอยเชอรี่ระบาดชาวนากำจัดโดยการเก็บออกจากนาแล้วนำมาทำน้ำ

หมัก ส่วนไข่ของหอยเชอรี่เก็บลงน้ำไม่ให้แพร่ขยายต่อไปได้

## 5.4.4 ถ้ามีนกกัดต้นข้าวหัก ชาวนาใช้ธงไล่ หรือทำหุ่นไล่กา

## 5.5 การตัดข้าวปน

เกษตรกรจะทำการตัดข้าวปน 4 ครั้ง คือ

ครั้งที่ 1 ช่วงต้นข้าวแตกกอระหว่างแถวตัดข้าวปน

ครั้งที่ 2 ช่วงต้นข้าวเริ่มออกรวง เห็นความแตกต่างดูความสม่ำเสมอของต้น

ข้าว

ครั้งที่ 3 ตัดข้าวปนช่วงปลายรวงเหลือง

ครั้งที่ 4 ช่วงก่อนเก็บเกี่ยวตัดข้าวปนประมาณเดือนธันวาคม

## 6. การเก็บเกี่ยว

ถ้าเป็นพันธุ์ข้าวเพื่อเก็บไว้ใช้ปีต่อไปชาวนาจะใช้มือเกี่ยว การเก็บเกี่ยวข้าวโดยใช้แรงงานคนเกี่ยว ค่าจ้างในการเก็บเกี่ยว 1,300 บาท ต่อ 1 ไร่ ซึ่งถือว่าเป็นราคาที่สูง

ข้าวพื้นเมืองทั่วไปใช้รถเกี่ยว แต่ต้องทำความสะอาดรถก่อน ผลผลิตข้าวที่เก็บเกี่ยวได้ 400 กิโลกรัม ต่อ 1 ไร่



ภาพ 4.24 ข้าวระยะปล้ำปลึ่ง  
ภาพโดย สนิท ทิพย์นางรอง (2559)



ภาพ 4.25 ข้าวระยะเก็บเกี่ยว  
ภาพโดย สนิท ทิพย์นางรอง (2559)



ภาพที่ 4.26 การตีข้าว  
ภาพโดย สนิท ทิพย์นางรอง (2559)

## 7. การแปรรูปข้าวพื้นเมือง

เกษตรกรบ้านลิ้มทองมีการแปรรูปข้าวพื้นเมือง และจัดจำหน่าย ดังนี้

ข้าวกล้องงอก	จำหน่ายในหมู่บ้าน ทำเลียงคนมาดูงาน
เส้นหมี่	ทำกินเองในครัวเรือน
น้ำข้าวกล้อง	จำหน่ายในหมู่บ้าน ทำกินเอง
ขนมครก	จำหน่ายตามตลาดนัด จำหน่ายในหมู่บ้าน ทำกินเอง
ขนมตาล	จำหน่ายตามตลาดนัด จำหน่ายในหมู่บ้าน ทำกินเอง
ขนมดอกจอก	จำหน่ายในหมู่บ้าน ทำกินเอง
ข้าวตาก	จำหน่ายในหมู่บ้าน ทำกินเอง
ขนมจีน	ทำกินเอง
ข้าวกล้องอินทรีย์	ทำกินเอง และส่งจำหน่ายในกรุงเทพฯ

การแปรรูปข้าวพื้นเมืองที่กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านลิ้มทองได้ดำเนินการอยู่ในปัจจุบันมีดังนี้

- (1) ข้าวกล้องงอกข้าวจีบลิ้มทอง
- (2) ข้าวกล้องข้าวจีบลิ้มทอง
- (3) ข้าวกล้องงอกมะลิแดงลิ้มทอง
- (4) ข้าวกล้องมะลิแดงลิ้มทอง
- (5) ข้าวกล้องสามกษัตริย์สี่สายพันธุ์ลิ้มทอง
- (6) ข้าวกล้องหอมนิลลิ้มทอง
- (7) จมูกข้าวกล้องงอก
- (8) จมูกข้าวกล้อง



ภาพ 4.27 การบรรจุข้าวแบบสุญญากาศ



ภาพ 4.28 การสีและคัดเมล็ดข้าว



ภาพ 4.29 บรรจุภัณฑ์ข้าวจ๊อบ



ภาพ 4.30 ข้าวกล้องอินทรีย์



ภาพ 4.31 ข้าวอินทรีย์บ้านลิ้มทอง



ภาพ 4.32 ราคาจำหน่ายข้าวอินทรีย์ลิ้มทอง

## 8. เครื่องมือและอุปกรณ์การปลูกข้าวพื้นเมือง

ในการปลูกข้าวพื้นเมืองมีเครื่องมือและอุปกรณ์การปลูก ดังนี้

8.1 ในสมัยดั้งเดิมมีการใช้แรงงานจากวัวควาย คันไถ คราด จอบ กระบุง เคียว ไม้ตีข้าว ลานเพื่อใช้ตากข้าวจะยาด้วยซี่วัวซี่ควาย ม้าหาบ (ไว้หาบกล้าและหาบพ่อนข้าว) พัดวีข้าว (ทำจากไม้) ไม้กวาด (ทำจากไม้ไผ่) เกวียน และยุ้งข้าว

8.2 ปัจจุบันมีเครื่องมือและอุปกรณ์การปลูก คือ (1) รถไถเดินตาม ผาน คราด โรตารี (2) รถแทรกเตอร์ ผาน โรตารี เคียว รถเกี่ยว รถนวด รถบรรทุกขนย้าย ถังกระสอบ

## 4.3 ตอนที่ 3 การถ่ายทอดความรู้การปลูกข้าวพื้นเมืองชุมชนบ้านลิ้มทอง

### ตำบลหนองโบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์

#### 3.1 การถ่ายทอดความรู้การปลูกข้าวพื้นเมือง

##### 3.1.1 ให้อุปกรณ์ชาวบ้าน

ชุมชนบ้านลิ้มทอง มีการถ่ายทอดความรู้การปลูกข้าวพื้นเมืองจากรุ่นปู่ตายายสู่รุ่นพ่อแม่ ตั้งแต่วิธีการเตรียมดิน เตรียมต้นกล้า การปลูก เก็บเกี่ยวจนถึงวิธีการเก็บเมล็ดพันธุ์ และมีการถ่ายทอดการคัดพันธุ์ข้าว โดยได้รับการอบรมจากศูนย์วิจัยข้าวนครราชสีมา (ตั้งอยู่อำเภอพิมาย)



มีคุณสมบัติ เลิศนา มาจัดอบรมและपालงปฏิบัติในแปลงนา หลักสูตรอบรม 4 วัน ทฤษฎี 2 วัน ปฏิบัติ 2 วัน ประมาณเดือน พฤศจิกายน-ธันวาคม สอนการวางรวม ที่ผ่านมาอบรมให้ผู้ใหญ่ 10 คน เหลือสนใจแปลง 8 คน ซึ่งเป็นกลุ่มเกษตรกรในหมู่บ้านและชุมชนใกล้เคียง

### 3.1.1 ให้ออกกำลังกาย

บ้านลิมทองถ่ายทอดการปลูกข้าวพื้นเมืองให้เยาวชนในหมู่บ้านโดยจัดข้าวพันธุ์พื้นเมือง ได้แก่ มะลิแดง จีบ เหลืองปลาชิว ขาวพระเทพ ขาวไร่ใบ ให้พวกเขาเลือก เด็กๆ สนใจเลือกศึกษาจาก ข้าวจีบ ดังนั้นจึงเป็นเหตุให้บ้านลิมทองสนใจทำการศึกษาคู่มือปลูกข้าวจีบตลอดมา

### 3.2 รูปแบบการถ่ายทอดความรู้การปลูกข้าวพื้นเมือง

จากที่นางสนธิ ทิพย์นางรองและนางสาวปวีณา ผลเลิศ เป็นประธานและกรรมการกลุ่ม ได้ดำเนินการการปลูกข้าวพื้นเมือง การถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการปลูกข้าวพื้นเมือง และการแปรรูป ข้าวพื้นเมือง ซึ่งมีรูปแบบการถ่ายทอดความรู้ ดังนี้

1. การไปร่วมจัดนิทรรศการการปลูกข้าวพื้นเมืองในสถานที่ต่างๆ เช่น ที่กรุงเทพฯ ตามที่กรมการข้าวจัดงานนำเสนอ

2. จัดอบรม จำนวน 1 วัน ให้กับผู้ที่มาขอความร่วมมือ เช่น นักศึกษา เกษตรกรอื่นๆ เป็นต้น

3. การบอกเล่าสู่การปฏิบัติ กลุ่มจะถ่ายทอดความรู้ให้กับสมาชิก และมีการถ่ายทอดสู่การลงมือปฏิบัติจริงในแปลงนาเพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจจดจำได้จากประสบการณ์ตรง

4. การจัดทำเอกสารแนะนำกลุ่ม เมื่อมีบุคคล หน่วยงาน องค์กรต่างๆ นักศึกษา มาศึกษาดูงานที่บ้านลิมทอง ก็จะมีเอกสาร แผ่นพับแนะนำกลุ่ม และแนะนำผลิตภัณฑ์การปลูกข้าวจีบ

### 3.3 แนวทางการพัฒนาการถ่ายทอดความรู้การปลูกข้าวพื้นเมือง

การปลูกข้าวพื้นเมืองเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการสั่งสมและสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน ตั้งแต่ก่อนปู่ย่าตายาย ซึ่งนางสนธิ ทิพย์นางรอง ได้ตระหนัก เข้าใจเป็นอย่างดีว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นการปลูกข้าวควรได้รับการถ่ายทอดให้อนุชนรุ่นหลังได้เรียนรู้และอนุรักษ์ต่อไป ในพื้นที่บ้านลิมทองมีนางสนธิ ทิพย์นางรอง ได้มีหลักสูตรการอนุรักษ์ข้าวพื้นเมือง คือ ข้าวจีบ โดยมีเด็กเยาวชนในหมู่บ้านให้ความสนใจ มาเรียนรู้และลงมือปฏิบัติจริงในแปลงนา ซึ่งเด็กเหล่านี้จะได้รับความรู้จากการเห็น สังเกต จดจำ และลงมือปฏิบัติ แล้วสามารถนำไปถ่ายทอดให้แก่เพื่อนเยาวชนในหมู่บ้านรุ่นต่อไป (พี่สอนน้อง) สามารถสอนเพื่อนนักเรียนในโรงเรียน (เพื่อนสอนเพื่อน) จะทำให้เด็กเรียนรู้กระบวนการปลูกข้าวพื้นเมืองอย่างสมบูรณ์และทำให้เด็กเกิดความภาคภูมิใจในตัวเองและสามารถถ่ายทอดให้บุคคลอื่นๆ ได้เรียนรู้ต่อไป

ในอนาคตต่อไปกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านลิมทอง นำโดนนางสนธิ ทิพย์นางรอง มีความต้องการพัฒนาวิธีการถ่ายทอดการปลูกข้าวพื้นเมืองโดยการจัดทำเป็น PowerPoint จัดทำเป็นการ์ตูนสำหรับเด็ก จัดทำเป็น วิดีโอ สำหรับผู้ใหญ่ และเป็นแปลงสาธิตถาวร

#### 4.4 ตอนที่ 4 แนวทางการจัดการความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นการปลูกข้าวพื้นเมืองของชุมชนบ้านลุ่มทอง ตำบลหนองโบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์

จากการบอกเล่าของนางสนิท ทิพย์นางรอง และนางสาวปวีณา ผลเฉลย์ (2560) จากเดิมได้มีการแสวงหาความรู้ด้วยตนเองทั้งจากปฏิบัติลองผิดลองถูกจากสมาชิกภายในกลุ่มที่เป็นผู้ใหญ่และจากเยาวชนที่สนใจ จากการศึกษาจากผู้เชี่ยวชาญมาให้การอบรมและปฏิบัติทำให้ตนและกลุ่มเกิดพัฒนาการของการเรียนรู้ จนสามารถเป็นแบบอย่างให้ผู้อื่นที่สนใจศึกษาต่อได้นั้น ทำให้เกิดความรักในความรู้เกี่ยวกับการปลูกข้าวพื้นเมือง ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ควรจะต้องถ่ายทอดให้กับเยาวชนคนรุ่นหลังต่อไป เพื่อเป็นการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวที่มีคุณค่าและมีคุณประโยชน์อย่างมหาศาล ดังนั้น ชุมชนบ้านลุ่มทองต้องการ (1) จัดทำพิพิธภัณฑ์ข้าวพื้นเมืองไว้ที่ศูนย์นวัตกรรมการเรียนรู้เฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษาชุมชนบ้านลุ่มทอง เพื่อให้คนในท้องถิ่น และบุคคลทั่วไปได้ศึกษา (2) จัดทำ website ของศูนย์นวัตกรรมการเรียนรู้เฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษาชุมชนบ้านลุ่มทอง เพื่อการติดต่อประสานงาน ประชาสัมพันธ์เรื่องที่ต้องการเผยแพร่ และต้องการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับข้าวพื้นเมือง และเกษตรอินทรีย์อื่นๆ ที่มี เช่น ผักอินทรีย์ ผลไม้อินทรีย์ เป็นต้น

#### 4.5 ตอนที่ 5 แนวทางการพัฒนาข้าวพันธุ์พื้นเมืองเพื่อเพิ่มมูลค่าเป็นผลิตภัณฑ์ข้าวกล้องจีบ

จากการศึกษาและสัมภาษณ์ประธานกลุ่ม นางสนิท ทิพย์นางรอง เริ่มแรกแปรรูปข้าวจีบเป็นข้าวกล้องบรรจุถุงจำหน่าย เนื่องจากข้าวจีบเป็นพันธุ์ข้าวพื้นเมืองที่มีอายุมากถึง 80 ปี ข้าวนี้มีลักษณะพิเศษคือ การปลูกมีการเจริญเติบโตได้ง่าย แดงกอดี เมื่อล้มจะเอนไปในทิศทางเดียวกัน ต่อซึ่งนุ่ม เมล็ดข้าวเล็กเรียวยาว มีสีแดงชมพู เวลาหุงขึ้นหม้อ มีคุณประโยชน์ป้องกันโรคเหน็บชา และเสริมสร้างสมอง

หน่วยงานที่ให้การสนับสนุน ได้แก่ มูลนิธิไทยคม โดยจัดหาเครื่องแพ็กสุญญากาศ สำนักงานพัฒนาชุมชนมาส่งเสริมข้าวกล้องจีบให้ได้เป็นสินค้า OTOP ระดับ 5 ดาว ต้องรักษามาตรฐานเรื่องความสะอาด

วิธีการพัฒนาข้าวจีบโดยการบรรจุใส่สุญญากาศขายกิโลกรัมละ 80 บาท นอกจากนี้ยังทำน้ำข้าวกล้อง ทำข้าวฮาง และต้ม ปั่น คั้น (ธัญพืชคือ งาดำและลูกเดือย)

อุปกรณ์และเครื่องมือพัฒนา ได้รับบริจาคโรงสีข้าวจากมูลนิธิไทยคม เพื่อดำเนินการแปรรูปโดยเฉพาะ

ปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ข้าวกล้องจีบ แต่ก่อนมีเกษตรกรปลูกข้าวจีบ 5 ราย รวม ทำ 45 ไร่ (น้ำสนิท ทิพย์นางรอง ทำ 8 ไร่ ลุงสาวท บุญกองชาติทำ 7 ไร่ ลุงสมัน บุญกองชาติ ทำ 10 ไร่ นายบุญแสง แก้วกุล ทำ 10 ไร่ นางแต้ว บุญกองชาติ ทำ 10ไร่) ปัจจุบันเหลือ 2 ราย ปัญหาที่ปลูกน้อยลง เนื่องจากรถเกี่ยวจากแปลงอื่นมาก่อนทำให้ข้าวปน และปัญหาตลาดทั่วไปที่รับซื้อให้ราคาถูกกิโลกรัมละ 8 บาท แต่กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านลุ่มทองและบริษัทนวัตกรรมชาวบ้าน อำเภอสตึก รับซื้อกิโลกรัมละ 15 บาท

ต่อไปในอนาคตจะมีการพัฒนาเป็นข้าวกล้องงอกโดยการร่วมมือจากกรรมการกลุ่มและสมาชิก ระยะเวลาทำเป็นน้ำข้าวกล้องจีบ และจากมติที่ประชุมของกลุ่มในอนาคตต้องการทำเป็นแป้งเส้นหมี่ และขนมอบกรอบต่างๆ

## บทที่ 5

### สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ในการวิจัยเรื่อง การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการปลูกข้าวพื้นเมืองบ้านลิ้มทอง ตำบลหนองโปลา อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทชุมชนบ้านลิ้มทอง ศึกษากระบวนการเรียนรู้การปลูกข้าวพื้นเมือง ศึกษาการถ่ายทอดความรู้การปลูกข้าวพื้นเมือง ศึกษาแนวทางการจัดการความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นการปลูกข้าวพื้นเมืองของชุมชนบ้านลิ้มทอง ตำบลหนองโปลา อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ ผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพในการเก็บข้อมูล มีการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบไม่มีโครงสร้าง ซึ่งผู้ให้ข้อมูลหลักได้แก่ ประธานกลุ่ม (นางสนิท ทิพย์นางรอง) ผู้จัดการ/ประสานงาน (นางสาวปวีณา ผลเลิศ) สมาชิกกลุ่ม เกษตรกรบ้านลิ้มทอง โดยข้อมูลที่ได้แบ่งออกตามประเด็นต่างๆ สอดคล้องตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย หลังจากรวบรวมและสังเคราะห์ข้อมูลครบถ้วนแล้ว ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์และนำเสนอในลักษณะการบรรยายสรุปผลการวิจัยดังนี้

#### 5.1 ผลสรุปการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยสามารถสรุปผลโดยแบ่งเป็น 4 ตอน ดังนี้

##### 1. ความเป็นมาของกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านลิ้มทอง

ในปี พ.ศ. 2551 กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านลิ้มทอง ได้รับการอบรมเรื่อง การปรับปรุงพันธุ์ การคัดเลือกพันธุ์ และผลิตเมล็ดพันธุ์จาก คุณสมหมาย เลิศนา นักวิชาการเกษตรชำนาญการ จากศูนย์วิจัยข้าวนครราชสีมา โดยวิธีการวางรวง โดยทำการคัดเลือกพันธุ์ข้าวเป็นระยะเวลา 4 ปี จึงได้พันธุ์ข้าวที่บริสุทธิ์ จากนั้นมีการรวมกลุ่มกันปลูกข้าวอินทรีย์จำนวน 19 ครัวเรือน ปลูกข้าวพันธุ์ดีและข้าวพันธุ์พื้นเมือง ได้แก่ ข้าวหอมมะลิขาว ข้าวมะลิแดง ข้าวหอมนิล ข้าวจีบ ซึ่งมีผู้ปลูกข้าวจีบ 5 ครัวเรือน รวมจำนวน 57 ไร่ เพื่อบริโภคในครัวเรือนและจำหน่ายในราคาสูงกว่าข้าวหอมมะลิขาว จึงทำให้เกษตรกรผู้ปลูกข้าวจีบมีรายได้เพิ่มมากขึ้น

##### 2. กระบวนการเรียนรู้การปลูกข้าวพื้นเมือง

กระบวนการเรียนรู้การปลูกข้าวพื้นเมือง เริ่มจากเกิดมาก็เห็นพ่อแม่ปลูกข้าวพื้นเมือง ต่อมาจัดการอบรม ระยะเวลาการอบรมโดยการจัดบรรยาย 2 วัน ลงแปลงปฏิบัติการ 2 วัน โดยมีกระบวนการดังนี้

2.1 การเตรียมเมล็ด จะเลือกเมล็ดพันธุ์ที่สมบูรณ์ โดยการนำเมล็ดไปแช่น้ำแล้วเมล็ดจมถือว่านำไปทำเมล็ดพันธุ์ได้

2.2 การเตรียมดินปลูกข้าวพื้นเมือง ก่อนปลูกต้องใส่ปุ๋ยบำรุงดินด้วยปุ๋ยชีวภาพจะทำให้ข้าวเจริญงอกงาม พร้อมกับไถดินในร่วนซุย

2.3 การปลูกข้าวพื้นเมืองโดยวิธีหว่านเมล็ดข้าวเปลือกมีต้นทุนต่ำและเป็นที่ยอมรับในปัจจุบัน เนื่องจากเสร็จเร็ว ประหยัดเวลา เวลาไปทำอย่างอื่น

2.4 การปลูกข้าวพื้นเมืองโดยวิธีการดำต้นกล้า โดยใช้ต้นกล้าอายุ 25-30 วัน สามารถนำไปปักดำในแปลงนาได้ จักระบบน้ำให้พอเหมาะกับต้นกล้าไม่สูงกว่าจะทำให้ข้าวตาย จากนั้นบำรุงรักษาอย่างสม่ำเสมอจะได้ข้าวที่สมบูรณ์ การวางรวงและปลูกข้าวต้นเดียวทำให้ประหยัดต้นกล้าและข้าวแตกกอดี

2.5 การกำจัดวัชพืช ชาวนาต้องดูแลเรื่องวัชพืชไม่ให้นมาแย่งอาหารต้นข้าวหรือทำลายกัดกินต้นข้าว โดยการถอนวัชพืชเป็นระยะและตัดข้าวปนออก

2.6 การใส่ปุ๋ยอินทรีย์บำรุงดิน ครั้งแรกทำการฉีดยุบน้ำหมักชีวภาพเพื่อบำรุงดินและย่อยสลายตอซังข้าว ครั้งที่ 2 ภายหลังจากพืชสดจริงเติบโตเต็มที่ทำการไถกลบพืช ครั้งที่ 3 ทำการหว่านปุ๋ยคอกหมัก แล้วปล่อยให้ย่อยสลาย 1-2 สัปดาห์ ก่อนการทำงาน

2.7 การใส่ปุ๋ยอินทรีย์บำรุงต้นข้าว ครั้งแรกข้าวอายุ 15 - 30 วัน ใส่ปุ๋ยหมักอัตรา 15 - 20 กิโลกรัม/ไร่ ใส่ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพ ในอัตรา ไม่ควรเกิน 5 ลิตร/ไร่ ครั้งที่ 2 ข้าวอายุ 45-50 วัน ใส่ปุ๋ยหมักอัตรา 10 กิโลกรัม/ไร่ ครั้งที่ 3 ข้าวอายุ 65-70 วัน ข้าวเริ่มตั้งท้องใส่อัตราประมาณ 10-15 กิโลกรัม/ไร่

2.8 การบริหารน้ำเข้านาข้าว ชาวนามีการบริหารน้ำเข้านาข้าว ดังนี้  
ครั้งที่ 1 เมื่อต้นข้าวมีอายุ 10 วัน ประมาณเดือน มิถุนายน ให้มีน้ำในนาข้าว ความสูงของน้ำ 15-20 เซนติเมตร

ครั้งที่ 2 ประมาณเดือนสิงหาคม ให้มีน้ำในนาข้าว ความสูงของน้ำ 15-25 เซนติเมตร

ครั้งที่ 3 ประมาณเดือนกันยายน ให้มีน้ำในนาข้าว ความสูงของน้ำ 15-25 เซนติเมตร

ครั้งที่ 4 ช่วงข้าวออกดอก ควรมีน้ำในนาข้าวความสูง 25-30 เซนติเมตร ระบายน้ำออกก่อนเกี่ยวข้าว 5-7 วัน เนื่องจากข้าวไม่ต้องการน้ำแล้ว เกษตรกรจะได้เดินเกี่ยวข้าวด้วยความสะดวก

จากภูมิปัญญาของชาวบ้านจะสังเกตว่าฝนจะตกจากสัตว์ ตัวบึ้งจะขุดหลุมโกยดินไว้ที่หลุม ตัวด้วงมีขี้ในท้องสีดำฝนจะดี มดจะหาไม้ขึ้นที่สูง จากพืช จากสภาพอากาศร้อนอบอ้าว แสดงว่าฝนจะตก

2.9 การป้องกันกำจัดศัตรูศัตรูข้าว ซึ่งมีหลายชนิด ได้แก่ ปูนากำจัดโดยหว่านข้าวสุกให้ปูกิน แล้วเปิดน้ำให้แห้ง 4-5 วัน ถ้ามีเพลี้ยไพรระบาดชาวนาจะใช้น้ำหมักชีวภาพฉีดพ่น หอยเชอรี่กำจัดโดยการเก็บออกจากนาแล้วนำมาทำน้ำหมัก ทำหุ่นไล่กา

2.10 การตัดข้าวปน เกษตรกรจะทำการตัดข้าวปน 4 ครั้ง

2.11 การเก็บเกี่ยวพันธุ์ข้าวเพื่อเก็บไว้ในปีต่อไปชาวนาจะใช้แรงงานคนเกี่ยว การเก็บเกี่ยวเพื่อขายเมล็ดใช้รถเกี่ยว แต่ต้องทำความสะอาดรถก่อนข้าวจะไม่ปนกับพันธุ์อื่น

2.12 การแปรรูปข้าวพื้นเมือง เกษตรกรบ้านลุ่มทองมีการแปรรูปข้าวพื้นเมือง และจัดจำหน่าย เช่น ข้าวกล้องงอก เส้นหมี่ น้ำข้าวกล้อง ขนมครก ขนมตาล ขนมดอกจอก ข้าวตาก ขนมจีน ข้าวกล้องอินทรีย์ เป็นต้น

2.13 เครื่องมือและอุปกรณ์การปลูกข้าวพื้นเมือง ในสมัยดั้งเดิมมีการใช้แรงงานจากวัวควาย คันไถ คราด จอบ กระบุง เคียว ไม้ตีข้าว ลานเพื่อใช้ตากข้าวจะยาด้วยซี่วัวซี่ควาย ม้าหาบ พัดวีข้าว (ทำจากไม้) ไม้กวาด (ทำจากไม้ไผ่) เกวียน และยุ้งข้าว ปัจจุบันมีเครื่องมือและอุปกรณ์การปลูก คือ (1) รถไถเดินตาม ผาน คราด โรตารี (2) รถแทรกเตอร์ ผาน โรตารี เคียว รถเกี่ยว รถนวด รถบรรทุกขนย้าย ถูกระสอบ

### 3. การถ่ายทอดความรู้การปลูกข้าวพื้นเมืองชุมชนบ้านลิ้มทอง ตำบลหนองโบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์

3.1 การถ่ายทอดความรู้การปลูกข้าวพื้นเมือง มีการถ่ายทอดให้กลุ่มชาวบ้านและกลุ่มเยาวชนเป็นหลักสูตรอบรม 4 วัน ทฤษฎี 2 วัน ลงแปลงปฏิบัติ 2 วัน

3.2 รูปแบบการถ่ายทอดความรู้การปลูกข้าวพื้นเมืองให้กับบุคคลทั่วไป คือ การไปร่วมจัดนิทรรศการการการปลูกข้าวพื้นเมืองในสถานที่ต่างๆ เช่น ที่กรุงเทพฯ ตามที่กรมการข้าวจัดงานนำเสนอ การจัดอบรมให้กับผู้ที่มาขอความร่วมมือ เช่น นักศึกษา เกษตรกรอื่นๆ เป็นต้น การบอกเล่าสู่การปฏิบัติ และการจัดทำเอกสารแนะนำกลุ่ม มีแผ่นพับแนะนำกลุ่ม และแนะนำผลิตภัณฑ์การปลูกข้าวจีบ

3.3 แนวทางการพัฒนาการถ่ายทอดความรู้การปลูกข้าวพื้นเมือง กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านลิ้มทอง นำโดนนางสนิท ทิพย์นางรอง มีความต้องการพัฒนาวิธีการถ่ายทอดการปลูกข้าวพื้นเมืองโดยการจัดทำเป็น PowerPoint จัดทำเป็นการ์ตูนสำหรับเด็ก จัดทำเป็น วิดีโอ สำหรับผู้ใหญ่ และเป็นแปลงสาธิตถาวร

### 4. แนวทางการจัดการความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นการปลูกข้าวพื้นเมืองของชุมชนบ้านลิ้มทอง ตำบลหนองโบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์

เพื่อเป็นการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวที่มีคุณค่าและมีคุณประโยชน์อย่างมหาศาล ดังนั้น ชุมชนบ้านลิ้มทองต้องการ (1) จัดทำพิพิธภัณฑ์ข้าวพื้นเมืองไว้ที่ศูนย์นวัตกรรมการเรียนรู้เฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษาชุมชนบ้านลิ้มทอง เพื่อให้คนในท้องถิ่น และบุคคลทั่วไปได้ศึกษา (2) จัดทำ website ของศูนย์นวัตกรรมการเรียนรู้เฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษาชุมชนบ้านลิ้มทอง เพื่อต้องการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับข้าวพื้นเมืองต่อไป

## 5.2 อภิปรายผล

งานวิจัยเรื่อง การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการปลูกข้าวพื้นเมืองบ้านลิ้มทอง ตำบลหนองโบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้การปลูกข้าวพื้นเมือง การถ่ายทอดความรู้การปลูกข้าวพื้นเมือง ศึกษาแนวทางการจัดการความรู้และรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการปลูกข้าวพื้นเมือง จากผลการศึกษาพบว่า กระบวนการเรียนรู้การปลูกข้าวพื้นเมืองในรูปแบบดั้งเดิม เริ่มจากการเรียนรู้ภายในครอบครัวเป็นผู้สอนจากรุ่นปู่ย่าตายายสู่รุ่นลูกและหลาน โดยวิธีการสังเกต จดจำ และฝึกปฏิบัติด้วยตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของผ่องศรี เสภาเกลียว (2552) พบว่า การจัดการความรู้ของกลุ่มมีการแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้จากคนไปสู่คน โดยการแลกเปลี่ยนประสบการณ์โดยตรงของผู้สื่อสารระหว่างกัน

การถ่ายทอดความรู้การปลูกข้าวพื้นเมืองของชุมชนบ้านลุ่มทอง มีการถ่ายทอดความรู้การปลูกข้าวพื้นเมืองจากรุ่นปู่ย่า ตายาย สู่รุ่นพ่อแม่ ตั้งแต่วิธีการเตรียมดิน เตรียมต้นกล้า การปลูก เก็บเกี่ยวจนถึงวิธีการเก็บเมล็ดพันธุ์ และมีการถ่ายทอดการคัดพันธุ์ข้าว สอดคล้องกับ วราวุธ ผลานันต์ และคณะ (2551) พบว่า การถ่ายทอดความรู้เรื่องการผลิตผ้าไหมกาบบัวใช้วิธีการถ่ายทอดกันภายในครอบครัวเป็นส่วนใหญ่ จากพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ให้แก่ลูกหลานในครัว และดั่งที่ ผ่องศรี เสาเกลียว (2552) วิจัยพบว่า การถ่ายทอดความรู้ออกเป็น 2 ช่วง คือ (1) การถ่ายทอดความรู้ในอดีตจะเป็นการถ่ายทอดในเครือญาติหรือบรรพบุรุษ (2) การถ่ายทอดความรู้ เป็นการถ่ายทอดให้ผู้ที่สนใจทั้งในรูปการรับเป็นลูกศิษย์ รับเป็นลูกมือและรับเป็นคนงานของช่างผู้ประกอบการธุรกิจหรือจากการเรียนรู้จากการอบรมเชิงปฏิบัติการของหน่วยงานต่างๆ

นอกจากนี้ชุมชนบ้านลุ่มทอง มีการถ่ายทอดความรู้การคัดพันธุ์ข้าว โดยได้รับการอบรมจากผู้เชี่ยวชาญจากศูนย์วิจัยข้าวนครราชสีมา (ตั้งอยู่ อำเภอพิมาย) คือ คุณสมหมาย เลิศนา มาจัดอบรมและพาลงปฏิบัติในแปลงนา หลักสูตรอบรม 4 วัน มีทฤษฎี 2 วัน และปฏิบัติ 2 วัน ซึ่งตรงกับ นที พงษ์คนตรี (2544) กล่าวว่า การฝึกฝนจากผู้รู้ผู้ชำนาญเฉพาะอย่างเป็นการถ่ายทอดที่ผู้สนใจไปขอรับการถ่ายทอดวิชาการตัดแปลงและพัฒนาขึ้นมาด้วยตนเองแล้วถ่ายทอดไปสู่ลูกหลานได้อย่างดี และตรงกับความคิดเห็นของ ญัฐชญาภา กลีบพุดชา (2554 : 46-55) พบว่า การถ่ายทอดความรู้จะถ่ายทอดจากรุ่นอาวุโสมายังลูกหลานสอดคล้องกับแนวคิดการจัดการความรู้ เน้นที่บรรยากาศของวงสนทนา เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ คนเราจะสามารถทำงานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพโดยไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยกันกับเหตุผลในการกระทำของแต่ละคน เป้าหมายของการสนทนาคือ การสร้างบรรยากาศพิเศษที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์ชนิดที่ต่างไปจากเดิม เป็นความสัมพันธ์ที่มีทั้งพลังและเปลี่ยนไปด้วยเซาว์ปัญญา ทุกคนได้รับการยอมรับอย่างเท่าเทียมกัน

แนวทางการพัฒนาการถ่ายทอดความรู้การปลูกข้าวพื้นเมือง กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านลุ่มทอง นำโดยนางสนธิ ทิพย์นางรอง มีความต้องการพัฒนาวิธีการถ่ายทอดการปลูกข้าวพื้นเมืองโดยการจัดทำเป็น PowerPoint จัดทำเป็นการ์ตูนสำหรับเด็ก จัดทำเป็น วีดิโอ สำหรับผู้ใหญ่ และเป็นแปลงสาธิตถาวร สอดคล้องกับ ญัฐชญาภา กลีบพุดชา (2554 : 46-55) ทำการศึกษาพบว่า แนวทางการปรับปรุงการถ่ายทอดความรู้ ควรปรับปรุงวิธีการถ่ายทอดความรู้โดยใช้การจัดการความรู้ การสอนการจัดการทำเส้นหมี่น้ำจืด มีหลักสูตรการสอนผ่านอินเทอร์เน็ต มีข้อมูลที่เป็นลายลักษณ์อักษรในการสื่อความรู้ให้กับผู้สนใจ เช่น จัดทำเป็นหนังสือคู่มือ การสร้างนวัตกรรม โดยการบรรจุวิธีการทำเส้นหมี่น้ำจืดในรูปแบบวีซีดี เนื่องจากเป็นเทคโนโลยีที่ทันสมัย การนำเสนอเนื้อหาที่ต้นตอต้นใจในการศึกษาค้นคว้า

สำหรับแนวทางการจัดการความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นการปลูกข้าวพื้นเมืองของชุมชนบ้านลุ่มทอง ตำบลหนองโปลา อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ เพื่อเป็นการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวที่มีคุณค่าและมีคุณประโยชน์อย่างมหาศาล ดังนั้น ชุมชนบ้านลุ่มทองต้องการ (1) จัดทำพิพิธภัณฑ์ข้าวพื้นเมืองไว้ที่ศูนย์นวัตกรรมกรรมการเรียนรู้เฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษาชุมชนบ้านลุ่มทอง เพื่อให้คนในท้องถิ่น และบุคคลทั่วไปได้ศึกษา (2) จัดทำ website ของศูนย์นวัตกรรมกรรมการเรียนรู้เฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษา

ชุมชนบ้านลิ่มทอง เพื่อต้องการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับข้าวพื้นเมืองต่อไป สอดคล้องกับ กัลยารัตน์ จำปา (2553 : บทคัดย่อ) พบว่า การพัฒนาแนวทางการจัดการความรู้ให้ได้ใช้ประโยชน์และสามารถนำไปประยุกต์ใช้งานของหน่วยงานได้ ต้องนำความรู้ที่ได้มาพัฒนาให้เป็นหลักสูตรการเรียนการสอนของท้องถิ่นตนเอง เพื่อให้ความรู้ต่อยอดและแตกแขนงออกไปเรื่อยๆ ทั้งนี้ต้องให้ทันต่อสังคมโลกของการเปลี่ยนแปลง ดังที่ ศิริสุภา เอมหยวก และคณะ (2556 : บทคัดย่อ) ทำการวิจัยพบว่า การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้า ต้องอาศัยเทคโนโลยีด้านข้อมูล ด้านคอมพิวเตอร์ เป็นเครื่องช่วยเพิ่มพลังในการจัดการความรู้

### 5.3 ข้อเสนอแนะ

#### 5.1 ข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้

จากการศึกษาการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการปลูกข้าวพื้นเมืองบ้านลิ่มทอง ตำบลหนองโบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นการศึกษาที่ได้ความรู้จากภูมิปัญญาดั้งเดิมของการปลูกข้าว บุคคลทั่วไปรับประทานข้าวเป็นอาหารหลัก ถ้าได้รับความรู้การปลูกข้าวพื้นเมือง ซึ่งมีกระบวนการปลูกที่มีหลายขั้นตอนแต่ละขั้นตอนมีความสำคัญและใช้เวลา มีการลงรายละเอียดอีกอาชีพหนึ่ง พิจารณาแล้วข้าวที่ปลูกและบริโภคเกิดจากการเรียนรู้ ความเข้าใจ และสะสมความรู้ได้จากประสบการณ์ของผู้ปฏิบัติ แล้วสามารถถ่ายทอดให้ชนรุ่นหลังให้เกิดการเรียนรู้ต่อไปได้ อันจะเป็นประโยชน์ต่อชุมชนและสังคม ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีการศึกษาและพัฒนาต่อยอดถึงการอนุรักษ์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการปลูกข้าวพื้นเมืองต่อไป และมีการประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง หน่วยงานภาครัฐควรกำหนดเป็นนโยบายและให้การสนับสนุนในการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการปลูกข้าวพื้นเมืองอย่างเป็นรูปธรรมต่อไป

#### 5.2 ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

จากผลของการวิจัยพบว่า การถ่ายทอดความรู้การปลูกข้าวพื้นเมืองยังอยู่ในวงจำกัด ทำให้บุคคลทั่วไปไม่ได้รับองค์ความรู้การปลูกข้าวพื้นเมือง ดังนั้นจึงควรทำการศึกษารูปแบบการถ่ายทอดการปลูกข้าวพื้นเมืองที่เหมาะสมของจังหวัดบุรีรัมย์ และศึกษาหลักสูตรการปลูกข้าวพื้นเมืองของชุมชนและหลักสูตรข้าวพื้นเมืองของนักท่องเที่ยง เพื่อเป็นการอนุรักษ์และประชาสัมพันธ์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองต่อไป

ภาคผนวก ก

รายชื่อเกษตรกรผู้เข้าร่วมประชุมกลุ่มย่อย

วันที่ 2 กันยายน 2560

ณ ศาลาประชาคม บ้านลุ่มทอง ตำบลหนองโสน อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์



## รายชื่อเกษตรกรผู้เข้าร่วมประชุมกลุ่มย่อย

วันที่ 2 กันยายน 2560

ณ ศาลาประชาคม บ้านลี้มทอง ตำบลหนองโสน อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์

1. นางสุภาพ แก้วกุล
2. นางหัน กิจสีสุข
3. นางวีรัตน์ กิจสีสุข
4. นางปราณี บุญกองชาติ
5. นางพะเยา วิเศษพันธ์
6. นางหงษ์ จันทน์เทศ
7. นางสนอง บุญกองชาติ
8. นางประสิทธิ์ ปรีชาพูล
9. นางปาด กรังกระโทก
10. นางประเทือง ชนทองกลาง
11. นางสาวรอง นิเวชกุล
12. นางอาลัย เทียนวรรณ
13. นางสุจิตรา สีพรม
14. นางสมบูรณ์ สีพรม
15. นางวรรณศรี เนตรกุล
16. นางนิยม ทิพย์อักษร
17. นายแวง ทวีชาติ
18. นายนุพล อังกาบเพชร
19. นางสนธิ ทิพย์นางรอง
20. นางสาวม้วน ชูเชิดเชื้อ
21. นางสาวปวีณา ผลเลไลย์
22. นางสาวพรพิมล ขำวงศ์
23. นางสุนทร เกิดชุมแสง
24. นายสวาท บุญกองชาติ
25. นายเกียรติศักดิ์ ผลเลไลย์
26. นางสาวมาน ชูเชิดเชื้อ
27. นางวรรณศรี เนตรกุล
28. นายแอง ทวีชาติ

## ภาคผนวก ข

### เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

#### แบบสัมภาษณ์

- ประเด็นการสัมภาษณ์เชิงลึกสำหรับประธานและผู้ประสานงานกลุ่ม
- ประเด็นการสัมภาษณ์การสนทนากลุ่ม (Focus Group)
- ประเด็นการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน, ชาวบ้าน

ประเด็นการสัมภาษณ์เชิงลึก (In Depth Interview : IDI) สำหรับประธานและผู้ประสานงานกลุ่ม

1. ประวัติความเป็นมา
  - กลุ่มเกษตรอินทรีย์บ้านลิมทอง
2. กระบวนการเรียนรู้การปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมือง
  - วิธีการเรียนรู้การปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองทำอะไร
  - ระยะเวลาในการเรียนรู้เป็นอย่างไร
  - สาเหตุหรือแรงจูงใจในการปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองเป็นอย่างไร เพราะสาเหตุใด
  - กรรมวิธีในการปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองเป็นอย่างไร
3. การจัดการความรู้การถ่ายทอดการปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมือง
  - มีการถ่ายทอดความรู้การปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองอย่างไร
  - การถ่ายทอดให้ใครบ้างเพราะอะไร ถ่ายทอดโดยรูปแบบใดหรือวิธีการใด
  - ระยะเวลาในการถ่ายทอดเป็นอย่างไร
  - มีแนวทางในการพัฒนาการถ่ายทอดหรือไม่ อย่างไร
4. แนวทางการพัฒนาเพื่อเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ข้าวพันธุ์พื้นเมือง
  - สาเหตุหรือแรงจูงใจที่ทำให้เกิดการพัฒนาผลิตภัณฑ์ข้าวพันธุ์พื้นเมือง
  - ใคร/กลุ่มใดที่สนับสนุนให้เกิดการพัฒนาผลิตภัณฑ์
  - วิธีการในการพัฒนาผลิตภัณฑ์เป็นอย่างไร
  - อุปกรณ์และเครื่องมือที่นำมาใช้ในการพัฒนาได้มาอย่างไร
  - งบประมาณที่นำมาใช้ในการพัฒนาได้มาอย่างไร
  - ความต้องการในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ผลิตภัณฑ์ข้าวพื้นเมืองเป็นอย่างไร
  - ปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ข้าวพื้นเมืองเป็นอย่างไร

ประเด็นการสัมภาษณ์สำหรับการสนทนากลุ่ม กลุ่มการปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมือง

1. ประวัติความเป็นมา
  1. กลุ่มการปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองมีความเป็นมาอย่างไร
  2. กลุ่มการปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองมีความสำคัญและเกี่ยวข้องกับชุมชนอย่างไร
2. กระบวนการเรียนรู้
  1. สาเหตุหรือแรงจูงใจในการปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองคืออะไร
  2. วิธีการเรียนรู้การปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองทำอย่างไร
  3. ใช้ระยะเวลาในการเรียนรู้อย่างไร
  4. กรรรมวิธีในการปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองเป็นอย่างไร
3. การถ่ายทอด
  1. มีการถ่ายทอดการปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองอย่างไร
  2. ใครเป็นผู้รับการถ่ายทอดการปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมือง
  3. ใช้ระยะเวลาในการถ่ายทอดอย่างไร
  4. มีแนวทางในการพัฒนาวิธีการถ่ายทอดอย่างไร (สื่อ)

## ประเด็นการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน, ชาวบ้าน

ผู้นำชุมชน, ชาวบ้าน

### 1. การจัดการความรู้การถ่ายทอดการทำปลาร้าข้ามปี

- มีการถ่ายทอดความรู้การปลุกข้าวพันธุ์พื้นเมืองอย่างไร
- การถ่ายทอดให้ใครบ้างเพราะอะไร ถ่ายทอดโดยรูปแบบใดหรือวิธีการใด
- ระยะเวลาในการถ่ายทอดเป็นอย่างไร
- มีแนวทางในการพัฒนาการถ่ายทอดหรือไม่ อย่างไร
- ถ่ายทอดโดยรูปแบบใดหรือวิธีการใด

ภาคผนวก ค

ภาพกิจกรรม

การประชุมกลุ่ม ณ ศาลาประชาคม บ้านลิ้มทอง  
ตำบลหนองโบสถ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์



ภาพ 1 ลงพื้นที่จัดประชุมกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านลิ้มทอง



ภาพ 2 เกษตรกรให้ความสนใจในการสัมภาษณ์กลุ่ม



ภาพ 3 ผศ.ดร.กิ่งแก้ว ปะติตังโช และอาจารย์อุทิศ ทาหอม ระดมความคิดเห็นจากเกษตรกรผู้ปลูกข้าวพื้นเมือง



ภาพ 4 เกษตรกรช่วยกันพูดในประเด็นต่างๆ





ภาพ 5 เกษตรกรทุกคนให้ความร่วมมือในการประชุม



ภาพ ไปสัมภาษณ์น้ำสนิท ทิพย์นางรอง และชาวบ้าน

บรรณานุกรม

## บรรณานุกรม

- กรมวิชาการ. กองวิจัยทางการศึกษา. (2539). **ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการเรียนการสอนระดับ ประถมศึกษาและมัธยมศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา.
- กัลยารัตน์ จำปา. (2553). **การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสมุนไพรของชมรมสมุนไพรในเขต คำชะอี จังหวัดมุกดาหาร**. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- กิ่งแก้ว ปะติตั้งโช (๒๕๕๘). **การสำรวจความหลากหลายพันธุ์ข้าวพื้นเมือง เพื่อการอนุรักษ์ และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนของจังหวัดบุรีรัมย์**. บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏ บุรีรัมย์.
- กิตติชาติ ชาตียนานท์. (2550). **การผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของเกษตรกรให้ได้มาตรฐานตาม โครงการศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวชุมชนในอำเภอสรรพยา จังหวัดชัยนาท**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (ยุทธศาสตร์การพัฒนา). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย ราชภัฏจันทรเกษม. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัย เชียงใหม่.
- ฉวีวรรณ ปานซี และคณะ. (2548). “การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อพัฒนาอาชีพการทำ ขนมอบราชน ชุมชนกุฎีจีน แขวงวัดกัลยาณ์ เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร.” **วารสารวิชาการ “ลานปัญญา” โครงการบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี**. หน้า 6 – 7.
- ชนากานต์ เทโบลต์ พรหมอุทัย. (๒๕๕๘). **ศึกษาความหลากหลายของคุณภาพทาง ด้านโภชนาการในข้าวสีพื้นเมืองของไทย**. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ชวน เพชรแก้ว. (2547). “การยกระดับและการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในสถานการณ์ ปัจจุบัน”, **สารภาษาไทย**. 3,3 (มกราคม-มีนาคม , 2547) :14-23.
- ณัฐชญาภา กลีบพุดชา. (2554). **การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเส้นหมี่น้ำฉ่า บ้านน้ำฉ่า ตำบล โป่งแดง อำเภอขามทะเลสอ จังหวัดนครราชสีมา**. รายงานการศึกษาคีรีประติญารัฐประศาสน ศาตรมหาบัณฑิต (การปกครองท้องถิ่น). ขอนแก่น : วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- นฤมล พลฤกษ์ศิลป์ และพัชรา หาญเจริญกิจ. (2543). “การจัดการความรู้ (Knowledge Management),” **รังสิตสารสนเทศ**. 6,1 (มกราคม-มิถุนายน , 2543): 60-71.
- นันทสาร สีสลับ. (2542). **ภูมิปัญญาไทย**. ในสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนโดยพระราชประสงค์ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่ เล่ม 23. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์.
- นัทธี พงษ์ดนตรี. (2544). **ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการเรียนการสอนระดับมัธยมศึกษา ในโรงเรียนคาทอลิก สังกัดสังฆมณฑลจันทบุรี**. วิทยานิพนธ์การศึกษา มหาบัณฑิต สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ทรายแก้ว มีสิน. (2547). **โครงสร้างความหลากหลายทางพันธุกรรมของข้าวพื้นเมืองไทย**.
- บุญดี บุญญาภิจ และคนอื่น ๆ. (2547). **การจัดการความรู้จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ**. กรุงเทพฯ : ซีเอ็ดยูเคชั่น.

- ประภา เหล่าสมบูรณ์. (2552). การวิจัยแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาพันธุ์ข้าวพื้นเมืองของ  
เกษตรกรรายย่อย อำเภोजอมบึง จังหวัดราชบุรี. ราชบุรี : มหาวิทยาลัยราชภัฏ  
หมู่บ้านจอมบึง.
- ประภากร แก้ววรรณ และคณะ. (2548). การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นปลาร้าขำมปี  
บ้านหนองบัวน้อยตำบลหนองสระปลา อำเภอนองหาน จังหวัดอุดรธานี. อุดรธานี :  
มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี.
- ประวีณา ผลเลไธย์. (2560, 11 กันยายน). กรรมการกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านลุ่มทอง. สัมภาษณ์.  
ประเวศ วะสี. (2548). การจัดการความรู้: กระบวนการปลดปล่อยมนุษย์สู่ศักยภาพ เสรีภาพและ  
ความสุข. กรุงเทพฯ : สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม.
- ประเวศ วะสี. (2533). การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาไทยเพื่อการพัฒนา. ในเอกสารการ  
ประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้าน. กรุงเทพฯ : สำนักงาน  
คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- (2536). ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่มที่ 2. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์.
- ปรีชา อุยตระกูล. (2539). ภูมิปัญญาชาวบ้าน. ในเอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง ภูมิปัญญา  
ชาวบ้าน. ขอนแก่น : ศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนาการสาธารณสุขมูลฐาน.
- ผ่องศรี เสากลีเยว. (2552). การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น กลุ่มหัตถกรรมเครื่องเงินบ้านโชค  
ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์. รายงานการศึกษาอิสระ ร.ป.ม. (การ  
ปกครองท้องถิ่น). ขอนแก่น : วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- พรธิดา วิเชียรปัญญา. (2547). การจัดการความรู้ : พื้นฐานและการประยุกต์ใช้. กรุงเทพฯ :  
เอ็กซ์เปอร์เน็ท.
- พรทิพย์ กาญจนนิตย์, พัด นิลพันธุ์ และนพรัตน์ ประสาทเขตการณ์. (2546). การจัดการความรู้ :  
สู่วงจรคุณภาพที่เพิ่มพูน. กรุงเทพฯ : สำนักงานมาตรฐานอุดมศึกษา สำนักงาน  
ปลัดทบวงมหาวิทยาลัย.
- ดวงฤทัย อรรถแสง และวิภาวี กฤษณะภูติ. (2552, ตุลาคม-ธันวาคม). “กระบวนการจัดการความรู้  
ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติ,” วารสารวิจัย มข. (บศ.). 9(4): 135-147.
- ยุทธนา แซ่เตียว. (2547). การวัด การวิเคราะห์ และการจัดการความรู้ : สร้างองค์กร  
อัจฉริยะ. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท.
- ร่วมจิตร นกเขา และคนอื่นๆ. (2550). การรวบรวมพันธุ์ การคัดเลือกพันธุ์ และการอนุรักษ์พันธุ์  
ข้าวไร่ของจังหวัดชุมพร. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.).
- วรารุช ผลานันต์ และคณะ. (2551, มกราคม – มิถุนายน). “การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น  
เรื่องการทอผ้าไหมกาบ,” สารมนุษยศาสตร์. 4(1) : 1-13.
- วิจารณ์ พาณิช. (2546). การจัดการความรู้ในยุคสังคมและเศรษฐกิจบนฐานความรู้.  
กรุงเทพฯ : สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.)
- วิจิต นันทสุวรรณ. (2538). “ภูมิปัญญาชาวบ้านในงานพัฒนา,” สังคมพัฒนา. 4,5 (มีนาคม-  
พฤษภาคม, 2538) : 6-11.
- ศิริสุภา เอมหยวก และคณะ (2556). การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้าบ้านคลองเตย  
ตำบลบึงกอก อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก. พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม.
- ศักดิ์ชาย พวงจันทร์. (2548 : บทความย่อ). การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นไม้แกะสลัก  
บ้านหลุก. ลำปาง : มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง.

- สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย. (2538). **โครงการวิจัยเรื่องการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจในชนบท**. กรุงเทพฯ : สารคดี.
- สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ**. (2547). **การจัดการความรู้จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ**. กรุงเทพฯ : ซีเอ็ดยูเคชั่น.
- สนิท ทิพย์นางรอง. (2560, 7 มิถุนายน). ประธานกลุ่มเกษตรอินทรีย์บ้านลุ่มทอง. สัมภาษณ์. ----- . (2560, 11 กันยายน). ประธานกลุ่มเกษตรอินทรีย์บ้านลุ่มทอง. สัมภาษณ์.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2534). **การพัฒนาชนชน**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- สามารถ จันทร์สุรย์. (2534). **ภูมิปัญญาชาวบ้าน**. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท.
- สำเนียง สร้อยนาคพงษ์. (2535). “การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมการเรียนการสอนในโรงเรียน,” **สารพัฒนาหลักสูตร**. 109 (กุมภาพันธ์-มีนาคม, 2535) : 23-32.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2547). **ครูภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 3 ภาคตะวันออก เชียงเหนือ**. กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.
- สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (2540). “ภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้,” **ทักษิณคดี**. 4,3 (กรกฎาคม-กันยายน, 2540) :34
- เสรี พงศ์พิศ. (2533). **ภูมิปัญญาไทย**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- เสถียร ฉันทะ. (2554). **ความหลากหลายพันธุ์ข้าวพื้นเมืองและการอนุรักษ์ของชุมชนในภาพตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย**. ดุษฎีนิพนธ์ ปรด. (ความหลากหลายทางชีวภาพ). มหาสารคาม : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- อดุลย์ บุญคง. (2553 : บทคัดย่อ). **การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการเลี้ยงกุ้งในน้ำจืดบ้านรุ่งโรจน์ ตำบลบางยาง อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี**. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- อนันท์ กาญจนพันธุ์. (2544). **มิติชุมชน วิถีคิดท้องถิ่นว่าด้วยสิทธิ อำนาจและการจัดการทรัพยากร**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.